

Venantius Fortunatus –muistumat
Ermoldus Nigelluksen eepoksessa *Carmen in honorem Hludowichi
Caesaris*

Miika Kuha
Latinan kielen pro gradu -tutkielma
Kielten laitos
Humanistinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Marraskuu 2010

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO	1
1.1. TYÖN LÄHTÖKOHTIA	1
1.2. VENANTIUS FORTUNATUKSEN ELÄMÄ JA TEOKSET	6
1.3. ERMOLDUS NIGELLUS, <i>CARMEN IN HONOREM HLUDOWICI CAESARIS</i>	11
1.4. ANTIIKIN RUNOUS KAROLINGIKAUDELLA.....	15
2. VENANTIUS-MUISTUMIEN LUOKITTELU.....	20
2.1. KÄSITTEITÄ	20
2.2. VENANTIUS-MUISTUMAT RUNOKIELEN PITKITTÄISLEIKKAUKSINA	25
3. KAAVAMAISET SÄEKULUT JA MUISTUMIEN IDENTIFIOIMINEN.....	31
3.1 MUISTUMIEN KAAVAMAINEN MUUNTELU	31
3.2. VENANTIUKSEN RUNOTYYLIIN VIITTAAVAT SÄERAKENTEET.....	37
3.3. KIRJALLISUUS- JA KIELIHISTORIAALLISIA NÄKÖKULMIA RUNOUDEN KAAVAMAISTUMISEEN	43
4. VENANTIUS-LAINOJEN SJOITTUMINEN JA MUUNTELU	49
4.1. PERÄTTÄISET LAINAT SAMASTA RUNOSTA	49
4.1.1. <i>Aeneis</i>	49
4.1.2. <i>Aldhelm</i>	51
4.1.3. <i>Venantius</i>	52
4.2. LAINOJEN LOMITTUMINEN.....	59
4.3. LAINOJEN MUUNTELU.....	63
5. VENANTIUS-LAINOJEN TARKOITTEET	71
5.1. PANEGYYRISET LAINAT	71
5.2. METATEKSTUAALISET LAINAT	74
5.3. KUOLEMA-AIHEISET LAINAT	77
6. PÄÄTÄNTÖ	81
LÄHDELUETTELO.....	86
LIITE: VENANTIUS FORTUNATUS -LAINAT ERMOLDUS NIGELLUKSEN EEPOKSESSA <i>CARMEN IN HONOREM HLUDOWICHI CAESARIS</i>	92

1. Johdanto

1.1. Työn lähtökohtia

Tässä työssä tutkin Kaarle Suuren seuraajalle Ludwig Pyhälle omistetussa runoelmassa esiintyviä Venantius Fortunatus -muistumia. Kyseinen teos, täydelliseltä nimeltään *Carmen in honorem Hludowici Caesaris*, kuvaa Ludwigin hallintokauden alkuvaihetta ennen vallanperimystaisteluiden alkua Ludwigin ja hänen poikiensa välillä. Eepoksen kirjoitti Ermoldus Nigellus (n. 780–840) tavoitellessaan vapautusta keisarin määräämästä maanpaosta. Venantius Fortunatus puolestaan kuuluu 500-luvun jälkipuoliskolle, jolloin hän teki elämäntyönsä merovingien hallitsemassa Galliassa hovirunoilijana ja kirkonmiehenä. Venantius tunnetaan parhaiten hymneistään *Vexilla regis prodeunt* ja *Pange lingua* (Ven. Fort. *carm.* 2,2 ja 2,6).

Karolingisella kaudella virinneiden sivistyspyrkimysten ja kulttuuriharrastuksen, karolingisen renessanssin, yksi ilmaus oli latinankielisen runouden uusi nousu.¹ Karolingien tärkeimpiä runoilijoita olivat Alkuin, Theodulfus, Angilbertus ja Dungal, kaikki oppineita, jotka ansioituivat myös muilla aloilla. Esikuvana pidettiin ennen muuta Vergiliuksen suurteoksia *Aeneistä* ja *Georgicaa*, joista poimitut säkeet kuuluivat jo vanhastaan kouluopetuksen esikuvarepertuaariin. Vergiliuksen merkitystä korosti se, että lukuisat aikojen saatossa runokieleen vakiintuneet ilmaisut olivat perua hänen teoksistaan. Näin Vergiliuksen vaikutus säteili laajalti myös muun latinankielisen runouden välityksellä.

Myös kristillisten auktoreiden teoksilla oli huomattava merkitys varhemman antiikin kirjallisuuden rinnalla huolimatta siitä, että karolingiselle renessanssille luonteenomaista oli juuri suuntautuminen varhempaan antiikkiin. Karolingit olivat kuitenkin sidoksissa myös heitä lähempään ajanjaksoon. Tämä näkyi runouden kohdalla varsinkin kouluopetuksessa, joka yleensä käytti kristillisiä auktoreita, tärkeimpinä heistä Juvencus, Sedulius ja Venantius. Toisaalta niinkin huomattavat runoilijat kuin Horatius ja Ovidius tunnettiin oppineiden piirin ulkopuolella yllättävän heikosti. Karolingisesta kaudesta onkin runouden näkökulmasta käytetty nimitystä *aetas vergiliana*, kun taas Ovidiuksen aika, *aetas ovidiana*, tuli myöhemmin 1100–1200 -luvuilla.

¹ Ks. *Monumenta Germaniae Historica, Poetae latini aevi Carolini I–IV*.

Karolingisen ajan kaanon näkyy hyvin myös tutkimuskohteessani. Vergilius on selkeästi Ermolduksen tärkein esikuva ja hänen vaikutuksensa moninaista ulottuen yksittäisistä ilmauksista laajempiin rakenteisiin. Esimerkiksi eepisissä vertauksissa ja eräissä samankaltaisina toistuvissa eepoksen kohtauksissa, kuten taisteluja ja juhlallisuuksia kuvaavissa, esiintyy tiheään Vergiliuksen säkeitä tai niiden osia. *Aeneis* on ylipäänsä teos, jota Ermoldus useimmin lainaa. Seuraavaksi tärkein malli ovat edellä mainitut kristilliset runoilijat sekä Aldhelmuksen teos *De Virginitate*, kun taas Ovidiusta Ermoldus lainaa harvakseltaan.²

Muistumien ja lainojen tutkimus on perinteikäs filologian ala, jonka tunnettu historia alkaa jo hellenistiseltä kaudelta. Antiikin aikana keskityttiin varsinkin Vergiliuksen ja Homeroksen eri kirjailijoille antamien vaikutteiden etsimiseen, luettelointiin ja analysointiin, eivätkä tavoitteet ja tulokset ole tällä saralla sikäli muuttuneet, että yhä edelleen laaditaan vastaavia katalogeja. Tällaisia luetteloita on laadittu myös Venantiuksen runojen ja Ermolduksen teoksen välisistä yhtäläisyyksistä. Kaksi niistä sisältyy eepoksen editioihin. Ernst Dümmlerin laatima valikoima löytyy tekstin alta viiteapparaatista sekä erikseen *addenda*-osasta, Edmond Faralin luettelo puolestaan niteen lopusta (*appendix*).³ Kuten luetteloiden sijainnista voi päätellä, tarkoituksena oli osoittaa lukijoille ilmausten todennäköinen esikuva eikä esittää kaikkia muistumien myöhempiä variantteja ja mahdollisia muita esikuvia. Nämä luettelot kattavatkin Augustuksen ajalta myöhäisantiikkiin ulottuvan jakson.

Isabella Ranieri on koonnut luetteloonsa yhtäläisyyksiä kristillisiin kirjailijoihin sekä Ermolduksen karolingisiin edeltäjiin, joiden osalta se täydentää mainittuja varhempia katalogeja.⁴ Hän on listannut kokoelmaansa kaikki kirjoittajan löytämät saman ilmauksen esiintymät ottamatta kantaa muistuman alkuperään. Kattavuutensa ansiosta Ranierin luettelo onkin arvokas runokielen kerrostuneisuuden lähde. Mainittujen lisäksi olen hyödyntänyt Max Manitiuksen laatimaa indeksiä, jossa esitellään Venantius-muistumia

² Faral 1932,235–251.

³ Lähdeluettelo.

⁴ Ranieri 1983,161–214.

keskiajan runoudessa. Se puolestaan on Bruno Kurschin laatiman Venantiuksen pyhimyselämäkertojen edition yhteydessä.⁵

Tämän työn liiteosassa esitän oman katalogini. Se pohjautuu edellä mainittuihin kokoelmiin, joista valikoin ne muistumat, jotka todennäköisimmin juontavat juurensa suoraan Venantiuksen runoista. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että laatimassani listassa eivät esiinny latinankielisen runouden perinteiset Vergiliukseen pohjaavat fraasit eivätkä toisaalta sellaiset ilmaukset, jotka periytyivät Venantiukselta mutta joita käytettiin runsaasti karolingisella kaudella. Esittelen luetteloiden laatimisessa seuraamiani periaatteita ja tutkimuksen muita apuvälineitä varsinaisesti luvussa kaksi.

Luetteloimisen lisäksi arvioin Venantius-muistumia laajemmin koko teoksen ja muiden tyylikeinojen kannalta. Tämä osuus työstä laajentaa tutkimuksen piiriä merkittävästi ja sisältää useita tutkimuskysymyksiä. Menettelyäni hahmottavat ja konkretisoivat esimerkiksi seuraavat kysymykset: Kuinka Venantius-muistumat sijoittuvat suhteessa toisiinsa? Entä mikä on niiden asema ja painoarvo suhteessa muilta runoilijoilta lainattuun? Missä määrin Ermoldus muuntelee Venantiuksen säkeitä? Mitä kielellisiä ja esteettisiä kehityskulkuja muuntelu heijastaa? Viittaako Ermoldus tietoisesti Venantiuksen runoihin ja, jos viittaa, oliko tarkoitus, että lukija tai kuulija tunnistaa yhtäläisyydet? Muodostavatko muistumasäkeiden tarkoitteet temaattisia kokonaisuuksia? Onko mahdollista jaotella Venantius-muistumat teemoittain? Kuinka muistumat vaikuttavat ympäröiviin säkeisiin?

Tiiviimmän ja yksinkertaisemmin sanottuna tutkimukseni jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä vaiheessa tutkin Venantius-muistumien avulla Ermolduksen runokielen kerrostuneisuutta. Tämän osan tulokset esitän lähinnä luvussa kaksi sekä liitteessä. Toisessa vaiheessa keskityn valikoimaan Venantius-muistumia ja vastaan niiden pohjalta edellisessä kappaleessa esitettyihin tutkimuskysymyksiin sikäli kuin mahdollista. Tähän valikoimaan ottamiani muistumia nimitän Venantius-lainoiksi. Matkan varrella käsittelen Venantius-muistumiin liittyviä kielellisiä ja esteettisiä kysymyksiä myös laajemmasta näkökulmasta peilaten havaintojani kirjallisuudenhistorian yleisiin kehityskulkuihin myöhäisantiikissa ja karolingisella kaudella. Karolingisen ajan ja myöhäisantiikin kulttuurihistoriasta kerron lisäksi johdannon seuraavissa osioissa, joissa esittelen

⁵ Manitius (Krusch 1885, 137–144, *poetarum posteriorum loci expressi ad Fortunatum*).

Venantiuksen elämänvaiheet ja hänen runouttaan, Ermolduksen teoksen ja viimeisenä karolingisen ajan kirjallisuudenhistoriaa.

Karolingista runoutta ei ole nimenomaisesti muistumien – ainakaan myöhäisantiikin runouden muistumien – näkökulmasta juurikaan tutkittu, joskin aihetta usein sivutaan. Lähin vertailukohta tälle työlle on Jean Meyersin (1986) tutkimus muistumista Sedulius Scottuksen runoudessa. Siinä lainat tai muistumat (*emprunts*, ”jäljet”) on jaettu sanatason muistumiin sekä kahteen laajempaa yhteyttä merkitsevään kategoriaan, ilmauksiin ja fraaseihin (*expressions*, *phrases*), minkä lisäksi tekijä analysoi muutamia runoja kokonaisuutena muistumien kumuloitumisen havainnollistamiseksi. Meyers on vielä jakanut kunkin osion auktureittain ja käsittelee laajempien ilmausten kohdalla erikseen myös Fortunatuksen vaikutusta. Tärkeä havainto on, että Sedulius lainaa tiheään Vergiliusta, Ovidiusta ja Raamattua, toisin sanottuna lukijakunnan hyvin tuntemia teoksia, mikä viittaa siihen, että hän olisi tarkoittanut lainat tunnistettaviksi.⁶

Francesco Stellan *La poesia carolingia latina a tema biblico* (1993) keskittyy nimensä mukaisesti Raamattu-aiheiseen karolingiseen runouteen. Tässä tutkimuksessa metodologia on suuremmissa osassa, ja runoja analysoidaan järjestelmällisemmin. Stella käyttää ryhmien määreinä yksittäisiä sanoja ja klausuloita ja seuraa näiden välittymistä myöhäisantiikin ja varhaiskeskiajan runoilijoilta karolingiseen aikaan. Tutkimuksessa sivutaankin usein latinankielisen runouden kaavamaisuutta, joka on keskeinen aihe myös tässä työssä, etenkin kolmannessa luvussa.

Tärkeimmät keskiajan kirjallisuudenhistorian yleisesitykset ovat Ernst Robert Curtiuksen *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (1948)⁷, M.L.W. Laistnerin *Thought and Letters in Western Europe, A.D. 500–900* (1931), F.J.E. Rabyn *A History of Secular Latin Poetry in the Middle Ages* (1957) sekä Max Manitiusin ja Franz Brunhölzlin kirjallisuudenhistoriat, molemmat nimeltään *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters* (jälkimmäinen kolmena osana vuosina 1911–1932, edellinen vuonna 1975). Karolingisen runouden osalta perusteos on Ludwig Trauben *Karolingische Dichtungen* (1888), johon tosin harvemmin näkee viitattavan.

⁶ Meyers 1986,201–204.

⁷ Olen käyttänyt Willard R. Traskin käännöstä vuodelta 1953, *European Literature and the Latin Middle Ages*.

Menetelmien osalta karolingiseen runouteen ja kirjallisuuteen kohdistuva tutkimus on ollut perinteistä filologiaa, eivätkä siihen ole juurikaan vaikuttaneet esimerkiksi Augustuksen ajan runouden tutkimuksessa sovelletut kirjallisuustieteen menetelmät.⁸ Näiden tutkimussuuntausten käsitteistöä ei myöskään näe juuri käytettävän. Sen sijaan kysymys karolingisen kirjallisuuden esteettisestä arvosta on synnyttänyt keskustelua Erich Auerbachin mitätöityä todellisuudenkuvauksen näkökulmasta karolingisen kauden klassisoivaa, latinankielistä kirjallisuutta. Kritiikin kohde on erityisesti Einhardin Kaarle-elämäkerta, jota Auerbach vertaa muun muassa Gregorius Toursilaisen frankkien historiaan pitäen jälkimmäistä kieleltään ja sisällöltään rikkaampana.⁹ Vastapuolella Peter Godman ja Gustavo Vinay ovat arvostelleet Auerbachin tulkintoja intuitiivisiksi ja asettuneet puolustamaan historiallis-biografista metodia sekä karolingisen kirjallisuuden taidearvoa.¹⁰

Harvassa ovat myös Ermoldukseen keskittyvät tutkimukset. Isabella Ranieri (1984), jonka laatiman luettelon jo mainitsinkin, on tutkinut myös Ermolduksen eepoksen prosodiaa varhempaan runouteen vertaillen. Carlo Santini (1995) puolestaan arvioi Ovidiuksen tekstivariantteja Ermolduksen lainaamien säkeiden perusteella. Merkittävimmät Ermoldusta käsittelevät nykytutkimukset ovat A. Ebenbauerin (1978) yleisesitys karolingisen kauden historiallisesta runoudesta, *Carmen Historicum*, sekä Peter Godmanin (1985) artikkeli 'Louis the Pious and his poets'. Jälkimmäinen tutkimus käsittelee yksityiskohtaisesti Ermolduksen runojen teemoja ja muistumia historiallisen tilanteen näkökulmasta. Godmanin mukaan Ermoldus olisi epäonnistunut tavoitteessaan vapautua maanpaosta panegyryrisen eepoksensa avulla, mikä olisi vaikuttanut tämän runouden lajin epäsuosioon myöhemmällä karolingiajalla. Ermolduksen jälkeiseltä karolingiajalta ei tunnetaakaan panegyryristä eeposta.

Venantius Fortunatusta sen sijaan on tutkittu huomattavasti enemmän. Tämän työn kannalta tärkeimmät Venantius-tutkimukset ovat D. Tardin (1927) ja J. Georgen (1992) yleisteokset, F. Stellan (2001) esitys Venantiuksen runouden jälkivaikutuksesta sekä M.

⁸ Vrt. Galinsky 1992,1–36.

⁹ Auerbach 1958,112–119.

¹⁰ Godman 1990,565–567, Vinay 1964,213–239.

Robertsin (2007), A. Quacquarellin (1981) ja M. Reydellet'n (1993) artikkelit koskien Venantiuksen runotekniikkaa.

1.2. Venantius Fortunatuksen elämä ja teokset

Kuten mainittua, Venantius Fortunatus tunnetaan ennen muuta hymneistään *Pange lingua* ja *Vexilla regis prodeunt* (*carm.* 2,2 ja 2,6), jotka hän sepitti 560-luvun lopulla kunnioittaakseen Poitiers'n Pyhän Ristin luostariin saatuja Jeesuksen ristin osia. Nämä rytmilliset runot otettiin pian myös yleiseen hetkipalveluskäyttöön osana *Breviarium Romanum* -manuaalia¹¹, mikä takasi niille ja samalla Venantiukselle laajan yleisön. *Pange lingua* ja *Vexilla regis prodeunt* ovat tyypillisiä Venantiuksen runouden edustajia sikäli, että ne ovat tilapäisrunoutta samoin kuin suurin osa Venantiuksen säilyneistä runoista. Tähän ryhmään kuuluu esimerkiksi muisto- ja lohdutusrunoja, hautarunoja ja panegyriikkaa. Runomittana Venantius suosi elegistä distikonia. Siitä ovat tärkeitä poikkeuksina sanapainoon perustuvaan mittaan kirjoitetut hymnit sekä heksametrimitainen Martinus-hagiografia, joka on Venantiuksen laajin runoteos. Venantius tunnetaan myös merovingihallitsijoille ja lukuisille frankkiylimyksille omistetusta panegyriikasta¹², runokirjeistä ystävälleen Gregorius Toursilaiselle sekä suuresta joukosta hautarunoja.

Venantiuksen elämänvaiheet tunnetaan lähinnä hänen runojensa perusteella. Venantius oli kotoisin Alppien kupeesta Aquileian tienoilta¹³ mutta vietti aikuisikänsä Galliassa, minne hän siirtyi 560-luvun puolivälin paikkeilla. Venantius kertoo lähtönsä syyksi pyhiinvaelluksen, jonka hän oli luvannut Martinukselle saatuaan pyhän öljyn avulla näkönsä takaisin eräässä kirkossa Ravennassa.¹⁴ Ihmeperannuksen kuvaus Martinus-elämäkerran lopussa (*Mart.* 4, 689–698) lienee yksi teoksen lainatuimmista kohdista, sillä Venantiuksesta tuli hengellisen runoutensa ja kirkollisen uransa myötä myös merkittävä uskonnollinen hahmo ja myöhemmin pyhimys paikallisten kirkonmiesten kanonisoimana.¹⁵

¹¹ *Vexilla regis prodeunt*, ”Nyt liehuu viiri Kuninkaan”, otettiin suomalaiseen virsikirjaan vuonna 1986 (virsi 72). Käännös on Anna-Maija Raittilan (1984).

¹² Esim. Ven. Fort. *carm.* 6,1 (*de domno Sigiberchto rege et Brunichilde regina*), 6,2 (*de Chariberchto rege*), 9,1 (*ad Chilpericum regem quando synodus Brinnaco habita est*).

¹³ Koti- ja opiskelupaikaksi on arveltu esim. Aquileiaa ja Ravennaa. Tardi 1927, 31–36, George 1992, 20–24.

¹⁴ Schuster 1955, 678. Ven. Fort. *Mart.* 1,44 *cuius* (nim. *Martini*) *causa fuit hac me regione venire*.

¹⁵ Venantiuksen, herkuttelijoiden suojelijan muistopäivä on 14.1.

Venantiuksen runoilijadebyyttinä Galliassa on pidetty häärunoa, jonka hän laati merovingikuningas Sigebertille ja länsigoottien kuninkaantytarelle Brunhildelle vuonna 566 (Ven. Fort. *carm.* 6,1). Tämän jälkeen Venantius liikkui joitain vuosia hovin ja eri ruhtinaiden mukana maksaen vieraanvaraisuuden ylistysrunoillaan ja kasvattaen samalla mainettaan runoilijana.¹⁶ Venantius asettui lopulta Thüringenin entisen kruununperillisen Radegundiksen perustamaan Pyhän Ristin luostariin Poitiers'ssä. Elämänsä ehtoolla Venantius sai vielä pappisvihkimyksen ja mahdollisesti piispanarvonkin.¹⁷ Hän kuoli luultavasti 600-luvun alkuvuosina.

Venantiuksen monipuolinen tuotanto on antanut aineksia erilaisiin henkilökuviin ja arvioihin. Kirkonmies ja harras kristitty esittäytyy edellä mainittujen hymnien ja Martinushagiografian lisäksi varsinkin lohdutusrunoissa ja runokirjeissä kirkonmiehille sekä proosamuotoisissa pyhimyselämäkertoissa.¹⁸ Venantius oli runojensa perusteella myös ruoan ja juoman ystävä. Tätä puolta hänestä valaisevat erityisesti yhdenntoista kirjan leikkisät pikkurunot (Ven. Fort. *carm.* 11,8–23), joiden itseironinen sävy on tuonut eräille mieleen Horatiuksen.¹⁹ Runojen nimet puhukoot puolestaan: 13 *pro castaneis*, 14 *pro lacte*, 16 *pro prandio*, 18 *pro prunellis*, jne.

Ylistysrunouden perusteella Venantiuksesta on maalattu kuva myös opportunistisena imartelijana, joka vailla periaatteita tai muita pidäkkeitä kulki merovingihovista toiseen liehittelemään kulloistakin hallitsijaa. Raadollinen esimerkki virallisen runouden vaikenemisesta on visigoottiprinsessa Gelesuinthaan sureva valitusruno (Ven. Fort. *carm.* 6,5). Gelesuinthan tarina liittyy surullisena sivuepisodina merovingivaltakunnasta käytyyn taisteluun Klodowig-kuninkaan perillisten välillä. Gelesuintha nai Kilperikin, Neustrian eli

¹⁶ Venantiuksen epävarmaa asemaa muuton jälkeen kuvaa esimerkiksi runo 6,8, jossa runoilija kertoo erään kokon vieneen häneltä paikan laivassa hovin matkatessa Moselia pitkin: *nec tantum codex quantum se caccabus effert, / ut mea nec mihi sit participata rates* (Ven. Fort. *carm.* 6,8,19–20). Näihin aikoihin kirjoitetuista ylistysrunoista ja runokirjeistä kuitenkin ilmenee, että hän pääsi jo piakkoin melkoiseen suosioon ja onnistui solmimaan suhteita vaikutusvaltaisiin merovingiruhtinaiisiin eri puolilla valtakuntaa, esim. herttua Lupukseen Champagnessa ja Nicetiukseen Trierissä. George 1992, 28.

¹⁷ Paulus Diaconus, *hist. Long.* 2, 13: *...novissimeque in eadem civitate primum presbiter, deinde episcopus ordinatus est, atque in eodem loco digno tumulatus honore quiescit.*

¹⁸ *Monumenta Germaniae Historica, Auctorum Antiquissimorum Tomus IV2, emendavit Bruno Krusch.* Venantius kirjoitti yhteensä seitsemän suorasaanaista pyhimyselämäkertaa, joista tunnetuin lienee *Vita sanctae Radegundis*.

¹⁹ Tardi siteeraa (1927,177) D. Maynardin kuvausta Venantiuksesta teoksessa *De Sancto Fortunato et postrema latinae poesis aetate: "Fortunatum finxerunt quandam esse barbarum virum, gulae et ventri deditum, quandam (referre pudet!) Epicuri de grege porcum."*

Francian länsiosan kuninkaan (vuonna 568 tai 569), mutta hänet murhattiin kuristamalla pian häiden jälkeen, tuoreen aviomiehensä toimeksiannosta luultavimmin.²⁰ Yleisesti epäiltiin, että veriteon taustalla oli Kilperikin jalkavaimo Fredegunda. Lohdutusrunossa väkivaltainen kuolema syyllisistä puhumattakaan oli kuitenkin sivuutettava, ja Venantius valittaakin yleisesti ”julmaa kohtaloa” (*sors improba*).²¹

Venantiuksen runous kuuluu myöhäisantiikin kirjallisuuden valtavirtaan, jossa retoriikan opinnot määrittivät yhä runouden vaatimuksia sekä sisällön että muodon osalta. Retoriikkaa opeteltiin varhempia esikuvia mukailevien manuaalien avulla kanonisoiduista teoksista otetuin esimerkein, joten koulutus noudatti ja ylläpiti antiikin perinnettä kaunopuheisuuden alalla ja samalla myös runotaiteessa. Koulutuksen jatkuvuudella olikin lisäksi laajempi yhteiskuntaa säilyttävä merkitys, ja antiikin Rooma säilyi siellä, missä hallintoa ja ylipäänsä kommunikointia palvellutta korkeakirjallisuutta vielä viljeltiin. Näin klassillinen runous välitti osaltaan Rooman suuruudenajan arvovaltaa, jota Venantiuksen mesenaatitkin Galliassa katsoivat tarvitsevansa. Tardi korostaa frankkien hallitseman Gallian ja koillisen Italian välisiä sivistyksellisiä ja kulttuurillisia eroja, ja antaa täten Venantiukselle roolin ”barbaarien opettajana”.²²

Runotaidon opettelussa käytetyistä menetelmistä antavat kuvan retoriikan ja kasvatuksen teoriaa käsittelevät teokset sekä manuaalit, jotka ovat säilyttäneet kirjoitusharjoitteita (*praeexercitamina*). Keskeisiä menetelmiä olivat proosan muuntaminen runomuotoon sekä myöhemmässä vaiheessa opintoja tietyn tapahtuman tai paikan, kuten meritaistelun tai maiseman, kuvaileminen sääntöjen mukaan. Vaihteluun (*variatio*) kiinnitettiin runsaasti huomiota. Tässä tarkoituksessa tutkittiin harvinaisia sanoja sekä harjoiteltiin muuntelemaan toisilta runoilijoilta, lähinnä kouluauktoreilta, otettuja säkeitä osaksi omaa runoutta.²³

²⁰ George 1992,96. Greg. Tur. *Franc.* 4,28.

²¹ George 1992,96–101.

²² Tardi 1927,215. *La véritable originalité de Fortunat est là: il a été l'éducateur des barbares et en assurant, pour les générations suivantes, la liaison avec le monde latin, en leur transmettant les traditions littéraires de Rome, il a été un de ceux qui ont agi le plus directement sur les poètes de l'époque carolingienne.*

²³ Roberts 1989,39–58. Venantius kertoo opinnoistaan Martinus-elämäkerrassa. Hän oli muun muassa ”ammentanut hitusen retoriikan pyörteestä”: *Mart.* 1, 26–33 *ast ego sensu inops, Italae quota portio linguae,/ faece gravis, sermone levis, ratione pigrescens,/ mente hebes, arte carens, usu rudis, ore nec expers/ parvula grammaticae lambens refluamina guttae,/ rhetorici exiguum praelibans gurgitis haustum,/ cote ex iuridica cui vix rubigo recessit,/ quae prius addidici dediscens et cui tantum/ artibus ex illis odor est in naribus illis.*

Venantiuksen tyyli-ihanteita kuvaa esimerkiksi yllä mainittu runo 6,1, joka oli tarkoitettu juhlistamaan Sigebertin ja Brunhilden kuninkaallisia häitä. Runo alkaa häärunon (*epithalamium*) tyypillisellä ylimaallisen kevätidyllin kuvauksella, jolla oli useita myöhäisantiikkisia esikuvia.²⁴ Keväinen maisema on rikas antiikin luonnonkuvauksen perinteestä: varjoisa puu kasvattaa jälleen hiuksensa (eli lehvästön), ihana viiniköynnös kantaa turpeita rypäleitään, laiho pukee pellot ja antaa väriä, mehiläinen kokoaa mettä ja niin edelleen (Ven. Fort. *carm.* 6,1,1–12). Häärunossa esiintyy tiheään myös suoria lainoja niin Augustuksen ajan runoudesta kuin myöhemmiltä kirjailijoilta.²⁵ Claudianuksen keisari Honoriukselle ja tämän puolisolle Marialle omistama hääruno oli esimerkiksi yksi Venantiuksen malleista. Sen ja Vergiliuksen vaikutus näkyy seuraavassa katkelmassa, jossa Venantius kuvailee Sigebertin levottomuutta tämän saatua osuman Cupidon nuolesta.

Ven. Fort. *carm.* 6,1,40–46:

*...tandem dehinc sensus opimi
regis anhelantem placidis bibit ossibus ignem,
molliter incumbens et inhaesit flamma medullis.
Regalis fervebat apex, nec nocte sopora
cordis erat requies, oculis animoque recurrens
ad vultus quos pinxit Amor mentemque fatigans
saepe per amplexum falsa sub imagine lusit.*

Verg. *georg.* 3,271 *subdita flamma medullis*²⁶

Verg. *Aen.* 6,390 *noctisque soporae*

Claudian. *de nupt. Hon. et Mar.* 6 *mens omnis aberrant/
in vultus quos pinxit Amor*

Ov. *epist.* 17,45 *falsa sub imagine lusae.*

Cupidon ja Venuksen merkittävä rooli runossa osoittaa, kuinka antiikin jumaluuksia oli mahdollista käyttää kristillisessä kontekstissa lajityypin vaatimina kirjallisina koristeina. Cupido ylpeilee äidilleen Venukselle voittaneensa nuolellaan ”toisen Akilleen” (6,1,50), Sigebertin, minkä seurauksena tämä oli joutunut täysin ”Brunhilden tulen valtaan” (6,1,51). Seuraavaksi rakkauden jumaluudet lentävät yhdessä hääpaikalle koristellakseen sen kukkasin. Siellä kumpikin puhkeaa ylistämään hääparia, Cupido Sigebertiä ja Venus Brunhildeä.

Venantiuksen runoudessa tapaa usein myös myöhäisantiikissa yleistyneitä maneereja. Yksi näistä on säkeen mittainen tai laajempi luettelo, jonka osia ei ole eroteltu partikkelein (asyndeettinen *enumeratio*).²⁷ Venantius kirjoitti myös sanojen ja kirjainten sommitteluun

²⁴ George 1992,154–155.

²⁵ Venantius lainasi usein myös hopealatinan kauden kirjailijoita kuten Statiusta ja Lucanusta, ks. Blomgren 1944, 1950a ja 1950b.

²⁶ Manitius (Krusch 1885,134).

²⁷ Roberts 1989, 60. Ven. Fort. *carm.* 2,2,19–21 *Hic acetum, fel, harundo, sputa, clavi, lancea/ mite corpus perforatur, sanguis, unda profluit,/ terra, pontus, astra, mundus quo lavantur flumine.*

perustuvia kuviorunoja, esimerkiksi kehystettyä ristiä kuvaavan (Ven. Fort. *carm.* 2,5), sekä runoja, joissa sanojen alkukirjaimet muodostavat sanan.²⁸ Havainnollisen kuvan manerismista Venantiuksen runoudessa antaa Kilperikille omistettu pikkuruno (Ven. Fort. *app. carm.* 5). Tyyliltään toisessa ääripäässä ovat puolestaan hymnit, joita ohessa edustaa runon 2,6 tunnettu avausstroofi.

Ven. Fort. *app. carm.* 5,1–5:

*Rex regionis apex et supra regna regimen
qui caput es capitum, vir capitale bonum,
ornamentorum ornatus, ornatius ornans,
qui decus atque decens cuncta decenter agis,
primus et a primis, prior et primoribus ipsis...*

Ven. Fort. *carm.* 2,6,1–4

*Vexilla regis prodeunt
fulget crucis mysterium
quo carne carnis conditor
suspensus est patibulo.*

Venantius oli suosittu ja tärkeä kouluauktori aina 1100-luvulle saakka, minkä jälkeen hänen runonsa näyttäisivät hymnejä lukuun ottamatta vaipuneen unohduksiin.²⁹ Venantiusta luettiin erityisesti karolingisella ajalla, mitä osoittavat useat maininnat luetteloissa, jotka kuvaavat tuona aikana koulukäytössä olleita käskirjoituskokoelmia.³⁰ Ajan tapaan Venantiuksen runoutta levittivät myös yksittäisiä säkeitä tai lyhyitä otteita sisältäneet erilaiset florilegiumit kuten tavujen pituutta havainnollistavat *exempla*-kokoelmat.³¹ Venantiuksen jälkimainetta heijastelee lisäksi myöhempien keskiajan historioitsijoiden ja kronikoitsijoiden hänelle osoittama huomio alkaen Paulus Diaconuksen langobardien historiasta, jonka toisessa kirjassa kerrotaan Venantiuksen pienoiselämäkerta.³²

Venantiuksen suosiosta myöhemmällä ajalla kertoo myös hänen runojensa säilyminen lukuisissa käsikirjoituksissa 800-luvulta alkaen. Käsikirjoitustradition katkeaminen 1100-luvulla on osoituksena Venantiuksen runoihin kohdistuneen kiinnostuksen vähenemisestä.³³ Friedrich Leon editio pohjautuu valikoimaan kahdestatoista 800–1100-luvulla kirjoitetusta käsikirjoituksesta, minkä lisäksi hän kertoo käyttäneensä koodeksia, joka sisältää 17 yksittäistä runoa. Laajimmin Venantiuksen runoja säilöneet käsikirjoituksetkin ovat kokoelmia: esimerkiksi *codex Parisinus Latinus* sisältää lisäksi Adamnanuksen teoksen *De locis sanctis*, Augustinuksen ja Cassiodoruksen tarkemmin

²⁸ Esim. Ven. Fort. *carm.* 9,5, josta luetaan *DAGOBERCHTUS*.

²⁹ Raby 1957,142.

³⁰ Bischoff 1972,96–97 ja 103.

³¹ Sanford 1924,197–198.

³² Stella 2001,272–273.

³³ Hunt 1979,284.

määrittelemättömiä kirjoituksia (*”scripta quaedam”*), Falconia Proban runoja ja Lactantiuksen runon Feeniks-linnusta.³⁴

1.3. Ermoldus Nigellus, *Carmen in honorem Hludowici Caesaris*

Ermoldus Nigellus oli lähtöisin Aquitaniasta, Loiren liepeiltä. Hän kuului kirkolliseen säätyyn ja oli yhteydessä Ludwig Pyhän pojan Pippinin hoviin, kunnes joutui epäsuosioon ja karkotettiin Strasbourgisiin 820-luvun puolivälin tienoilla. Syynä lienee ollut maanpetossyyte, jota vastaan Ermoldus puolustautuu eepoksensa *Carmen in honorem Hludowichi* neljännen kirjan lopussa.³⁵ Ermoldus yritti maanpaossa vaikuttaa runoteostensa avulla keisariin ja Pippiniin tavoitteenaan saavuttaa uudelleen asema hovin piirissä. Runojen menestyksestä ei ole tietoa eikä myöskään Ermolduksen myöhemmistä vaiheista. Ermolduksen teokset ovat säilyneet ainoastaan kahdessa käsikirjoituksessa, toinen 900-, toinen 1400-luvulta,³⁶ mistä päätellen niitä ei juurikaan luettu myöhemmällä keskiajalla.³⁷ Ermolduksen eepoksen ovat editoineet Ludovico Muratori (v. 1726, *Scriptores rerum italicarum*, t. II, 2), Georg Heinrich Pertz, Ernst Dümmler ja Edmond Faral.³⁸

Carmen in honorem Hludowici Caesaris ajoitetaan vuosiin 824–828³⁹, Ludwigin hallintokauden rauhaisampaan ajanjaksoon, jolloin valtataistelut eivät olleet vielä alkaneet ja elettiin vuoden 817 vallanjakosopimuksen mukaisesti. Epäsovun siemen oli kuitenkin jo kylvetty, kun Ludwig oli edellisen vaimonsa kuoltua nainut Judithin ja saanut vielä yhden pojan, Kaarlen, vuonna 823. Ludwig muutti vuonna 829 Wormsin edikillä perimysjärjestystä vanhempien poikiensa Lotharin, Pippinin ja Ludwigin vastustuksesta huolimatta, mikä käynnisti monivaiheisen, valtakunnan jakaantumiseen johtaneen kamppailun. Ermolduksen tukija Pippin kuoli jo vuonna 838, joten hänellä, samoin kuin kaksi vuotta myöhemmin kuolleella keisarillakaan, ei ollut enää osaa valtataistelun loppuvaiheessa.⁴⁰

³⁴ Leo 1881,viii.

³⁵ Manitius 1911,554. 4,755-762 (viitataan Ermolduksen eepokseen vastedes pelkillä numeroilla), Erm. *Pipp.* 2,201-206.

³⁶ Faral 1932,xxx. *Codex Vindobonensis* 614 ja *Codex Harleianus* 3685.

³⁷ Manitius (1911,554) mainitsee yhden Ermoldus-muistuman *Walthariuksesta*.

³⁸ Lähdeluettelo.

³⁹ Faral 1932,vii–ix. Manitius 1911,554.

⁴⁰ Poupardin 1922,15–18.

Ermolduksen kirjoittaessa panegyrisiä runojaan selkkaus oli siis jo ovella, vaikka rauha vielä vallitsi. Ermolduksen kannalta poliittinen tilanne kuitenkin oli jo vaikea, ja hän oli ikävässä välikädessä pyrkiessään sekä Pippinin että Ludwigin suosioon näiden välisen jo kiristyttyä. Ei siis ole ihme, että Ermolduksen on uskottu epäonnistuneen yrityksessään päästä takaisin hovin piiriin. Godmanin tulkinnan mukaan Ermolduksen virhe oli valita eepoksen keskeiseksi aiheeksi Ludwigin sotamenestys arabeja vastaan. Näiden tapahtumien käsittely olisi ikävästi muistuttanut 820-luvun lopulla puhjenneista rajamaakunnan levottomuuksista, jotka näyttivät mitätöivän Ludwigin vähäisetkin sotasaavutukset. Toisaalta Ermoldus ei asettunut myöskään Pippinin puolelle vaan neuvoi tätä runokirjeessään – hienovaraisen peiteltyä tosin – tottelemaan Jumalan tahtoa ja odottamaan Ludwigin esimerkin mukaisesti vuoroaan vallanjaossa.⁴¹

Eepos koostuu neljästä kirjasta (yhteensä 2614 säettä) ja alun lyhyestä kuviorunosta (35 säettä), jossa Ermoldus esittelee teoksensa. Dedikaation molemmin puolin, ylhäältä lukien muodostuu kunkin säkeen alku- ja loppukirjaimista lause *ERMOLDUS CECINIT HLUDOWICI CAESARIS ARMA*, joka antaa teoksen aiheen, keisarin sotasaavutukset, *Aeneiksen* avaussäettä mukaillen. Kuvioruno on kirjoitettu eepoksen tavanomaiseen heksametrimitaan, kun taas muuten Ermolduksen eepoksen runomittana on eleginen distikon. Poikkeama eepoksen normeista liittyy mahdollisesti Ludwigin pyrkimykseen korostaa rauhanomaisia saavutuksiaan käännytystyön parissa ja hallinnon järjestelijänä, minkä mielikuvan aikaansaamiseen saattoi sopia paremmin eleginen runomitta.⁴² Heksametrin hylkäämistä korostaa lisäksi se, että Ermolduksen eepoksen karolinginen edeltäjä, Kaarle Suurelle omistettu *Karolus Magnus et Leo papa* -runoelma on kirjoitettu heksametriin.

Runomitasta riippumatta Ermoldus käsittelee myös sotatapahtumia varsin laajasti. Valtaosa ensimmäisestä kirjasta on omistettu Barcelonan (1,69 *quam Barchinonam prisci dixere latini*) valtaukselle, jota kuvaava jakso (1,67–525) seuraa lyhyttä esipuhetta. Tämä kohta aloittaa varsinaisen kertomuksen, sillä ensimmäinen tapahtuma, Ludwigin kruunaus Aquitanian kuninkaaksi vuonna 781, ohitetaan muutamalla säkeellä (1,35–40), samoin

⁴¹ Godman 1985,265–270.

⁴² Marc Reydellet'n (1981,305) mukaan Venantius valitsi elegisen distikonin, koska heksametriin liittyi mielikuvia, jotka eivät sopineet merovingihallitsijoita ylistäviin runoihin. Syy oli, että nämä eivät juuri käyneet sotia muita kuin toisiaan vastaan. Varhemmat panegyrikerit, kuten Claudianus ja Sidonius, sen sijaan käyttivät heksametriä.

kuin kaavamaisesti kuvattu Ludwigin kuninkuuskauden alku vuosisadan vaihteeseen saakka (1,50–62). Ensimmäinen kirja päättyy Aquileian patriarkan Paulinuksen profetiaan, jonka mukaan Ludwigista tulisi hallitsija.

Toisen kirjan aloittaa Kaarlen vuonna 813 kutsuma kokous, jossa Ludwig valitaan ja kruunataan kanssahallitsijaksi (2,1–84). Seuraavana vuonna Kaarle kuolee, ja huomio siirtyy Ludwigin ensi askeliin valtion johdossa: Ermoldus kertoo, kuinka Ludwig korjaa Kaarlen aikana tapahtuneita vääryyksiä muun muassa vapauttamalla vankeja ja lähettämällä miehiään jakamaan oikeutta.⁴³ Seuraavassa episodissa paavi Stefanus saapuu vierailulle Reimsiin kruunaamaan Ludwigin keisariksi (2,197–480). Toisen kirjan lopussa Benedictus Anielainen saa tehtävän perustaa Indan luostari (vuonna 817).

Kolmannessa kirjassa taistellaan jälleen (vuonna 818), mutta tällä kertaa sotänäyttämönä on Bretagne. Sotaretken kuvausta edeltää varsin pitkä selostus Ludwigin lähetin Wiccharin ja bretonien kuninkaan Murmanin välisestä neuvonpidosta (3,71–249). Siinä Ermoldus piirtää kuvan hermostuneesta ja omanarvontuntoisesta Murmanista: bretonikuningas jää tuijottamaan maata ja taputtaa levottomana lattiaa jalallaan Wiccharin kehotettua häntä antautumaan.⁴⁴ Kuninkaan vaimo kuitenkin viettelee miehen puolelleen (3,173 *longeque susurrat*) ja valaa tähän päättäväisyyttä muun muassa puhuttelemalla Wiccharia piikikkäästi ”vaimoksi”, millä hän viittaa lähettilään uskonnolliseen säätyyn.⁴⁵ Murman pyytää harkinta-aikaa seuraavaan aamuun, jolloin Wicchar tapaa kuninkaan havainnollisesti kuvatussa humalassa ja saa kuulla uhmakkaan sodanjulistuksen.⁴⁶ Wicchar ja Murman kohtaavat seuraavan kerran värikkäiden sotatapahtumien jälkeen (3,249–500), kun Wicchar ainoana Murmanin ulkonäöltä tuntevana frankkina tunnistaa leiriin tuodun Murmanin pään siistittyään sen vedellä ja kammalla (3,481–482). Kolmannen kirjan päättää kahden frankkiylimyksen, Beron ja Sanilon välinen kaksintaistelu.

⁴³ Ermoldus katsoo Kaarlen viaksi, ettei tämä sodankäynniltään huomionut tarpeeksi alamaisiaan. Tästä aiheutuneet puutteet rinnastetaan rikkaruohoihin, jotka Ludwig kitkee: 2,187–191 *Belliger ipse pater cum regna adquireret armis/ intentus bellis assiduusque foret/ tum vitium spissis succrevit aristis/ sed tamen adveniens mox Hludowice secas.*

⁴⁴ Wicchar käyttää suostuttelussaan historiallisia esimerkkejä. Bretonit eivät pärjäksi frankeille, vaikka näiden puolelle asettuisivat ...*Odisseos, Pirhrus* (varmaankin Pyrrhos), *seu durus Achilles,/ Pompeius socero cum quibus arma parat* (3,147–148).

⁴⁵ 3,191 *Unde tuas talis coniunx pervenit ad arces.*

⁴⁶ 3,207–210 *Ecce miser tandem potu somnoque sepultus/ Murman adest, oculos vix aperire valens/ ebrius haec ructans labris vix orsa remotis/ voce sonat, numquam post placitura sibi.*

Neljännän kirjan pääsisältö on deenien eli normannien (4,13 *Nort- quoque Francisco dicuntur nomine -manni*)⁴⁷ kääntyminen kristinuskoon kuninkaansa Herolduksen johdolla (4,1–112 ja 4,147–632). Viimeinen kirja tunnetaan myös bretonien kapinaa (vuonna 824) kuvaavasta ekskursista, jossa Ermoldus kertoo osallistuneensa sotaretkeen kilpi ja miekka aseinaan. Ermolduksen yritys esiintyä sotilaana antoi naurunaiheen kruununprinssi Pippinille, joka anekdootin mukaan kehotti Ermoldusta luopumaan aseista ja tarttumaan mieluummin kirjaan.⁴⁸ Neljäs kirja esittelee myös Ingelheimin Pyhän Remigiuksen (Rémy)⁴⁹ kirkon sekä keisarillisen palatsin kuvaohjelman (4,187–282). Basilikan kuvasto kertoo Raamatun tapahtumia syntiinlankeemuksesta ylösnousemukseen. Palatsin seinille oli asetettu valikoima maallisen historian kohtauksia esitteleviä reliefejä alkaen Kyyroksesta ja päättyen Kaarle Suuren voittoon sakseista.

Ermolduksen runojen kohokohtina on pidetty muun muassa sotakohtauksia, eepisiä vertauksia, luonnonkuvausta, muutamaa huumorin pilkahdusta ja Pippinin runokirjeen leikkisää dialogia Reinin ja Vogeesien välillä (*Pipp.* 1,89–134):⁵⁰ Tässä vuoropuhelussa *Rhenus* kehuu itseään kalaisaksi ja väittää Vogeesien (*Wasacus*) kelpaavan vain polttopuuksi (1,94 *Munere pro vario ligna dat apta loco*), mihin vuoristo, tai paremminkin metsä vastaa sanomalla tarjoavansa rakennustarpeet kirkkoja ja palatseja varten. Vogeesit syyttävät Reiniä puutteesta, jokea pitkinhän maan antimet rahdataan paikallisten ulottumattomiin, ja ”viininviljelijä itse makaa janoisena viinitarhassaan” (*vinetis recubans vinitor ipse sitit*, 1,97–114). Mutta jos Elsassin asukkaat nauttisivat kaikki työnsä hedelmät, ”innokas kansa makaisi mannuilla viinin hukuttamana” (*gens animosa arvis vinoque sepulta iaceret*), väittää Rein (1,117). Lopulta Thalia keskeyttää hedelmättömän kiistan.

Ermolduksen laajin eepinen vertaus löytyy edellä mainitusta Murmanin ja Wiccharin vuoropuhelusta teoksen kolmannessa kirjassa. Ermoldus esittää lähettilään vierailun ratkaisevana käännekohtana matkalla sotaan. Wicchar punnitsee Murmanin antautumistarjousta, kunnes joutuu vaimonsa viettelemäksi ja kääntyy tämän ”myrkyllisten aikeiden” kannalle (*mente venenata*). Vaimon sanat sammuttavat Murmanin vaikutuksen

⁴⁷ Tämä ei ole ainoa *imesis* Ermolduksen runoissa. Esim. 4,179 *Engilin- ipse pius placido tunc tramite -heim; Pipp.* 2,221 *ER- modolata tibi conscripsit carmina -MOLDUS*.

⁴⁸ 4,135–138 *Huc egomet scutum humeris enseque revinctum/ gessi, sed nemo me feriente dolet./ Pippin hoc aspiciens risit, miratur et infit/”Cede armis frater, litteram amato magis”*.

⁴⁹ Faral 1932,158.

⁵⁰ Bezzola 1958,157–158, Faral 1932,25, Curtius 1953,429,431–432, Raby 1957,223–224.

”kuin talvimyrskyn rakeet ja lumi liki tähtiin kohoilevan tulen paimenten nuotiosta”. Ermoldus maalailee kuvaa nuotion rakentamisesta hyiseen vuodenaikaan: yksi paimenista kiirehtii tuomaan polttopuita, toinen raahaa sytykkeiksi kuivia olkia ja kolmas varjelee liekinalkua puhaltamalla. Loppu on ankea: nuotio, joka vasta lämmitti, tupruttaa enää savua.⁵¹

Runoelman historiallisesti arvokkain osa on ensimmäisen kirjan kuvaus Barcelonan sotaretken vaiheista alkaen valmisteluista Toulousen väenkokouksessa vuonna 800. Esimerkiksi Lupuksen ja Wilhelmuksen vastakkaiset näkökulmat sotaan lähtemisestä (jälkimmäinen kannatti) sekä Barcelonan komentajan Zadunin toimet kaupunkia puolustettaessa tunnetaan ainoastaan Ermolduksen eepoksen perusteella. Ermoldus kertoo, kuinka Zadun yritti yön turvin murtautua saartorenkain läpi pyytämään apujoukkoja mutta jäi kiinni hevosen hirnahdettua. Frankit pakottavat Zadunin huutamaan antautumiskäskyn, jonka tämä kuitenkin mitätöi antamalla salaisen merkin.⁵² Ermoldus mainitsee ainoana myös useita vähemmän merkittäviä hahmoja. Näitä ovat Wicchar, joukko maurisotureita ja strasbourgilainen pappi Theutrammus, jolle ilmestyy näyssä kultanokkainen ja jalokiveä arvokkaammin kynsin varustettu, kotkaa muistuttava lintu (4,657–682). Eepoksen ansiosta tunnetaan myös Ingelheimin Pyhän Remigiuksen kirkon ja keisarillisen palatsin kuvaohjelma. Ermolduksen omia lähteitä sen sijaan ei tiedetä, mutta on pidetty mahdollisena, että hän olisi tukeutunut kuninkaallisiin annaaleihin. Tällä on selitetty eepoksen melko luotettava kronologinen järjestys.⁵³

1.4. Antiikin runous karolingikaudella

Kuten jo johdannon alussa mainitsin, karolingisella kaudella virinneen antiikkikiinnostuksen rinnalla vaikutti voimakkaana myös edeltävien vuosisatojen kristillinen perinne. Se oli määräävä tekijä kouluopetuksessa läpi karolingiajan, kun taas humanismi koski oppineimpia, joiden piirissä pakanallisen kulttuurin harrastus herätti tosin

⁵¹ 3,175–185 *Ac velut in silvis pastorum frigoris anno/ turba foco celerat ligna recisa dare/ hic fert apta citus, praesicco fomite stramen/ iste vehit, flatus ingerit ille libens./ Iam rogos insiliens flammis dabat altaque tangit/ sidera, pastorum frigida membra calent./ Cum subito tonitru grando, pluviaeque pruinae/ ecce fragore ruunt, et nemus omne tonat,/ imbribus ast crebris invitus concidit ignis./ Venerat unde calor, fumus et inde redit.*

⁵² 1,483–488 *Tum manus ad muros tendens vocitabat amicos:/ "Pandite iam sotii claustra veteta diu!"/ Ingeniosus item digitos curvabat, et ungues/ figebat palmis, haec simulanter agens/ hoc autem inditio signabat castra tenenda/ sed tamen invitus 'pandite' voce vocat.*

⁵³ Faral 1932,12–16.

myös epäluuloja. Osa lukeneistoa asettui vastustamaan antiikin kirjallisuutta, ja käytiin samaa keskustelua pakanallisiin teoksiin suhtautumisesta, kuin oli käyty jo Augustinuksen eläessä. Vastustajien joukkoon lukeutui esimerkiksi Ermenrik, joka tuomitsi Vergiliuksen Helvettiin.⁵⁴

Kouluopetuksessa karolinginen renessanssi merkitsi ensivaiheessaan lähinnä opetuksen yhdenmukaistamista myöhäisantiikin kristillisen kirjallisuuden pohjalta tavoitteena parantaa perusteiden kuten ortografian tuntemusta.⁵⁵ Grammatiikan opetus oli kristillistetty juuria myöten jo varhemmin. Tämä näkyi paitsi mallikirjallisuuden valikoimassa myös varsinaisissa oppikirjoissa, jotka oli täydennetty kristillisiltä kirjailijoilta otetuilla esimerkkilauseilla ja -säkeillä. Esimerkiksi Donatuksesta muokattiin glossaarien ja kommentaarien avulla eräänlainen ”*versio renovata*”.⁵⁶ Mallikirjallisuutta hallitsivat lähes täysin kristilliset auktorit, joiden rinnalle hyväksyttiin kouluopetuksessa vain muutamia ei-kristillisen antiikin edustajia, merkittävimpana tietysti Vergilius. Esimerkiksi vuosiin 821–822 ajoitetussa Reichenaun katalogissa mainitaan nimekkeen *De libris Prisciani* alla 20 teosta, joista 10 edustaa grammatikkoja ja 10 kaunokirjallisuutta. Luettelon kuvaamasta kirjastosta löytyi esimerkiksi Proban, Seduliuksen, Juvencuksen ja Vergiliuksen teoksia.⁵⁷ Tämä lienee lähellä karolingisen kauden standardia oppimäärää, johon on oletettu kuuluneen Raamattu, muutamia grammatikkoja ja kirkkoisien teoksia, kristillistä runoutta sekä hieman ei-kristillisen antiikin kirjallisuutta. Oppimäärä saattoi kuitenkin vaihdella suuresti, koska opetuksessa käytetyt kirjat määräsi kunkin koulumestarin henkilökohtainen käsikirjoituskokoelma.⁵⁸

Kirjallisuus, jota karolingit käyttivät alkeisopetuksessa, kertoo varsin laimeasta kiinnostuksesta varhemman antiikin runoutta kohtaan. Siitä luettiin vain Avianuksen faabeleita, Caton *Disticha*-kokoelmaa, Martianus Capellaa ja Vergiliusta, joten runouden oppiminen oli pitkälti kristillisen runouden varassa.⁵⁹ Roomalaisen runouden suurnimet, jotka Dante kohtasi Infernossa – Horatius, Ovidius ja Lucanus⁶⁰ – otettiin kouluauktoreiksi

⁵⁴ De Bruyne 1946, 200. Ermenrik, *epist.* 5,356.

⁵⁵ McKitteric 1991,133.

⁵⁶ Guerreau-Jalabert 1981, 11.

⁵⁷ Bischoff 1972, 96–97.

⁵⁸ Bischoff 1972, 100.

⁵⁹ Glauche 1971,619–620.

⁶⁰ Inferno 4,83–84 *l'altro è Orazio che viene/ Ovidio è il terzo, e l'ultimo Lucano*. Sitaatti on Curtiukselta (1949,17–18). Statius esiintyy vasta *Purgatoriossa*.

vasta 800-luvun jälkipuoliskolla, jolloin alettiin lukea myös muun muassa Terentiusta, Juvenalista ja Statiusta.⁶¹

Runouden tuntemukseen vaikuttivat myös runo-oppaat, joista merkittävin oli aina 1100-luvulle saakka Bedan *De arte metrica*. Tämän lisäksi tunnettiin myös antiikin ajalta periytyviä metriikan käsikirjoja kuten Marius Victorinuksen *De metris*, samanniminen Mallius Theodoruksen opas sekä Serviuksen *De centum metris*. Beda kuitenkin säilyi hallitsevassa asemassa, mihin lienee ollut osasyynä, että hänen esimerkkisäkeensä oli valikoitu kristillisiltä runoilijoilta. Karolingiaajalta tunnetaan ainoastaan kaksi metriikalle omistettua teosta: Walafriid Strabon pieni tutkielma ja irlantilaisen oppineen Cruidmeluksen pian käytöstä jäänyt *Ars metrica* -käsikirja.⁶²

Runouden harrastusta osoittavat toisaalta erilaiset säekokoelmat, jotka osaltaan korvasivat ja täydensivät runo-oppaita. Tällaisia olivat esimerkiksi *libri manuales* ja tavujen pituuksia havainnollistavat *gradus ad Parnassum*. Vanhin tunnettu *gradus* ajoitetaan 600–700-luvuille.⁶³ Valikoima on kirjailijoiden määrän ja lähdeteosten tyyllillisen vaihtelun kannalta monipuolinen sisältäen säkeitä esimerkiksi Vergiliukselta, Horatiukselta, Ovidiukselta, Persiukselta, Juvenalikselta, Martialikselta, Serenus Sammonicukselta, Prudentiukselta, Paulinukselta, Aratorilta ja Martianus Capellalta. Kokoelma rakentuu siten, että kunkin rivin vasemmassa reunassa kerrotaan lähdeteos, keskimmäisessä paragrafissa on itse säe ja oikeassa reunassa vielä se sana, johon huomio tulisi kiinnittää. Esimerkiksi rivit 48 ja 49 näyttävät Chatelainin editiossa seuraavalta:

PRISC	Exigis a quoquam ne pejeret et putet ullis	<i>Peieret</i>
PRISC	Et campis jubare exorto delecta iuventus	<i>Iubare</i>

Useat säkeet liitetään alkuperästä piittaamatta Priscianuksen nimiin ilmeisesti tämän esimerkkivalikoiman vaikutuksesta. Tässä tapauksessa ylempi säe on peräisin Juvenalikselta, alempi Vergiliukselta.⁶⁴

⁶¹ Glauche 1971,622.

⁶² Bischoff 1972,101–103.

⁶³ Chatelain 1883,65–77.

⁶⁴ Chatelain 1883,68–69. Iuv. 13,36 (sanasta sanaan sama säe), Verg. *Aen.* 4,130 *it portis iubare exorto delecta iuventus*.

Karolingien suhtautumista antiikin kirjallisuuteen valaisee myös teosten levinneisyys. Esimerkiksi Ovidiuksen teoksia kopioitiin laajassa mitassa vasta 1300-luvulla: sitä edeltävältä ajalta tunnetaan 34 Metamorfoosit sisältävää käsikirjoitusta, kun Statiuksen *Thebaiksesta* on säilynyt 61 kopiota samalta ajanjaksolta.⁶⁵ Joidenkin florilegiumien laatijat käyttivät hieman laajempaa valikoimaa Ovidiuksen runoutta, kuten kristillisen moraalin näkökulmasta arveluttavia eroottisävytteisiä runoelmia. Esimerkiksi Leipzigin yliopistokirjaston Rep. I.74 sisältää otteita Metamorfooseista (*Idem eiusdem ex libro metamorphoseon. Acteon in cervum*, 3,131–252) sekä teoksista *Ars amandi* (joskin vain kaksi säettä 2,249–250) ja *Amores (Ovidii Nasonis de somno quod viderat*, 3,5,1–46).⁶⁶

Toinen puoli karolingista kulttuuria on luostareissa ja keisariperheen hoveissa kukoistanut hengenviljely, joka keisari-instituution jälleensyntymän ohella erotti karolingien aikakauden sitä edeltävästä. Uutta sivistystä edustivat kirjoitus- ja koulureformit ja syventynyt antiikin kirjallisuuden tuntemus, joka kuului osalle lukeneistoa mutta koulujen kirjallisuusvalikoiman vähitellen lisääntyessä myös laajemmalle joukolle. Luonteenomaista karolingiselle renessanssille olikin Augustuksen ajan kirjallisuuden jäljittely niin runoudessa kuin proosassa, mistä tunnetuin esimerkki lienee Einhardin Suetoniuksen malliin kirjoittama Kaarle Suuren elämäkerta. Runoudessa tulevat jälleen näkyviin klassisen runouden kreikkalaiset juuret, jotka tunnettiin Rooman kirjallisuuden välityksellä. Esimerkiksi Yorkin koulua käyneet angliuoret oppivat Alkuinin perifrasiin mukaan ”juoksemaan runojaloin Parnassoksella”.⁶⁷

*Aonio docuit concinnere cantu
Castalida instituens alios resonare cicuta
et iuga Parnassi lyricis percurrere plantis.*

Karolingien kaudella elpyi myös tiede. Ehkä merkittävin karolingihumanisti oli Lupus Ferrieriläinen. Hän oli lukenut varsinkin Ciceron teoksia, jopa tämän *Phaenomena*-käännöksen, ja hänen tiedetään editoineen Liviuksen kirjoja (*Lat.* 5726), Aulus Gelliusta (*Regin.* 597) ja Symmachuksen kirjeitä (*Lat.* 8623) sekä luennoineen Auxerressa roomalaisia satiirikkoja.⁶⁸ Johannes Scottus puolestaan käänsi ja kommentoi pseudo-

⁶⁵ Munk Olsen 1991,106.

⁶⁶ Munk Olsen 1980,130–131. Kaiken kaikkiaan Munk Olsen mainitsee 11 käsikirjoitusta, jotka ajoitetaan 800-luvulle. Näistä viisi sisältää katkelmia Ovidiukselta.

⁶⁷ Raby 1957,178. *MGH. Poet. Lat. Aevi Car.* 1, 207–209.

⁶⁸ Laistner 1931,207–212.

Dionysiosta sekä loi Augustinuksen ja uusplatonismin pohjalta omaperäisen filosofisen järjestelmän, jonka hän esittelee teoksessa *De divisione naturae*.⁶⁹

Karolingisen kulttuurin elinvoimaan ja varsinkin sen leviämiseen vaikuttivat merkittävästi myös luostarit, joiden suojissa antiikin kirjallisuus pääosin säilyi. Tärkeimpiä olivat Fulda, Reichenau, Corbie ja St. Gallen. Näiden oppikeskusten tarjoamia mahdollisuuksia ja kokoelmien laajuutta valaisee edellä mainituissa luostareissa (Corbieta lukuun ottamatta) opiskelleen Ermenrik Ellwangenilaisen St. Gallenin apotille Grimaltille osoittama kirje, jolla tämä suosittaa itseään Galluksen uuden hagiografian kirjoittajaksi: Ermenrik siteeraa kirjeessään Horatiuksen satiireja, Ausoniuksen *Mosellaa*, *Ilias Latinaa* ja Lucretiusta.⁷⁰

Karolingit tunsivatkin varhempaa kirjallisuutta monipuolisesti, vaikkakaan syvälinen kiinnostus ja harrastus ei aina levinnyt kyllin laajoihin piireihin jatkuvuuden takaamiseksi. Yksittäisten oppineiden merkitys oli huomattava esimerkiksi Lucretiuksen tunnettuudessa. Lucretiusta lukivat Dungal ja sittemmin hänen oppilaidensa ympärille kerääntyneet ryhmät. Perinne siirtyi oppilas-opettajaketjussa Dungalilta Hrabanukselle, tältä Strabolle, jolta edelleen Ermenrik Ellwangenilaiselle. Ermenrikin jälkeen traditio kuitenkin hiipui, ja Lucretius vaipui unohduksiin pitkäksi aikaa.⁷¹

Karolingien tiedetään koonneen myös merkittäviä kirjastoja, joista kokoelmaltaan laajin varmastikin oli keisarillinen kirjasto. Kaarlen hovikirjaston sisältöä ei valitettavasti tunneta, mutta samalta ajalta on säilynyt huomattavan kokoelman kirjakatalogi (Berlin Diez. B.66/ CLA 8.1044),⁷² joka antaa kuvan parhaiden kirjastojen tarjonnasta. Luettelosta pistävät silmään erityisesti Claudianuksen teokset sekä yhdeksän kirjaa Martialiksen epigrammeja.

<i>M Annei Lucani Belli civilis libri quinque. Sic Incipit</i>	1

<i>Libri Papini Statii Thebaidos. Libri Duodecim Terentii Andria. Libri multi.</i>	5

<i>Albi Tibulli lib. II</i>	16
<i>Horatii Flaccii Ars Poetica explicit implicit</i>	

⁶⁹ Laistner 1931, 197–201, 269–273.

⁷⁰ Bischoff 1972, 107.

⁷¹ Bischoff 1972, 104.

⁷² Bischoff 1965, 68–74.

<i>Glaudian De raptu Proserpinae lib.III. Sic incipit Inferni raptoris equos adflataque curru.</i>	20
<i>Ad Rufinum lib.III.</i>	
<i>Claudii in Eutropium lib.III.</i>	
<i>De bello Gothico.</i>	
<i>De bello Gildonico.</i>	
<i>Valerii Martialis epigrammata in libri VIII</i>	25
<i>Ad Lucanum et Tullum</i>	

2. Venantius-muistumien luokittelu

2.1. Käsitteitä

Lainaamista, jäljittelyä ja muistumia kirjallisuudessa tutkitaan laajalti niin antiikin kuin myöhemmän kirjallisuuden osalta, ja sen juuret ulottuvat hellenistisen kauden filologien tutkimuksiin, samoin kuin usean humanistisen oppialan. Nykyinen muistumien tutkimuksen kenttä on laaja kahdessa mielessä. Uusia tulkintoja ensinnäkin syntyy ja julkaistaan runsaasti. Toinen muuttuja liittyy metodeihin, kun tutkimusten näkökulmat ulottuvat perinteisestä filologisesta ja historiallis-biografisesta kirjallisuudentutkimuksesta moderniin kirjallisuustieteellis-esteettiseen teoriaan nojautuvaan, lähes puhtaasti käsitteelliseen tarkasteluun. Muistumien tutkimukseen on vaikuttanut syvästi myös tekninen kehitys, joka on tehnyt mahdolliseksi läpikäydä laajoja tekstikorpuksia erilaisten hakujen avulla. Pintapuolinen vertailu on täten nopeutunut huomattavasti, ja voidaan tutkia esimerkiksi yksittäisten ilmausten levinneisyyttä pitkällä aikavälillä. Tämä on huomattava ero konkordanssien avulla tehtävään vertailuun.

Analyysien totuudenmukaisuuden ja merkityksellisyyden kannalta on yksittäisiäkin tekstikohtia arvioitaessa kuitenkin katsottava tutkimuksen kohdetta ja mahdollisia lähde-teoksia myös laajemmin. On huomioitava yksittäisen säkeen tai hieman laajemman jakson merkitys osana teosta sekä teoksen merkitys kokonaisuutena. Siihen puolestaan liittyvät teoksen historiallinen tausta, lajityyppi, rakenne ja tyyli, johon kuuluvat myös muistumat. Muistumien lähteet pitää myös tuntea tekstiyhteyksien arvioimiseksi, samoin aikakauden eetos koskien kirjallisuuden tuntemusta ja yleisön vaatimuksia, mikäli niistä on mahdollista esittää arvioita.

Tutkimuksen moninaisuudesta ja laajuudesta seuraa myös tekstien välisistä yhteyksistä käytettyjen nimitysten laaja kirjo. Anglosaksisessa tutkimuksessa esiintyvät usein

myöhemmän runoilijan tietoista roolia painottavat termit *borrowing* ja *reference*, joita neutraalimpi on muistumaa vastaava *reminiscence*. Suomeksi voidaan vastaavasti puhua 'lainoista' ja 'viittauksista', kun taas ranskan kielen sanalla *emprunt*, 'jälki', ei ole yleisessä käytössä olevaa vastinetta. Teoreettisimmissa tutkimuksissa esiintyvä termi 'kaiku', *echo*, ei myöskään näytä juurtuneen suomalaisen kirjallisuuden jäljittelyä koskevaan käsitteistöön. Oma maailmansa on antiikin aikainen kreikan- ja latinankielinen käsitteistö, jonka monipuolisuus heijastaa tuona aikana esteettisiin kysymyksiin kohdistunutta laajaa kiinnostusta.⁷³

Useimmiten näkee käytettävän useampaa nimitystä samassa tutkimuksessa tekstikohtien jaottelemiseksi ja erottelemiseksi. Määrittävä tekijä on usein myöhemmän runoilijan tietoisuus muistumasta, tekstiyhteyden laajuus tai vastaavuudessa nähdyt merkitykset. Laadulliseen eroon katsoen toisessa ääripäässä olisi tietoinen laina, joka sulautuu sanastollisiin muutoksiin osaksi uutta teosta ja jonka tulkinta perustuu sekä lähdetekstin että sitä lainaavan teoksen merkitykseen. Tällaista lainaa kutsutaan usein 'alluusioksi'. Yhtäläisillä sanoilla mitattuna suurinta epäitsenäisyyttä ja lähteeseen tukeutumista puolestaan edustaa – suora kopio poisluettuna – myöhäisantiikissa yleistynyt *cento*-runous, joka muodostuu sanatarkasti lähdetä jäljentävistä, perä perään asetetuista säkeistä ja säkeenpuolikkaista.

Muistumien tutkimuksen klassikko Gian Biagio Conte jakaa yhdennäköiset tekstikohdat kahteen ryhmään: sitaatteihin ja refleksiivisiin alluusiioihin, joilla on retoriikan teoriasta poimittu vastine. Refleksiivinen alluusio vertautuu metaforaan: yhdistämällä käsitteet 'Areksen kilpi' ja 'Dionysioksen kuppi' muodostetaan metafora 'Areksen kuppi',⁷⁴ jonka tunnistamiseksi pitää siis tuntea molemmat jumaluudet attribuutteineen. Samoin toimii refleksiivinen alluusio, joka perustuu samanaikaisesti sekä yhtäläisyyteen että eroavaisuuteen sanan ja merkityksen tasolla. Conte käyttää esimerkkinä Odysseiaa jäljitteleviä alkusäkeitä Catulluksen elegiassa kuolleelle veljelleen. Conten tulkinnan mukaan runon lukija yhdistäisi Odysseuksen seikkailun Catulluksen matkaan veljensä haudalle Troijan liepeille,⁷⁵ ja näin syntyisi mielikuva Catulluksen odysseiasta. Runouden tavanomaisia fraaseja ja kliseitä Conte puolestaan nimittää 'sitaateiksi'. Sitaatti on siirretty

⁷³ Reiff, A. *Interpretatio, imitatio, aemulatio, Begriff und Vorstellung literarischer Abhängigkeit bei den Römern* (1959).

⁷⁴ Conte käyttää Aristoteleen esimerkkiä (*Poetica* 1457b).

⁷⁵ Conte 1986,32–33,54. *Od.* 1,3–4, Catull. 1,101.

alkuteoksesta sellaisenaan, eikä se saa ympäristönvaihdokseen ja muunteluun perustuvaa uutta merkitystä kuten alluusio. Conten mielestä sitaatti toimii kuten vertaus, ja se voidaan erottaa ympäristöstään metatekstillä, koska sitaattiin toisin kuin alluusioon ei liity sellaista mentaalista prosessia, joka häiriintyisi paralleelin osoittamisesta.⁷⁶

Tämän työn perus- ja yleiskäsitteeksi olen valinnut 'muistuman', jota käytän merkitsemään tarkoituksellisuuteen ja laajuuteen nähden erilaisia tekstiyhteyksiä. Käytän siis muistumaa sanakirjamerkityksestä poiketen neutraalina yleiskäsitteenä ilman tahattoman lainaamisen tai aavistuksenomaisen mieleenpalautumisen lisämerkitystä.⁷⁷ Se yksinkertaisesti korvaa sanan 'yhtäläisyys' tai ilmauksen 'yhtäläinen tekstikohta', joita on vaikeampaa jatkuvasti käyttää. Ajatuksellinen lähtökohta on, että muistuma **muistuttaa** yksittäistä varhemman runon tekstikohtaa tai -kohdasta tai **muistuu** mieleen tekstikohdasta, eli kyse on pelkästään samankaltaisuudesta. Muistumassa teoreettinen subjekti on siis tekstikohta, ei runon kirjoittaja, jolloin pohjana on konkreettinen säe. Tarkoituksena on olla ottamatta suoraan kantaa vaikeampiin kysymyksiin kuten esimerkiksi runon kirjoittajan pyrkimyksiin ja lukeneisuuteen, teoksen merkitykseen tai oletettujen lukijoiden ja kuulijoiden runouden tuntemukseen.

Nähdäkseni muistuman etuna on myös sen tarkkuus suhteessa tutkimuksen kohteeseen ja aihepiiriin. Epätarkkuutta seuraa lähinnä siitä, että merkitsen sanalla muistuma myös sellaisia tekstiyhteyksiä, jotka esiintyvät samassa asussa kuin vastineensa varhemmassa runoudessa. Tällöin muistuma ei kuvaa vastaavuutta täsmällisesti, vaan pitäisi puhua jäljennöksestä tai kopiosta, joita käytettäessä tosin menetetään muistuman neutraalius. Selkeyden vuoksi käytän myös tällaisista yhteyksistä sanaa muistuma.

Lisämerkitykselliset yhtäläisyydet asettuvat käsittekaaviossa tämän yleiskäsitteen alapuolelle. Käytän sanaa 'laina' kaikista niistä muistumista, joiden lähde todennäköisesti tiedetään, erotuksena yhtäläisyyksistä eli muistumista, jotka johtavat samanaikaisesti useaan teokseen. Näin ollen myös laina esiintyy laajassa merkityksessä viitaten niin tietoiseen kuin tiedostamattomaan jäljittelyyn.

⁷⁶ Conte 1986,57–69. Esim. Ausonius *Eclogae* 7,1,1 *Cui dono lepidum novum libellum?/ Veronensis ait poeta quondam/ inventoque dedit statim Nepoti.*

⁷⁷ Vrt. *Kirjallisuuden sanakirja*, s. 773 'reminissenssi' (Hosiaisuusluoma, 2003).

Käsitteistön ohella on tärkeää määritellä, kuinka laajat ja minkälaiset tekstien väliset yhteydet ylipäänsä huomioidaan. Lähteenä käyttämissäni luetteloissa muistuman pituus sanojen määrällä mitattuna on pääsääntöisesti kahdesta neljään sanaa, joista useimmiten ainakin yksi taipuu samoin Ermolduksen säkeessä ja verrokissa (katso luku 5). Vertailussa huomioin lisäksi sanojen järjestyksen ja aseman säkeessä, sanojen tai ilmausten omalatautisuuden sekä säerytmin, joiden nojalla otan mukaan lyhyitäkin samankaltaisuuksia, esimerkiksi sanapareja.

Muistuman identifioinnissa ja rajaamisessa tullaan vielä käsitteistöäkin selvemmin alueelle, jolla uuden ajan tutkimusperinteestä ja viime kädessä kunkin tutkijan omasta arviosta juontuvat laadulliset ja määrälliset mittapuut korvaavat objektiiviset kriteerit. Lopullisen totuudenmukaisuuden sijasta onkin mielekkäämpää keskittyä perustelemaan arviot valintojen ja määritteiden taustalla mahdollisimman hyvin, mitä tukee etenkin muistumiin liittyvien esteettisten ongelmien havainnollistaminen esimerkein.⁷⁸ Valitettavasti lähdekokonaisuuden esilletuontia harvemmin painotetaan, ja useat tutkimukset keskittyvät muutamiin kiinnostaviin tekstikohtiin. Toinen objektivisuutta ja tutkimuksen läpinäkyvyyttä tukeva metodi on lähestyä muistumia negaation kautta, toisin sanottuna vertailla myös sellaisia tekstikohtia, joissa muistumia ei ole.⁷⁹ Käsillä olevassa työssä tämä periaate velvoittaa huomioimaan nekin Venantiuksen runot, joista ei näy jälkiä Ermolduksen teoksessa, samoin ne Ermolduksen teoksen jaksot, joissa harvimminkin esiintyy Venantius-muistumia.

Nykyisiä muistumien rajaamisen periaatteita on mahdollista verrata jossain määrin myös antiikin ja myöhäisantiikin kirjallisuusteoriaan. Karolingisen runouden kohdalla olisi tietysti ihanteellista, jos saatavilla olisi tuona aikana laadittu, muistumia ja lainaamista koskeva tutkielma. Tällaista teosta ei ikävä kyllä ole säilynyt, eikä tiedetä edes kirjoitetun. Antiikin ajan käsityksistä saadaan sen sijaan tarkempi kuva, joka perustuu paitsi yksittäisiin mainintoihin ja estetiikan teoriaan myös konkreettiseen yhteneväisten säkeiden vertailuun muutamissa teoksissa.⁸⁰ Käytännön esimerkkejä sisältävät ensimmäisellä

⁷⁸ Löfstedt 1949,149.

⁷⁹ Fowler 1997,18–19.

⁸⁰ Russell 1979,5–6. Nykyaikaan on välittynyt osittain myös Dionysios Halikarnassolaisen *De imitatione*, joka oli omistettu kokonaisuudessaan jäljittelylle kirjallisuudessa. Valitettavasti jäljittelyn käytäntöä esittelevä kolmas kirja on tyystin hävinnyt, samoin suurin osa teoriaan keskittyvästä ensimmäisestä kirjasta. Säilynyt osa on luettelo jäljittelyn arvoisista esikuvista, johon Quintilianuksen 10. kirjan auktoriluettelon kreikankielinen osa perustuu.

vuosisadalla jKr. kirjoitettu, tuntemattoman kirjailijan laatima Korkeasta tyylistä (*Peri hypsous*) sekä Macrobiuksen *Saturnalia* 400-luvulta. Näistä latinankielisen runoperinteen kannalta keskeisempi on pääosiltaan Vergiliuksen tyyliin keskittyvä *Saturnalia*, kun taas Korkeasta tyylistä käsittelee Kreikan kirjallisuutta.

Saturnalian runoesimerkit sisältyvät teoksen kuudennen kirjan seikkaperäisiin luetteloihin Vergiliuksen runojen ja hänen edeltäjiensä sepittämien säkeiden välisistä yhtäläisyyksistä. Muistumat luokittelee ja esittelee eräs Furius Albinus, joka on yksi osanottajista *Saturnaliassa* kuvatussa, lukuisia aiheita kuten fysiologiaa, kalenteria⁸¹ ja grammatiikkaa koskettelevassa keskustelussa. Kuudennen kirjan alussa Furius Albinus esittää imitaation apologian nojaten antiikin perinteiseen kilpailemiseen ja esikuvien ylittämisen estetiikkaan. Furius mainitsee pahantahtoiset ja tietämättömät, jotka pitävät jäljittelyä varastamisena eivätkä näe esikuvallisten runojen kanssa kilvoittelun ja säkeiden muovailun hienoutta. Jäljitteleminen nähdään luonnollisena, mihin viittaavat vertaukset kukkiin ja hedelmien poimimiseen.⁸² Furius ylistää myös Vergiliuksen arvostelukykyä jäljittelyssä ja muovaamisessa (6,1,5 *iudicio transferendi et modo imitandi*) lainatun säkeen sulauttamiseksi uuteen ympäristöön. Toisinaan uusi säe sointuu jopa paremmin kuin vanha (6,1,6 *quod apud illum legerimus alienum aut illius esse malimus aut melius hic quam ubi natus sonare miremur*).

Furius kertoo jakavansa lainat kolmeen eri kategoriaan: Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat säkeen tai puolikkaan säkeen laajuiset lainat (*ab aliis traxit vel ex dimidio sui versus vel paene solidos*) ja toiseen sellaiset, joissa Vergilius on muunnellut lainaamiaan säkeitä, mutta näiden alkuperä on siitä huolimatta nähtävissä ”kuin peilistä” (6,2,1 *formati sint quasi de speculo cognoscas*). Kolmannen ryhmän muodostavat Homeroksen nimiin virheellisesti viedyt lainat, jotka Furius pyrkii attribuomaan eri roomalaisille runoilijoille.

Esimerkeistä nähdään, että *Saturnalian* ja uuden ajan tutkimuksen mittapuut muistumalle ovat lähellä toisiaan. Valtaosa ensimmäisen ryhmän lainoista on kolmen sanan mittaisia tai

⁸¹ Keskustelu käydään keskitalven juhlan *Saturnalian* kolmen juhlapäivän kuluessa.

⁸² 6,1,2 *Etsi vereor me, dum ostendere cupio quantum Vergilius noster ex antiquiorum lectione profecerit et quos ex omnibus flores vel quae in carminis sui decorem ex diversis ornamenta libaverit, occasionem reprehendendi vel malignis vel inperitis ministrem, exprobrantibus tanto viro alieni usurpationem, nec considerantibus hunc esse fructum legendi, aemulari ea quae in aliis probes et quae maxime inter aliorum dicta mireris in aliquem usum tuum oportuna derivatione convertere, quod et nostri tam inter se quam a Graecis et Graecorum excellentes inter se saepe fecerunt.*

pidempiä,⁸³ ja tähän kategoriaan luetteloiduissa kolmea sanaa lyhyemmissä esimerkeissä yhteys on poikkeava ilmaus tai muistuman asema säkeessä.⁸⁴ Jako ryhmien välillä näyttäisi kuitenkin häilyvän, sillä ensimmäiseen ryhmään on otettu myös selvästi muuteltuja säkeitä. Esimerkiksi seuraavat säkeet kuuluvat ensimmäiseen ryhmään: 6,1,57 ”*Nec, si miserum fortuna Sinonem/ finxit, vanum etiam mendacemque inproba finget*”, *Accius in Telepho*: ”*Nam, si a me fortuna atque opes/ eripere quivit, at virtutem nequii.*”

2.2. Venantius-muistumat runokielen pitkittäisleikkauksina

Kuten johdannossa kerroin, tutkin tässä työssä Venantius-muistumia niiden kerrostumisen kannalta sekä yhtenä eepoksen tyylillisenä tekijänä muiden rinnalla. Edellinen näkökulma avautuu runokielen historiaan, jonka pitkittäisleikkauksia saadaan tutkimalla Venantiusta ja Ermoldusta yhdistävien ilmausten esiintymistä muilla runoilijoilla varhaisesta latinankielisestä runoudesta Ermolduksen karolingisiin edeltäjiin. Näin muodostuu kuva toisaalta Venantiuksen roolista runouden välittäjänä, toisaalta Venantiuksen oman runokielen levinneisyydestä ja suosiesta karolingisella ajalla. Yhtäläisyydet kertovat osaltaan myös Augustuksen ajan ja kristillisen runouden seuloutumisesta keskiajan kirjallisuuteen.

Esitän seuraavaksi muistumaryhmien ja alaryhmien otsakkeet, jotka antavat kuvan kunkin ilmauksen alkuperästä ja levinneisyydestä. Kuten johdannossa mainitsin (ks. s. 2–3), tiedot pohjautuvat varhempiin luetteloihin, joita yhdistän ja täydennän etsimällä ilmausten mahdollisia muita lähteitä ja jättämällä myös jotain pois. Tärkein apuvälineeni näitä hakuja tehdessä on *Bibliotheca Teubneriana Latina* -cd-rom, josta on hyötyä paitsi harvinaisten sanojen ja ilmausten jäljittämisen varsinkin arvioitaessa kliseiden ja muiden usein viljeltyjen fraasien yleisyyttä. *Teubneriana*-tietokannan heikkous tämän työn kannalta on, että sen valikoima rajoittuu yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta ajanlaskumme neljän ensimmäisen vuosisadan ei-kristilliseen runouteen esimerkiksi Juvencuksen ja Seduliuksen

⁸³ Esimerkiksi 6,1,8 ”*Vertitur interea caelum et ruit oceano nox*”, *Ennius in libro sexto*: ”*Vertitur interea caelum cum ingentibus signis.*”

⁸⁴ Esimerkiksi 6,1,36 ”*Diversi circumspiciunt hoc acrior idem*”, *Pacubius in Medea*: ”*Diversi circumspicimus, horror percipit.*” 6,1,40 ”*Ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro*”, *Varius de Morte*: ”*incubet et Tyriis, atque ex solido bibat auro.*”

jäädessä pois. Tätä aukkoa täyttävät Otto Schumannin Lucretiuksesta keskiajan runouteen ulottuva *Hexameterlexicon*⁸⁵ sekä sanakirjat.

Jaan Ermolduksella esiintyvät Venantius-muistumat neljään pääryhmään sen mukaan, esiintyykö ilmaus Ermolduksen ja Venantiuksen teosten lisäksi karolingisessa runoudessa tai Venantiuksen aikaa edeltävässä runoudessa. Alaryhmien tarkemmassa jaottelussa mainitsen nimeltä myös ne runoilijat, joiden teoksista Ermoldus näyttää lainanneen. Nämä ovat Vergilius, Ovidius, Juvencus, Sedulius, Aldhelm, Alkuin, Modoinus, Hibernicus Exul, Theodulfus ja anonymin tekijän eepos *Karolus magnus et Leo papa*. Erotan vielä omiksi alaryhmiksi muun karolingisen runouden (esim. Aedilvulfus), Venantiusta edeltävän muun kristillisen runouden (esim. Arator ja Corippus) sekä nimikkeellä ”muu lähde” runouden, joka on kirjoitettu Venantiuksen ja karolingisen kauden välisenä aikana (esim. Beda). Muu lähde tarkoittaa myös Venantiusta edeltävää ei-kristillistä runoutta ja kerran proosalähdettäkin (Augustinuksen *Confessiones*). Synonymiasta huolimatta sekaannusta ei synny, sillä ryhmät sijoittuvat aikajanalla Venantiuksen molemmin puolin. Tämä järjestys mahdollistaa myös ryhmän ”muu lähde” jakamisen edelleen, ja niinpä erotankin Vergiliusta edeltävän runouden saman nimikkeen alle. Kyseinen ryhmä on aikajanan alkupäässä luettelon oikeassa reunassa.

Luettelossa esiintyy myös nimi ”runoperinne” havainnollistamassa muistuman levinneisyyttä sekä kristilliseen että ei-kristilliseen runouteen. Käytän tätä termiä, mikäli ilmaus löytyy vähintään kahdesti molemmista viimeksi mainituista ryhmistä. Suuruusluokkien suhteen luettelot ovat yksiselitteisempiä: alleviivaus tarkoittaa kahdesta viiteen esiintymää, lihavointi tätä useampaa. Luku oikeassa reunassa osoittaa kategorian muistumien kokonaismäärän.

Näiden periaatteiden mukaan Venantius-muistumat jakautuvat seuraavasti.

i. Ermoldus < Venantius 62

ii. Ermoldus < Venantius < varhempi runous 36

Ermoldus < muu lähde < Venantius < **runoperinne** < **Ovidius** < Vergilius < muu lähde 1

⁸⁵ Schumann 1979–1983.

Ermoldus < Venantius < **runoperinne** < **Ovidius** < Vergilius < muu lähde 1
 Ermoldus < Venantius < Sedulius < muu lähde < Ovidius < Vergilius < muu lähde 1
 Ermoldus < Venantius < muu lähde < Vergilius 1
 Ermoldus < Venantius < muu lähde < Vergilius 1
 Ermoldus < Venantius < muu lähde < Ovidius < Vergilius 1
 Ermoldus < Venantius < Vergilius 1
 Ermoldus < Venantius < muu lähde < Ovidius < Vergilius 1
 Ermoldus < muu lähde < Venantius < muu lähde < Ovidius < Vergilius 1
 Ermoldus < Venantius < Ovidius 4
 Ermoldus < Venantius < Sedulius < Juvencus < muu lähde < Ovidius 1
 Ermoldus < Venantius < Ovidius 1
 Ermoldus < Venantius < Juvencus 1
 Ermoldus < Venantius < Juvencus 1
 Ermoldus < Venantius < Sedulius 2
 Ermoldus < Venantius < **runoperinne** 1
 Ermoldus < Venantius < kristillinen runous 2
 Ermoldus < muu lähde < Venantius < muu lähde 1
 Ermoldus < Venantius < muu lähde 1
 Ermoldus < Venantius < muu lähde 1
 Ermoldus < Venantius < muu lähde 2
 Ermoldus < Venantius < muu lähde 9

iii. Ermoldus < karolinginen runous < Venantius 7

Ermoldus < Aldhelm < Venantius 1
 Ermoldus < Aldhelm < Venantius 1
 Ermoldus < Alkuin < Venantius 2
 Ermoldus < Alkuin < Venantius 1
 Ermoldus < Theodulfus < Venantius 1
 Ermoldus < muu karolinginen runous < muu lähde < Venantius 1

iv. Ermoldus < karolinginen runous < Venantius < varhempi runous 32

Ermoldus < Alkuin < Venantius < **kristillinen runous** < **Ovidius** < **Vergilius** < muu lähde 1
 Ermoldus < Theodulfus < *Karolus magnus* < muu lähde < **Venantius** < muu lähde < Ovidius < Vergilius < muu lähde 1
 Ermoldus < Alkuin < Venantius < **runoperinne** < **Ovidius** < muu lähde 1
 Ermoldus < Theodulfus < Alkuin < Venantius < Ovidius < muu lähde 1
 Ermoldus < Theodulfus < *Karolus magnus* < Alkuin < muu lähde < Venantius < runoperinne < Ovidius < Vergilius 1

Ermoldus < *Karolus magnus* < Alkuin < muu lähde < Venantius < runoperinne < Ovidius < Vergilius 1
 Ermoldus < Theodulfus < Alkuin < muu lähde < Venantius < runoperinne < Ovidius < Vergilius 1
 Ermoldus < Alkuin < Venantius < Juvencus < muu lähde < Ovidius < Vergilius 1
 Ermoldus < Hibernicus Exul < Venantius < Sedulius < Juvencus < kristillinen runous < Vergilius 1
 Ermoldus < Theodulfus < Alkuin < Venantius < **muu lähde** < Ovidius < Vergilius 1
 Ermoldus < Alkuin < Hibernicus Exul < Venantius < Sedulius < muu lähde < Ovidius < Vergilius 1
 Ermoldus < Aldhelm < Venantius < Ovidius < Vergilius 1
 Ermoldus < *Karolus magnus* < Venantius < **runoperinne** < Vergilius 1
 Ermoldus < *Karolus magnus* < Venantius < Sedulius < Vergilius 1
 Ermoldus < *Karolus magnus* < Venantius < muu lähde < Ovidius 1
 Ermoldus < Theodulfus < Alkuin < muu karolinginen runous < Venantius < Sedulius < Juvencus < muu lähde < Ovidius 1
 Ermoldus < muu karolinginen runous < Venantius < Sedulius < muu lähde < Ovidius 1
 Ermoldus < Theodulfus < Modoinus < Alkuin < muu lähde < Venantius < muu lähde < Ovidius 1
 Ermoldus < Theodulfus < Aldhelm < Venantius < Ovidius 1
 Ermoldus < Theodulfus < Hibernicus Exul < Alkuin < muu karolinginen runous < Venantius < Sedulius < runoperinne 1
 Ermoldus < Theodulfus < Venantius < Sedulius 1
 Ermoldus < Alkuin < Venantius < kristillinen runous 1
 Ermoldus < Alkuin < muu karolinginen runous < Venantius < kristillinen runous 1
 Ermoldus < Alkuin < Venantius < kristillinen runous 3
 Ermoldus < Theodulfus < **Alkuin** < Aldhelm < muu lähde < **Venantius** < Sedulius < kristillinen runous 1
 Ermoldus < Modoinus < **Alkuin** < Venantius < kristillinen runous < muu lähde 1
 Ermoldus < Theodulfus < Alkuin < Aldhelm < Venantius < kristillinen runous < muu lähde 1
 Ermoldus < Alkuin < Aldhelm < Venantius < muu lähde 1
 Ermoldus < muu lähde < Venantius < muu lähde 1
 Ermoldus < *Karolus magnus* < Venantius < muu lähde 1

Listasta nähdään, että tällä jaottelulla lähes kaikissa alaryhmissä on vain yksi esiintymä. Poikkeuksia tästä ovat ryhmässä kaksi yleislaatuinen kategoria Ermoldus < Venantius < muu lähde (9) ja ryhmä Ermoldus < Venantius < Ovidius (4). Yksittäisiä auktoreita vertailtaessa eroja sen sijaan syntyy enemmän. Vergilius on jatkumon lähtökohta yhteensä 21 kertaa. Ovidius (13) tai joku kristillinen runoilija (12), joihin on tässä luettu mukaan myös Sedulius ja Juvencus, aloittavat aikajanan suunnilleen yhtä usein. Näistä laskelmista olen jättänyt pois Vergiliusta ja Ovidiusta edeltävän ryhmän ”muu lähde”, joka useimmiten tarkoittaa Lucretiusta. Kun vertaillaan auktoreittain jatkumojen lähteitä ja koko eepoksen

suoria lainoja, nähdään, että Vergiliuksen osuus jälkimmäisessä ryhmässä on suurempi.⁸⁶ Tätä vasten Ermolduksen teokseen näyttäisi periytyneen Venantiuksen välityksellä Ovidiuksen ja kristillisen runouden ilmauksia suhteessa enemmän kuin suorina lainoina. Karolingisista runoilijoista muistumaketjuissa esiintyy useimmin Alkuin (24 kertaa) järjestyksessä seuraavina Theodulfus (13), Aldhelm (7) ja *Karolus magnus et Leo papa* (7). Silmiinpistävää on myös runouden kerrostuneisuutta havainnollistava puhtaiden Venantius-muistumien eli lainojen (ryhmä i 62 kpl) vähyys suhteessa niihin muistumiin, joille löydetään vastaavuus yhdestä tai useammasta muusta runoteoksesta (ryhmät ii–iv yhteensä 75 kpl).

Luettelon muistumista valtaosa on niin yleisiä, että on mahdotonta osoittaa tarkkaan, mistä ne ovat peräisin. Luonnollinen selitys useimpien kohdalla on, että myöhemmät runoilijat ovat lainanneet aina uudestaan klassikoita kuten Vergiliusta ja Ovidiusta. Tällaiset runokielen fraasit ovat merkityksettömiä Venantiuksen vaikutusta arvioitaessa, enkä käsittele tätä ryhmää sen tarkemmin.⁸⁷

Osa muistumista puolestaan rajautuu pois asiayhteyden tai lähdetekstien ja Ermolduksen eepoksen välisten muiden muistumien perusteella. Esimerkiksi neljännen kirjan alussa selostaessaan Ludwigin lähetyskäsken deenien käännyttäjille Ermoldus näyttää lainaavan tietoisesti tai tietämättään Venantiuksen teosta *Vita Martini*. Pyhimyselämäkerran kolmannen kirjan alussa Venantius käyttää perinteistä kirjoittamisen ja merenkäynnin rinnastavaa metaforaa, jonka aloittaa rauhaisa kuva meren pohjassa lepäävästä ankkurista ja veden partaalla lehvien antamassa varjossa uinuvasta merimiehestä – joka siis on kirjailija itse valmiina kertomaan tarinan jatkoon.⁸⁸ Tekstiyhteys on säkeenalkuinen *otia lenta*. Laajemmin katsoen Ermolduksen esikuva näyttäisi kuitenkin olleen Juvencuksen *Evangelica Historian* versio Jeesuksen vertauksesta Matteuksen evankeliumissa. Siinä viinitarhan työmiehet saavat saman palkan, vaikka osa heistä aloitti jo aamuvorhain ja osa

⁸⁶ Ks. Faral 1932, *Appendix*-osuus.

⁸⁷ Esim. 2,5 *Aurato residens solio sic cepit ab alto*, Ven. Fort. Mart. 3,227 *atque adstante pio solio neque surgit ab alto*, Verg. Aen. 8,541 *Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto*; 3,554 *dives opum nimium, pre quoque sive potens*, Ven. Fort. carm. 6,1,126 *dives opum quas mundus habet populumque gubernat*, Verg. Aen. 1,11 *ostia, dives opum studiisque asperrima belli*; 1,245 *Nec mora, crudelis matrem consistit in arce*, Ven. Fort. carm. 9,1,89 *Nec mora fit vero, falsus nihil explicat error*, Verg. Aen. 5,368 *nec mora continuo vastis cum viribus effert*; 3,235 *Aut moriere miser, bibulaque iacebis harena*, Ven. Fort. Mart. 4,16 *me tamen in bibulis ne mergeret auster harenis*, Verg. georg. 1,114 *conlectum umorem bibula deducit harena*.

⁸⁸ Ven. Fort. Mart. 3,1–6 *Hactenus in bibulis fixa stetit anchora terris/ otia lenta trahens et inertis dente quiescens/ leniter adludens dum sibilat aura soporem/ et nos umbra tegit viridante crepidine ripae./ Ecce serena dies rutilata crepuscula profert/ et pelagus rate nauta petit...*

pyydettiin mukaan vasta illan koittaessa.⁸⁹ Seuraavista katkelmista nähdään, kuinka Ermoldus on säilyttänyt ajatuksen viime hetkestä, joka kuitenkin kehotuksessa deeneille tarkoittaa viimeistä hetkeä kääntyä kristinuskoon niin kauan, kuin Herran viinitarhassa vielä on tilaa. Ermoldus lainaa Juvencukselta siis viinitarhankin ja luultavasti myös sanaparin *otia lenta*, joka on Juvencuksen jaksossa joskin säkeen lopussa.

Iuvenc. 3,564–568

*Ultima labentis restabat portio lucis
egressus cernit iuvenes causasque requirit
cur pigris manibus torperent otia lenta
Aiunt, conductoris quod praecepta fuissent
nulla sibi. Dominus mox hos insistere ruri*

4,77–81

*Ultima labentis hos iam vocat hora diei
Vinetis Domini portio restat adhuc
otia lenta decet iam nunc quoque rumpere dum lux
alma, licet homini quaerere dumque Deum
ne nox atra cadens miseris comprehendat inertes*

Sisällön tai muiden sanatason yhteyksien puuttuessa Venantiuksen runo on todennäköinen lähde, kun muistuma sen lisäksi viittaa karolingisella kaudella vähemmän luettuun teokseen, jota Ermoldus ei muuten lainaa. Tunnettuudessa Venantius menee luonnollisesti esimerkiksi Claudianuksen, Silius Italicuksen ja Tibulluksen edelle.⁹⁰ Osa vertailukohdista on tyyllisesti ja sisällöltään niin kaukana, että vertaaminen on banaalia. Esimerkki on goottien nuorelle kuninkaalliselle Gelesuinthalle omistetusta muistorunosta (ks. s. 7–8). Siinä Gelesuintha ja hänen äitinsä hyvästelevät toisensa dramaattisesti äidin vuodattaessa suruaan kahdessa retoristen kysymysten rytmittämässä monologissa. Kuvitteellisia äidin suudelmia tarkoittaa harvinainen *lambere ore*.⁹¹ Ermolduksen eepoksessa suuteleminen on alentuva itämainen hoviele, jonka esittää Wilhelmus eli Guillaume ennen kuin puhuttelee Ludwigia: (1,138) *poplite flexato lambitat ore pedes*. Sama fraasi esiintyy myös Luciliuksella. Hän mainitsee pojan, joka oli syönyt tai maistanut ”ihania kakkuja”: *lambo quoque lambi. Lucilius in XXIII 'Iucundasque puer qui lamberat ore placentas'*.⁹²

⁸⁹ Matt. 20,1–16.

⁹⁰ 1,545 *Fama recens totam commiscuit ocuis aulam*, Ven. Fort. *carm.* 6,5,281 *Fama recens residis germanae perculit aures*, Stat. *Theb.* 5,692 *Fama recens geminos alis amplexa tumultus*; 2,150 *quin adiens tibimet posceret auxilium*, Ven. Fort. *carm.* 2,16,166 *auxilium posco: da mihi vota precor*, Stat. *Thebaidos argumenta antiqua* 11,4 *germanae auxilium poscit fratresque nocentes*, Claud. *carm. min. app.* 2,119 *Auxiliumque dei poscebat Creta cruento*; 4,579 *dives opum nimium, nec non largitor egentum*, Ven. Fort. *carm.* 4,10,13 *templorum cultor, tacitus largitor egentum*, Claud. 8,118 *magnarum largitor opum, largitor egentum*; 4,664 *cum cuperet membra fessa locare thoro*, Ven. Fort. *carm.* 3,29,4 *lassaque fecisset membra iacere thoro*, Tib. 1,1,43–4 *Parva seges satis est, satis est requiescere lecto/ si licet, et solito membra levare thoro*.

⁹¹ Ven. Fort. *carm.* 6,5,70 *quis colat affectu, lambiat ore caput*, 6,5,162 *quis sine me placidas lambiat ore genas*, myös 8,1,1 *Aonias avido qui lambitis ore Camenas*.

⁹² Prisc. *GL* 2,506,24–25 (Lucil. 585).

Grammatiikan oppikirjat ja runomanuaalit voivat myös selittää joitain ilmaisuja. Esimerkiksi Kaarle-keisarin vanhuuden väsymystä osoittava ”hedelmällinen valkeus (valkohapsisuus)” toisen kirjan alussa, säkeessä *Florida canities lactea colla premit* (2,14), näyttää grammatiikan oppikirjojen kahden vakioesimerkin yhdistelmältä. Nämä troopit, ”hedelmällinen nuoruus”, *florida iuventus*, ja ”maidon (maitoisa) valkeus”, *lactea canities*, luetellaan perätysten Bedan ja Iulianus Toledolaisen oppikirjoissa.⁹³ Jälkimmäistä trooppia ei juuri käytetty, mutta Vergiliuksen *lactea colla* yleistyi myöhemmässä runoudessa kliseeksi.⁹⁴

3. Kaavamaiset säekulut ja muistumien identifioiminen

3.1 Muistumien kaavamainen muuntelu

Luonteenomaista Ermolduksen runokielelle kuten yleensäkin eepiselle runoudelle on rakenteeltaan ja merkitykseltään samankaltaisten säkeiden ja säkeenosien toisto. Tämä ilmenee monella tasolla alkaen viereisiä säkeitä peilaavista parin sanan jaksoista aina fraaseihin, jotka muodostavat eepoksen rungon esiintymällä aina tietyn kerrontatekniikan osana tai saman aihepiirin merkinä. Huolimatta laajastakin toistosta samaa kaavaa noudattavat säkeet on lähes poikkeuksetta muutettu keskenään erilaisiksi, mikä tekee vaikeaksi yhden selkeän runokaavan perusmuodon määrittämisen. Muuntelusta seuraa myös, että säeryhmät limittyvät permutaatioiden välityksellä toisiinsa muodostaen laajoja verkostoja. Nimitän runokaavoja vastedes formuloiksi.

Useimmiten formula pohjautuu yhteen tai useampaan muistumaan, joka monessa tapauksessa on latinankielisen runouden klisee. Nämä Vergiliukselta ja joskus Ovidiukseltakin periytyvät ilmaukset olivat vakiintuneet eepoksiin sukupolvesta toiseen jatkuneen jäljittelyn tuloksena. Vergiliukselta periytyviä formuloita Ermolduksen eepoksessa ovat esimerkiksi *nec minus interea* sekä *dictis ita fatur amicis* -klausula, joita Ermoldus varioi lukuisia kertoja.⁹⁵

⁹³ Beda, *Liber de schematibus et tropis*, pag. 612, 9, *qui videlicet tropus in communi locutione usitatissimus est, ut cum dicimus 'fluctuare segetes', 'gemmae vites', 'floridam iuventutem' et 'lacteam canitiem'*, Iulianus Toletanus, *Ars grammatica, poetica, rhetorica*, pars. 2, cap. 19.

⁹⁴ Verg. *Aen.* 8,660 *virgatis lucent sagulis, tum lactea colla*, *Sil.* 4,154 *colla viri fulvo radiabant lactea torque*, 16,519 *per lactea colla*/, *Stat. silv.* 2,1,50 *heu lactea colla*/, *Mart.* 1,31,6 *lactea colla iubae*/, *Nemes. ecl.* 1,2,80 *lactea colla*/, *Ven. Fort. carm.* 4,26,22 *et rosea facie lactea colla tulit*, *Karol. et Leo* 225 *Lactea quippe ferunt pretiosam colla murinam*.

⁹⁵ Hellegouarc'h 1984, 179–180 (siteeraa Walter Moskalawin teosta *Formular Language and Poetic Design in the Aeneid*, 1982, 64–65). Verg. *Aen.* 12,107 *Nec minus interea*, 12,746 *Nec minus Aeneas*, 10,466 *dictis*

Lukuisia kertoja Ermoldus muovaa ja toistaa myös muistumia, joilla on tietty lähde. Tällöin toisto rajoittuu yleensä lähiympäristöön viereisten säkeiden heijastaessa muistuman ominaisuuksia kuten syntaktista rakennetta tai asemaa säkeessä. Esimerkiksi Vergiliukselta lainattu *dentibus (in)frendens* ("narskutellen hampaitaan") hallitsee tällä tavoin eepoksen ensimmäisessä kirjassa. Vergilius käytti fraasia yhteensä kolme kertaa: hampaiden kiristely kuvaa Polyfemoksen kipua ja vihaa tämän huuhtoessa verta silmästään, Herakleen turhautumista Cacusen kivenjätkäleellä teljetyn luolan ulkopuolella ja Mezentiuista lietsovaa (sokeaa?) raivoa, jonka vallassa tämä taistelee, kunnes vastustajat vetäytyvät etäämmälle heittelemään keihäitään.⁹⁶

Tämä säkeenalku oli sittemmin yleisessä käytössä, joskin *dentibus*-määre jätettiin usein pois.⁹⁷ Ermoldus sitä vastoin jäljentää fraasin molemmat osat. Se esiintyy hänellä yhteensä kolme kertaa: kahtena varianttina Barcelonan valtauksen kuvauksessa (1,432 *ille quidem frendens vestem conscindit et atos*, 1,491 *Dentibus infrendens versat sub pectore curas*) ja kerran 3. kirjassa (3,230 *audierit frendens mox tua regna petet*). Kuten nähdään, metrinen asema on sama. Hirviömäisyyden merkitys sen sijaan ei näytä siirtyvän, sillä hampaita narskuttelevat paitsi Barcelonan käskynhaltija Zadun apujoukkojen puutetta itkiessään myös Wilhelmus havaittuaan Zadunin salaisen merkin piiritetyille (ks. s. 15). Kolmas fraasi liittyy bretonien kuninkaan Murmanin ja Wiccharin neuvotteluihin (ks. s. 13), joiden päätyttyä Wicchar suuttumuksesta leukaperät kireinä uhkaa frankkien hyökkäävän.

adfatur amicus, 1,147 *dictisque ita fatur amicus*, 10,591 *dictis adfatur amaris*, 1,663 *dictis adfatur amorem*. Ermoldus: 1,111 *Nec minus accitu...*, 1,465 *Nec minor in castris...*, 1,155 *verbis ita fatur amicus*/, 1,189 *Rex pius interea Christi succensus amore*, 1,313 *Nec minus interea...*, 2,89 *Mittitur interea...*, 2,555 *Rex pius interea*, *Benedictus et ipse sacerdos*, 3,441 *Nec minus ille quidem...*, 3,443 *Protinus hunc Murman verbis compellat acerbis*/, 4,303 *...adclinis affatur opimum*/, 4,345 *...verbis recreatus honestis*/, 4,395 *Nec minus interea...*, 4,465 *Nec minus Otho puer...Nec minus* juontaa juurensa Lucretiukselta: Esim. *Lucr.* 3,969; 3,1092; 4,756; 5,673. Sitä käytettiin laajalti myös Vergiliuksen jälkeen. Esim. *Prop.* 2,32,34; 2,32,59, *Ov. ars* 3,509, *met.* 2,340; 8,738; 13,157, *Manil.* 5,460, *Val. Fl.* 2,426; 3,267, *Sil.* 10,630 jne. *Dictis fatur amicus* -klausula ei ollut yhtä suosittu: *Sil.* 8,210 *...dictis curas solatur amicus*/, *Stat. Ach.* 1,79 ja *Theb.* 3,294 *...dictis ita mulcet amicus*/, *Theb.* 2,660 *...dictis infensus amaris*/, 4,552...*dictis adfata parentem*/, *Claud. carm.* 1,85 *...horrisonis affatur talia dictis*/.

⁹⁶ Verg. *Aen.* 3,663–664 *luminis effossi fluvidum lavit inde cruorem/ dentibus infrendens gemitu graditurque per aequor*, 8,229–230 *accessum lustrans huc ora ferebat et illucl/ dentibus infrendens...*10,718 *dentibus infrendens et tergo decutit hastas*.

⁹⁷ Seuraavissa *(in)frendens* sijoittuu säkeen toiseen metroniin kuten *Aeneiksessä*: Verg. *georg.* 4,452, *Ov. ars* 1,46, *Sil.* 5,253; 11,90; 15,522; 17,221, *Stat. Theb.* 2,477; 5,663; 9,446; 10,911; 11,297. Venantius käyttää samankaltaista ilmaisua demonin riivaamasta miehestä: *Ven. Fort. Mart.* 1,431 *dentibus ut rabiens alienis frenderet armis*.

Muistuman painoarvo näkyy läheisissä säkeenaluissa. Niitä ja Vergiliukselta lainattua säkeenalkua *dentibus infrendens* yhdistää partisiipin sijoittuminen ennen viisipuolikakesuuraa. Sanastollista yhteyttä Vergilius-lainaan ei ole: Ermoldus 1,472 *auxilium poscens*, 1,473 *captus adest nolens*, 1,479 *nam prius abscedens*, 1,489 *Hoc vero agnoscens* ja 1,506 *Cum residet pavitans*. Vähän myöhemmin Ermoldus lainaa Vergiliukselta säkeenalun, joka noudattaa samaa muotoa: 1,558 *ad coelum tendens lumina cum manibus*.⁹⁸ Myös sen läheisyydessä sama rakenne esiintyy yleisesti: 1,543 *Bigo catus celerans*, 1,571 *isque aram properans*, 1,579 *Paulinus celerans*, 1,582 *mox caput inclinans*, 1,587 *hoc sacer aspiciens*, 1,599 *haec paucis sapiens* ja 1,605 *Bigo bonus recitans*.

Kolmannesta kirjasta löytyy samanlainen jakso, johon säteilee myös Vergilius-laina *olli subridens* (Erm. 3,193). Tämäkin sanapari on säkeen alussa niin kuin *dentibus infrendens*, mikä on sen sijainti myös *Aeneiksessä*.⁹⁹ *Dentibus infrendens* ja *olli subridens* lienevätkin yhtä määrääviä tässä yhteydessä. Niiden mukaan rakentuvat säkeenalkuiset 3,188 *sublime aspiciens*, 3,209 *Ebrius haec ructans*, 3,240 *se solio adtollens* ja 3,247 *haec responsa ferens*. Näiden lomassa on myös yhdistelmä säkeistä 1,432 ja 1,491 (ks. edellinen sivu): *ille quidem tristes volvens sub pectore curas* (3,201). *Tristes* ja *volvens* voivat vaihtaa paikkoja, joten näyttää siltä, että Ermoldus pyrki välttämään toistoa järjestystä muuttamalla. Tässä säkeessä partisiippi sijaitsee samassa kohdassa kuin predikaatti säkeessä 1,491: *versat sub pectore curas*.¹⁰⁰

Lisäosoitus säkeenalun merkityksestä ovat muistumat, jotka on uudelleenjärjestetty vastaavaan muotoon, kuten edellisessä kappaleessa mainittu *se solio adtollens*, joka on peräisin *Aeneiksestä*.¹⁰¹ Vastaavanlainen esimerkki on *auxilium poscens* (1,472) Venantiuksen Medardus-pyhimyksestä kertovasta runosta (ks. s. 53–54).¹⁰² *Auxilium poscens* viittaa Barcelonan käskynhaltijan Zadunin yritykseen paeta piiritetystä kaupungista Cordobaan (ks. s. 15). Tarkemmin sanottuna *auxilium poscens* -muistuma

⁹⁸ Verg. *Aen.* 2,405 *Ad caelum tendens ardentia lumina frustra*.

⁹⁹ Verg. *Aen.* 1,254 *Olli subridens hominum sator atque deorum*, 9,740 *Olli subridens sedato pectore Turnus*, 12,829 *olli subridens hominum rerumque repertor*.

¹⁰⁰ Esim. Verg. *Aen.* 4,448–9 *magno persentit pectore curas/ mens immota manet, lacrimae volvuntur inanes*, 7,254 *et veteris Fauni volvit sub pectore sortem*, 12,831 *irarum tantos volvis sub pectore fluctus*, Lucan. 1,272–3 *utque ducem varias volventem pectore curas/ conspexit*, 1,247 *mutos volvunt in pectore questus/*, Sil. 2,482 *magnas volvebat conscia curas/olvebat pectore molem/*.

¹⁰¹ Verg. *Aen.* 8,541.

¹⁰² Verg. *Aen.* 8,541 *solio se tollit ab alto*, Ven. Fort. *carm.* 2,16,166 *auxilium posco: da mihi vota precor*.

kuuluu Ludwigin puheenvuoroon, jossa hän kertoo hovilleen tapahtuneesta. Ongelma on, että partisiippi tässä yhteydessä esittää samanaikaisena Zadunin pyrkimyksen selvittää piiritysjoukkojen ohi ja vaatimuksen tai toiveen saada apujoukkoja.¹⁰³ Tällöin *poscere* ei kuitenkaan voi järkevästi saada vaatimisen tai pyytämisen merkitystä, koska Zadun ei päässyt esittämään asiaansa jäätyään kiinni. Näin ollen tulisi suomentaa: ”Hispanian (mauri)joukkojen luo pyrkiessään, halutessaan saada apua, aseita ja muuta tarvittavaa”. Yhtä hyvin ellei paremmin kävisi finaalin *ut*-lause, joka on mahdollista sijoittaa samaan kohtaan säettä konjunktiivin preesensissä. Sivulause kuuluisi *auxilium ut poscat* (”pyytääkseen apua” tai ”vaatiakseen apua”).

Ermoldus yksinkertaisti samaan muottiin myös Vergiliuksen fraasin *spicula castris/ densa cadunt*¹⁰⁴ siirtämällä sen säerajalta säkeen alkuun (1,352 *spicula densa cadunt*). Tämän lähellä on useita sodankäyntiin viittaavia, rakenteeltaan samanlaisia säkeenalkuja kuten 1,312 *ariete claustra tonant*, 1,350 *ariete claustra terunt*, 1,364 *cornea plectra tenens*, 1,386 *sceptra manu gestans*, 1,499 *machina densa sonat* ja 1,501 *crebra sagitta cadit*. Samaan joukkoon lukeutuvat lisäksi *acta sagitta volans* (1,365) sekä Vergiliukselta periytyvä *hasta volans* säkeen 1,517 alussa, johon se tosin sijoittuu eri tavalla kuin edellä luetellut.¹⁰⁵

Säkeen 1,365 alku *acta sagitta volans* muistuttaa kuitenkin enemmän Venantiuksen runon 8,3 (*De Virginitate*) säettä 197 kuin kumpaakaan Vergilius-lainaa.¹⁰⁶ Temaattista tai muuta yhteyttä eepoksesta Venantiuksen runoon ei ole, sillä Ermoldus kuvaa tässä kaksintaistelua (1,353–368) erään Hilthibrethin ja yhtä tuntemattoman maurin Durzaksen välillä.¹⁰⁷ Jälkimmäinen huutaa linnoituksesta käsin frankeille, mistä tulistuneena Hilthibreth ampuu nuolen suoraan Durzaksen päähän, Ermolduksen sanoja lainaten ”suun kautta mustiin (!) aivoihin”.¹⁰⁸ Tässä tapauksessa tuntuukin todennäköiseltä, että säkeen rakenne määräytyy saman kaavan mukaan kuin edellä, ja yhtäläisyys Venantiukseen on sattumaa.

¹⁰³ 1,471–474 *Zadun ad Hispanas cupiens properare catervas/ auxilium poscens, armaque sive pares/ captus adest nolens, vincetusque tenetur inermis/ ante fores, nostros non fugit ante oculos.*

¹⁰⁴ Verg. *Aen.* 12,408–409.

¹⁰⁵ Faral 1932,239. 1,517 *Hasta volans media ventis se contulit urbi.* Verg. *Aen.* 9,411 *conicit: hasta volans noctis diverberat umbras*, 12,270 *hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum.*

¹⁰⁶ Manitius (Krusch 1885). Ven. Fort. *carm.* 8,3,197 *inde sagitta volans, hinc terruit arcus euntem.*

¹⁰⁷ Faral 1932,xii–xiii. Kumpaakaan ei mainita muissa lähteissä.

¹⁰⁸ 1,365–366 *acta sagitta volans cerebro se contulit atro/ inque os vociferum mersit harundo nocens.*

Joukko viestin kulkeutumista tarkoittavia fraaseja muodostaa toisen laajan verkoston, jossa esiintyy samaa kaavaa noudattavia säkeitä. Tämän ryhmän arkkityypit ovat peräisin Vergiliukselta ja Ovidiukselta: *Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures/ Belidae nomen Palamedis et incluta fama* (Aen. 2,81-82)¹⁰⁹, *Fama novi fontis nostras pervenit ad aures* (met. 5,25) sekä *Fama loquax vestras si iam pervenit ad aures* (Pont. 2,9,3).¹¹⁰ Seuraavat Ermolduksen säkeet kuuluvat tähän perheeseen:

1,65 *Sed quae fama recens stupidas pervexit ad aures*
 1,259 *Haec dum fama pii regis pervenit ad aures*
 1,545 *Fama recens totam commiscuit ocuis aulam/ Caesareas aures mox penetravit ovans*
 2,103 *Haec ut fama boni pervenit regis ad aures*
 2,245 *Fama meas dudum, princeps, pervenit ad aures*

Myös seuraavan ryhmän säkeet muistuttavat läheisesti perusmuotoa. Poikkeavaa on konkreettisempi liike ja sanan *ares* vaihtuminen:

1,235 *Date sagax, nostras modo quae res vexit ad arces*
 2,51 *Quid moror? Extemplo patris pervenit ad aulam*
 2,243 *Haec me causa tuas, Caesar, perduxit ad arces*
 3,191 *Unde tuas talis coniux pervenit ad arces*

Samoja piirteitä on edelleen useassa *properare*-verbillä rakentuvassa säkeessä, joilla on toisaalta oma esikuva Ovidiuksen runoudessa.¹¹¹ Tätä ja edellisiä ryhmiä yhdistää selkeimmin liikkeen määränpäättä osoittava kaksitavuinen sana säkeen lopun spondeena. Sukulaisuutta osoittaa myös tunnusomainen määränpään *ad*-prepositio, joka esiintyy tässä

¹⁰⁹ Edellistä säettä on käytetty esimerkkinä gerundiivin passiivisesta käytöstä: Diom. *GL* 1,342,17–20 *et 'uritque videndo femina', non dum videt, sed dum ab aliis ipsa conspicitur: item 'Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures' pro 'dum dicitur' passiva significatione*. Prisc. *GL* 2,413,7–16 *Idem in II Aeneidos: 'quis talia fando/ Myrmidonum', active dixit. Idem in eodem passive: 'Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures', solebant enim antiqui 'fatus' communiter proferre. Idem in III Georgicon: 'uritque videndo/ Femina nec nemorum patitur meminisse nec herbae', passive protulit*. Cassiodorus puolestaan havainnollistaa tällä säkeellä *at*-konjunktion ja *ad*-preposition välistä eroa: Cassiod. *GL* 7,154,15–16 *si praepositio, per d, ut est 'Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures'*. Tämäkin Vergiliuksen säe kului kliseeksi: Ov. *ars* 2,449 *Quae simul invitas crimen pervenit ad aures, epist.* 1,9,5 *nec quicquam ad nostras pervenit acerbius aures*, 2,5,33 *qui si forte liber vestras pervenit ad aures, fast.* 3,661–662 *haec quoque, quam referam, nostras pervenit ad aures/ fama,...*, met. 7,694 *Procris erat, si forte magis pervenit ad aures*, 8,134–5...*ecquid ad aures/ perveniunt...*, 9,8 *nomine siqua suo tandem pervenit ad aures*, 9,137 *vota Iovi, cum fama loquax praecessit ad aures*, 12,42 *inspicitur, penetratque cavas vox omnis ad aures*, Phaedr. 2, epilogus, 12 *Si nostrum studium ad aures cultas pervenit*, Sil. 12,338 *allatum vulgique deus pervenit ad aures*, 6,519 *ultima vox duras haec tunc penetravit ad aures*, Stat. *Ach.* 1,728–9 *Magna, reor, pridemque tuas pervenit ad aures/ fama trucis belli*, Ps. *Sen. mor.* 273 *Quae fama modo venit ad aures?*, Claud. *carm. min.* 25,25–6 *Palladium resonabat ager. Pervenit ad aures/ vox iucunda deae*.

¹¹⁰ Faral 1932,xxix. Vrt. myös Verg. *Aen.* 9,473–4 *Interea pavidam volitans pinnata per urbem/ nuntia Fama ruit matrisque allabitur auri* (Blomgren 1944, 82).

¹¹¹ Ov. *met.* 10,26 *serius aut citius sedem properemus ad unam*, Lucan. 3,359 *mundi properemus ad axem/ 8,289 quare agite Eoum, comites, properemus in orbem*.

ryhmässä kerran (1,571) ja jonka vaikutus näkyy lisäksi seuraavan ryhmän säkeessä 1,297. Siinä *et*-partikkeli sijoittuu kaavan mukaan. *Fama*-ryhmän etiäisiä ovat sisällön ja rakenteen perusteella myös säkeet 1,461 ja 2,500.

1,297 *Nunc nunc actutum muros properemus et arces*
1,571 *Isque aram properans cum processisset ad illam*
2,143 *inde parisiacas properant cito visere sedes*
4,313 *tartarei invitus properabit ad ima profundi*
1,461 *fama volans totam turbat terroribus urbem*
2,500 *Famaque francorum hostes procul expulit atros*

Osa formuloista on samassa käytössä läpi teoksen. Tällainen on esimerkiksi viestin saapumista ja liikettä yleisesti kuvaava *fama pervenit ad aures/arces* muunnelmiseen. Säkeenalkuinen, yhteistoimintaa kuvaava *convenire/consistere/concurrere/occurrere/considerare* liittyy usein väenkokouksiin ja sotajoukon siirtymiseen,¹¹² *distribuere/dividere/diripere dapes/munera* kuvaa ruoan ottamista ja antamista,¹¹³ *cessit/cedit/dedit habere* puolestaan myöntymystä sekä uskonnollisessa merkityksessä sallimusta.¹¹⁴ Alaryhmäkseen erottuvat edelleen ne formulat, jotka luonnehtivat ja määrittävät suppeammin tietyn jakson esitystapaa. Näistä käsiteltiin edellä säkeenalkuinen, sotajaksoon kuuluva *spicula/sagitta/machina cadens/volans/sonans*. Toinen esimerkki on metsästyskohtaukseen kuuluva *turba/caterva/corpora* yhdessä (monikollisen) genetiiviattribuutin kanssa.¹¹⁵

Sanaston ja rakenteen kaavamaisuus tulee esille varsinkin selkeäpiirteisissä ja -rajaisissa eepoksen osissa kuten esimerkiksi traditionaalisessa luontoepisodissa, jonka tunnuspiirre on *est locus* -aloitus. Tämä paikankuvaukseen sidottu kerronnan suvantokohta tavataan jo Homeroksen eepoksissa ja sittemmin latinankielisissä eepoksissa episodin rakenteen pysyessä pohjimmiltaan samanlaisena: ingressi, tyypillisesti *esse*-verbin (Homeroksella

¹¹² Esim. 1,117 *considunt moniti*, 1,115 *occurrunt celeres* (1,119 *incipiunt fari*), 1,269 *Undique conveniunt*, 1,271 *Convenit ante omnes*, 2,137 *conveniunt tandem*, 2,214 *Consistunt*, 2,217 *conveniunt tandem*, 3,7 *Conveniunt omnes*, 3,613 *concurrunt iuvenes* (3,614 *eripiunt morti*).

¹¹³ Esim. 1,96 *diripiantque dapes*/, 1,98 *munera diripiunt*/ (1,101 *tollebant munera Franci*), 1,300 *Diripiuntque Lares*, 2,485 *divisitque dapes*, (3,345 *quaerunturque dapes*), 4,302 *ordinat expensas, distribuitque dapes*/ (4,462 *disposuere dapes*).

¹¹⁴ 2,38 *Christus habere dedit*/, 2,56 *cessit habere Deus*/, 2,63 *Christus concessit honorem*/, 2,64 *Christus habere dedit*/, 2,68 *nomen habere dedit*/, 2,294 *cessit habere Deus*, 2,296 *cessit habere mihi*/, 2,358 *nomen habere dedit*/, (2,359 *Quisque cupit Christi nunc nomen habere necesse est*/, 2,450 *cedis habere sibi*/, 3,618 *cessit habere dapes*/, 3,620 *cedit opes, vitam cedit habere reis*).

¹¹⁵ Esim. 3,591 *figere cornigerum praegrandia corpora ferro*/, 3,396 *cornipedum resident corpora magna viri*/, 3,599 *regalis turba virorum*/, 4,480 *molossorum magna caterva simul*, 4,483 *plurima turba fluit iuvenum*, 4,499 *seu turba potentum*/, 4,507 *corpora multa ferarum*/, 4,510 *ursorum corpora multa manu*/, 4,511 *caetera turba virum*, 4,513 *forte canum infestante fugit damella caterva*/.

esti) ja paikannimen sisältävä ”otsikko” (esim. 4,485 *insula propter adest*), keskeyttää tarinankulun, ja lukija viedään hetkeksi ajattomaan, havainnollisesti preesensissä ja näköaistiin vetoavin ilmauksin esitettyyn paikkaan, joka lopuksi sidotaan varsinaiseen kertomukseen deiktisellä pronomiinilla *hic (entha)*.¹¹⁶ Usein paikka kuvataan rauhan tyysijana kukkaketoinen ja lintusinen, jolloin puhutaan *locus amoenus* -topoksesta. *Est locus* -trooppi kuihtui hiljalleen seuraajien käsissä, kun kukka- ja puulajien määrä tuli kilpailun kohteeksi – Ovidiuksen Orfeusta kokoontuu kuulemaan 26 eri puulajia (*met.* 10,90–106). *Locus amoenus* esiintyykin Isidoruksen ensyklopediassa luonnontieteellisenä käsitteenä.¹¹⁷

Ermolduksen eepoksessa on yhteensä kuusi tällaista luontojaksoa, yksi ensimmäisessä ja viimeisessä, kaksi keskimmaisissa kirjoissa. Kiinnostava yksityiskohta on, että niiden sijainnit ja laajuudet ovat toisessa ja kolmannessa kirjassa lähes samat (1,195–200; 2,93–98; 2,587–592; 3,93–98; 3,583–595; 4,485–488). Identtisestä sijainnistaan huolimatta keskimmaisten kirjojen jaksot eivät muistuta vastaparejaan tavanomaista enempää lukuun ottamatta säeparia, joka osoittaa etäisyyttä Aachenista (*Aquis*).¹¹⁸ Yhteinen luontokuvien piirre on idyllin sijainti muurin tai luonnonesteen, kuten tasangon ja metsien, ympäröimänä, mitä metaforisesti ilmaisee verbi ”vyöttää” (*cingere*). Tämän luonnonvyön muodosti myös maisemassa virtaava joki tyypillisine pyörteineen (*gurgite*).¹¹⁹ Lisäksi kuului mainita paikan sopivuus eläimille lajeja mainiten. Tässä Ermoldus käyttää toistuvasti sanaa *aptus*.¹²⁰

3.2. Venantiuksen runotyylisiin viittaavat säerakenteet

Elegisessä distikonissa on jo luonnostaan selkeä jako heksametriin ja pentametriin, mutta Venantius jakaa säkeen edelleen kahteen semanttisesti ja rakenteellisesti erilliseen osaan

¹¹⁶ Williams 1968, 637–643, 652. Esim. Verg. *Aen.* 1,159–160 *Est in secessu longo locus: insula portum/ efficit obiectu laterum...170–171 Huc septem Aeneas collectis navibus omni/ ex numero subit...*

¹¹⁷ Curtius 1948,185–202.

¹¹⁸ 2,589–590 *Milibus hic ternis regali distat ab aula/ quae modo prelate nota vocatur Aquis, 3,583–584 Est locus insignis regali proximus aulae/ fama sui late, quae vocatur Aquis.*

¹¹⁹ 2,94–5 *cingitur hinc silvis, hinc quoque planitie/ at medius placido fluviorum gurgite vernat/, 3,93 est locus hinc silvis, hinc flumine cinctus amoeno, 3,585–7 marmore praecinctus lapidum sive aggere septus/ consitur arboribus, quo viret herba recens/ at fluvius medium praelambit gurgite lento/, 4,485 *insula propter adest, Rheni quoque gurgite cinta/.**

¹²⁰ 1,197 *Olim namque feris avibusque canoribus aptus/, 2,93 Trans fluvium Ligeris locus est quippe uber et aptus/, 2,591–592 *cornigeris quondam sedes gratissima cervis/ ursis seu bubalis apta, ferisque capris/, 3,95–6 haec loca praecipue semper Murmanus amabat/ illi certa quies, et locus aptus erat.**

(*commata*).¹²¹ Tämä tarkoittaa, että syntaktiset kokonaisuudet kuten pääsanan ja määreen tai predikaatin ja objektin muodostamat parit sijoittuvat samaan säkeenpuoliskoon tai laveammin samaan säkeeseen.¹²² Sitä vastoin säkeet tai säkeenosat kuuluvat usein yhteen tarkoittaen samaa tai muodostaen vastakohtaparin (*antithesis*).

Vastaavuutta ja vastakkaisuutta korostaa sanojen ja tavujen toisto. Venantiuksen runoissa yleinen retorinen kuvio on esimerkiksi paronomasia (*agnominatio, allusio*), jossa toistetaan erimerkityksisiä mutta soinniltaan samankaltaisia sanoja. Usein säkeenpuoliskoja sitoo toisiinsa myös sama lauserakenne (*parison, compar*). Merkittävä tehokeino on lisäksi säettä jakava sisäinen riimi kesuuraa edeltävän ja säkeen viimeisen tavun välillä. Venantiuksen runoissa riimiparin osat ovat usein syntaktisesti toisistaan riippumattomia ja keskenään eri asemassa (esimerkiksi pääsanan ja määreen muodostamaa riimiä ei lueta tähän ryhmään). Tällainen riimi on Venantiuksen pentametrisssä merkittävästi yleisempi kuin varhemmillä elegikoilla. Reydellet'n mukaan osuudet ovat 14,1% (Venantius), 3,3% (Propertius), 2,7% (Ovidius) ja 1,8% (Tibullus). Kiinnittämättä huomiota riimiparin muodostavien sanojen syntaktiseen asemaan ero sitä vastoin häviää, ja osuudet ovat samassa järjestyksessä 24%, 26,7%, 24,6% ja 22%.¹²³

Venantiuksen tapa rytmittää säe riimillä ja paronomasialla näkyy seuraavassa valikoimassa:

4,5,32 *non premit urna rogi, sed tenet ulna dei*
4,14,6 *carne tenet tumulum, spiritus igne polum*
4,15,10 *hinc sibi palma placet, sed tibi poena manet*
4,27,4 *nec mihi flenda manes, cum tibi laeta places*
4,27,6 *pars iacet haec tumulo, pars tenet illa polum*
4,28,16 *haec letalis obit, ille superstes abit*
9,1,10 *tu genus ornasti, te genus ornat avi*
9,1,100 *hinc virtute potens, doctus et inde places*
9,1,124 *te bonitate colens, utilitate iuvans*
9,2,18 *quem levis arca tulit, nunc gravis arva premit*
10,7,62 *rex sua regna tenens, et nova regna trahens*

Venantiuksen säerakennetta on selitetty sillä, että runoja olisi luettu yleisölle, joka ei ollut enää harjaantunut kuulemaan ja hahmottamaan klassisen runokielen periodeja.¹²⁴

¹²¹ Quacquarelli 1981,458–459.

¹²² Vrt. esim. Ven. Fort. *carm.* 3,7,4–6 *ore tonat Paulus, fulgorat arce Petrus/ inter apostolicas radianti luce coronas/ doctior hic monitu, celsior ille gradu.*

¹²³ Reydellet 1993,87–88.

¹²⁴ Roberts 2007,158.

Suulliseen esitystapaan viittaa erityisesti helppotajuinen rytmi sekä soinnillisin keinoin korostettu toisto, joka tuo mieleen Kalevalan runokielen. Saman ajatuksen toistaminen hieman eri sanoin jälkimmäisessä säkeenpuoliskossa paransi tietysti mahdollisuuksia seurata runoa. Näillä keinoin antiikin kvantitatiivista runoutta kirjoitettiin ymmärrettävämpään muotoon niin, että kuitenkin säilyi ero rytmilliseen runouteen, jota kohti esteettisten mieltymysten ja kieliolojen muutos vei. Michael Robertsin tulkinnan mukaan perinteinen runomitta oli tässä vaiheessa statukseltaan korkeammassa asemassa, mikä selittäisi Venantiuksen tyylillistä kompromissia.

Ermolduksen Venantius-muistumissa edellä esitellyt tyylilliset piirteet eivät esiinny yhtä puhtaina kuin Venantiuksella. Lähimpänä on säe 2,368 *mors tulit atra quidem, nunc tenet aula Dei*, joka muistuttaa Venantiuksen hautarunon 4,15 säettä 4 *dum fruitur somno, mors rapit atra virum*. Huomionarvoista on, että Ermoldus on muovannut säkeen toisen puolen vastaamaan sen alkuosaa, mikä näkyy sanojen järjestyksessä ja alkutavuissa. Tuloksena on säe, joka kokonaisuutena jäljittelee Venantiuksen tyyliä. Samoja piirteitä on myös säkeessä 3,602 *more pio eripiant mortis ab ore trahant*. Tässä on kyse kaksintaistelusta eräiden frankkiylimysten välillä.¹²⁵ Kolmas tämän tyylin säe on Murmanin vastauspuheenvuorossa frankkien uhkavaatimukseen: 3,212 *nec sua rura colo, nec sua iura volo*.

Ermoldus asemoi muutamaan Venantiukselta lainaamaansa säkeeseen edellä mainitun sisäisen riimin, jonka osapuolten välillä ei ole syntaktista yhteyttä. Näissä muistumissa riimi ei heijasta suoraan lähderunoa mutta saattaa olla tietoista tai tiedostamatonta Venantiuksen jäljittelyä.¹²⁶ Jos riimi on harkittu, se ehkä korosti sanallista yhtäläisyyttä ja osoitti siten muistuman alkuperää. Todennäköisemmältä kuitenkin tuntuu, että riimi on tiedostamaton valinta.

Tällainen riimi on joka tapauksessa selvästi yleisempi Venantius-lainoissa kuin eepoksen muussa osassa. Osuudet ovat noin 8% (7 säkeessä 89 säkeestä, joissa on Venantius-laina) ja 1% (25 säkeessä teoksen kokonaissäämästä 2525, josta on vähennetty Venantius-lainat). Sen sijaan pääsanat ja määreen sekä samojen lauseenjäsenten muodostamat

¹²⁵ 3,599–601 *Quos sequitur propius regalis turba virorum/ regali iussu scuta gerendo simul,/ ut si quis socium gladio percusserit illi/...*

¹²⁶ Luettelen seuraavassa Ermolduksen säkeet. Lähdesäkeet ovat liitteessä. 2,61–62 *Non favor aut levitas humanae mentis adarguet, quae tibi, crede, loquor sed pietatis amor*, 2,235 *O sacer antestis, Romani pastor ovilis*, 3,259 *Conveniunt prisco Franci sub nomine primo*, 3,593 *seu glatie stringente solum sub tempore brumae*.

riimiparit ovat suunnilleen yhtä yleisiä molemmissa vertailuryhmissä. Ensin mainitun riimityypin osuudet ovat noin 8% (7 esiintymää) ja 6% (153), jälkimmäisen noin 1% (1) ja 3% (84). Riimipareilla on tässä yhteydessä sama loppuvokaali (*loqui - almi*) tai suljetussa lopputavussa samat kaksi viimeistä kirjainta vokaalin pituuden ollessa identtinen: *coeptīs - satis* ei siis sovi tähän. Olen vertaillut myös kiastisia säkeitä sekä säkeitä, jotka on jaettu tehokeinolla, kuten esimerkiksi toistolla, kahteen syntaktisesti yhtäläiseen osaan (esimerkiksi pää- ja sivulauseesta koostuva säe ei ole tällainen). Tulos on, että tällaisia säkeitä on vähän koko eepoksessa ylipäänsä, mutta Venantius-lainojen joukossa ei juuri lainkaan.¹²⁷

Muodostin lisäksi kolmannen ryhmän tutkiakseni, toistuvatko tietyt rakenteet Venantius-lainoja ympäröivissä säkeissä. Valitsin kymmenen säkeen jakson kunkin muistuman ympäriltä lähipiiriksi, viisi säettä suuntaansa (Venantius-laina pois luettuna). Jaksojen limittäisyyden vuoksi näiden katkelmien yhteispituudeksi jää 659 säettä, johon summaan eivät siis kuulu Venantius-lainat katkelmien sisällä. Tältä osin ei ole paljoa täydennettävää tai lisättävää siihen, mitä edelliset lukemat kertovat. Kiinnostava havainto on, että Venantiukseen viittaava riimityyppi on tässä ryhmässä muuta eeposta ja Venantius-muistumia harvinaisempi: esiintymiä on vain kolme. Tässä suhteessa riimilliset Venantius-muistumat eroavat siis paitsi muusta eepoksesta myös viereisistä säkeistään. Toinen poikkeama on tehokeinon vahvistamien kahtiajaettujen säkeiden osuus, joka on selvästi korkeampi lainojen lähipiirissä (5/659) kuin muussa eepoksessa (9/1866).¹²⁸ Näiden säkeiden määrä on kuitenkin liian pieni päätelmien tekemiseksi.

Tarkasteltaessa säetyyppejä ryhmittäin nähdään, että lähes kaikki antiteettiset säkeet, joita korostaa assonansi, sisäinen riimi tai kiastinen järjestys, sijoittuvat vähintään yhden Venantius-lainan läheisyyteen. Nämä säkeet liittyvät useimmin seremoniallisiin, merkitykseltään uskonnollisiin puheisiin, eli aihepiiri viittaa Venantiuksen runoihin. Säkeet on lueteltu seuraavassa.

¹²⁷ Kahtia jaettuja säkeitä on koko teoksessa Venantius-lainoja lukuun ottamatta yhteensä 25, kiastisia 18. Lisäksi on kahdeksan säettä, joiden jakoa korostaa kiasmi, ja jotka näin ollen kuuluvat kumpaankin ryhmään. Venantius-muistumista kuuluu näihin ryhmiin yhteensä neljä säettä.

¹²⁸ Jälkimmäinen lukuarvo saadaan vähentämällä koko teoksen säemäärästä Venantius-lainat (89) sekä niiden lähipiirin säkeet (659).

Heksametrejä:

1,127 *Vobis nota satis haec res, incognita nobis*
2,307 *dives agat legem, pauper teneatur eadem*
2,313 *corrigimus pravos, donamus munere iustos*
3,525 *illum pastor amat placide, grex sedulus illum*
3,539 *terribilis torvis, pius et mansuetus alumnis*
4,459 *pistorum Petrus hinc princeps, hinc Gunzo coquorum*

Pentametrejä:

1,148 *Quae mihi nota nimis, et sibi notus ego*
1,510 *ista algis recubat, illa repressa luto*
2,346 *factorem ignorans, daemonis orsa sequens*
2,416 *curat et ecclesiam, imperiumque regit*
3,184 *venerat unde calor, fumus et inde redit*
4,22 *tot gentis populos, totque greges Domini*
4,100 *Neptunum linquat, ecclesiamque colat*
4,204 *et corvi meritum, sive columba tuum*
4,334 *quo manet omne bonum, et procul omne malum*

Säkeet 1,127 ja 1,148 ovat neuvonpidosta, joka koskee maurien uhkaa valtakunnan eteläisissä osissa. Ludwig pyytää ylimyksiltä neuvoa (1,121–128), mihin Lupus Santio¹²⁹ (133–136) ja Wilhelmus vastaavat (139–156) edellisen vastustaessa, jälkimmäisen kannattaessa yhteisiä sotatoimia. Rakenne *nota satis/ nimis* + datiivi on säkeen 1,63 *sunt mihi nota minus* jäljittelyä samoin kuin 1,346.¹³⁰ Mallisäe 1,63 on osa konventionaalista runon alkua, jossa runoilija vähättelee taitojaan runoilijana sekä tietojaan eepoksessa kuvatuista tapahtumista. Ermoldus korostaa tässä yhteydessä myös aiheen suuruutta ylipäänsä.¹³¹ Lupuksen ja Santion puheet ovat keskellä eepoksen toiseksi tiiveintä Venantius-vaikutteisten säkeiden keskittymää,¹³² minkä lisäksi alkuaan Ovidiukselta peräisin olevan *sunt mihi nota* -rakenteen muunnos löytyy myös Venantiukselta.¹³³ Todennäköisempi esikuva on kuitenkin Theodulfuksen kuvaus Sarthe-joen kuivumisesta

¹²⁹ Faral 1932,16–17. Lupus Santio ei liene kumpikaan kuninkaallisissa annaaleissa mainituista Lupus-nimisistä henkilöistä: vuoden 769 kohdalla esiintyy Lupus, joka johti baskeja, ja vuoden 819 kohdalla eräs Lupus Centulli.

¹³⁰ 1,346 *Heu mihi nota satis, nec recitata placent.*

¹³¹ 1,63–64 *Sunt mihi nota minus, vel si modo nota fuissent, non poterat stolidus cuncta notare stilus.*

¹³² Säkeet 115, 123, 133, 134, 138, 140.

¹³³ Ov. *Pont.* 3,4,39 *nec mihi nota ducum, nec sunt mihi nota locorum/ nomina*, Ven. Fort. *carm.* 6,5,102 *nunc mihi nota prius, quando recedo, ferox.*

(*de siccitate cuiusdam fluvii*) runossa Modoinukselle.¹³⁴ Tämä runo kuuluu Theodulfuksen maanpakolaisajan kirjeenvaihtoon, jota Ermoldus käytti usein mallinaan.¹³⁵

Toisen kirjan säkeet 307, 313 ja 346 ovat Ludwigin puheesta paavi Stefanukselle ja frankkiylimyksille. Siinä Ludwig pyytää neuvoja lainkuuliaisuuden, lahjomattomuuden ja hurskauden edistämiseksi valtakunnassa (2,291–320). Puheen jälkipuoli selostaa kristinuskon historiaa erämaavaelluksesta alkaen esimerkkinä seurauksista, jotka aiheutuvat Jumalan määräysten ja lakien laiminlyömisestä (2,321–368). Puheessa toistuu pentametri, jossa on kaksi lauseketta ja sisäinen riimi.¹³⁶ Lisäksi siihen kuuluu kaksi Venantius-lainaa¹³⁷ sekä aiemman muistuman toisinto *tu sacer antestis* (2,379)¹³⁸, joka puolestaan heijastuu neljänteen kirjaan säkeenalkuna *tu sacer Ebo tamen* (4,83). Neljännen kirjan jaksossa Ludwig esiintyy taas hurskaan hallitsijan roolissa esitellessään kristinuskon luomis- ja pelastusoppia deenien käännytyksen perustana. Kyse on juhlallisesta lähetyksykäskystä Reimsin arkkipiispa Ebolle (4,31–110). Antiteettinen säe löytyy puheen lopusta (4,100) ja muistuma edempää (4,50).

Edelleen samaan ryhmään kuuluvia säkeitä on seuraavissa jaksoissa: Stefanuksen rukous Ludwigin puolesta (2,407–418), kuvaus Ingelheimin Pyhän Remigiuksen kirkosta (4,187–244) ja deenien kuninkaan Herolduksen pyyntö saada kaste (4,305 – 348). Puheessaan Heroldus toistaa kristinuskon keskeisen sisällön. Kussakin jaksossa antiteettinen säe on lähellä yhtä tai useampaa Venantius-lainaa kuten edellä.¹³⁹ Näiden esiintyminen yhdessä ei kuitenkaan rajaudu seremonioihin ja juhlapuheisiin, mistä ovat osoituksena johdannossa esittelemäni vertaus nuotiota sytyttävistä paimenista (ks. s. 14–15) sekä säe 4,459, jossa nimetään leipureiden ja kokkien esimiehet Petrus ja Gunzo (ks. s. 57–58).¹⁴⁰ Erillään Venantius-lainoista antiteettinen säe esiintyy seuraavissa kohdissa: legaattien selostus valtakunnan oloista (3,511–540), maurit ja linnunpoikaset (turvattomuudessa ja

¹³⁴ Theodulf. *carm.* 72,126 *sed locus atque dies sunt mihi nota minus.*

¹³⁵ Godman 1985, 253–254.

¹³⁶ 2,328 *iusticiam coluit, iudiciumque dedit, 332 prospera cuncta dedit, atque inimica tulit, 354 dogmata clara dedit, iusticiam docuit, 356 eruit electos, daemonis arma tulit.*

¹³⁷ Säkeet 2,292 ja 368.

¹³⁸ 2,235 *O sacer antestis, Romani pastor ovilis.*

¹³⁹ 2,404 *Adiutor fortis esto beate mihi, 4,219 Altera pars retinet Christi vitalia gesta, 4,224 notus et e pannis volvitur utque Deus, 4,324 de cuius latere sanguis et unda fluit.*

¹⁴⁰ 4,459 *pistorum Petrus hinc princeps, hinc Gunzo coquorum.* Venantius-lainat näissä jaksoissa ovat 3,180 *sidera pastorum frigida membra calent, 3,189 O rex atque decus Brittonum gentis opimae, 4,453 De Iove fac ollas nigras furvosque lebetes, 4,463 Hic Cererem solitus, hic carnea dona ministrat.*

pelokkuudessa) rinnastava vertaus (1,505–514) sekä neljännen kirjan alkusanat deenien pakanuudesta ja Ludwigin surusta liittyen pakanakansojen kärsimyksiin.¹⁴¹

3.3. Kirjallisuus- ja kielihistoriallisia näkökulmia runouden kaavamaistumiseen

Latinankielisen eepoksen perinteiset runokaavat ovat osin perua suullisesta runoudesta, jonka pohjalta kirjattiin aikanaan homeerinen runous ja joka vaikutti myöhempisiin jäljittelijöihin.¹⁴² Suullisessa runoperinteessä epiteetit, fraasit ja vakiosäerakenteet olivat ja ovat muistin apuna, ja niiden vastineet säilyttivät jäsentävää merkitystään myös latinankielisessä runoudessa. Vergiliuksen ja hänen seuraajiensa runoissa formulat ovat kuitenkin enemmän tyylipiirre, joka rinnastuu arkaismeihin. Oraalista runoutta jäljittelemällä luotiin jatkuvasti myös uutta runokieltä kuten Raamattu-parafrasien ja muun kristillisen runouden epiteetit. Esimerkiksi Ruth sai lisänimet *femina clara* ja *femina nobilis* (tai pelkkä *femina*) ja David nimen *philostoricus*.¹⁴³

Runouden fragmentoituminen liittyy myös osaltaan muutokseen, joka kohdistui esteettisiin ihanteisiin runoilijoiden alkaessa 100-luvulla kiinnittää enemmän huomiota yksittäisiin episodeihin ja pienempiinkin yksiköihin. Myöhäisantiikissa laajempi kehittäminen ja suuret kokonaisuudet saivat yhä vähemmän huomiota runouden opetuksessa. Tyypillisessä harjoituksessa kerronnan tai kuvailun kohde jaettiin mekaanisesti osiin, minkä jälkeen kutakin osaa kuvattiin retoriikan sääntöjen mukaan. Tärkeintä oli kuvailu eli *descriptio*-jakso (*ekphrasis*) muiden kerronnan puolien kuten juonen kehittelyn tai henkilöhahmojen motiivien selostamisen jäädessä sivummalle.¹⁴⁴ Michael Roberts kutsuu myöhäisantiikin runotyyliä ”jalokivityyliksi” (*jeweled style*) retoriikan termistössä yleistyneiden, arvokiviin ja kukkasiin viittaavien ilmausten mukaan: esimerkiksi Sidonius kirjoittaa Horatiuksen Oodien ”monissa väreissä vihannoivista sanojen kukkasista (orvokeista)” ja Statiuksen ”jalokiviniityistä”.¹⁴⁵

Keskiaikainen kirjain- ja äännetason runous kuten kuviorunous on siis idullaan jo myöhäisantiikissa. Runouden partikularismia edustaa karolingisella kaudella esimerkiksi

¹⁴¹ 4,21–22 *Indoluitque diu, nullo monitante, perisse/ tot gentis populos, totque greges Domini.*

¹⁴² Hellegouarc’h 1984, 168–172.

¹⁴³ Stella 1993, 514.

¹⁴⁴ Gagliardi 1981, 56–58. Roberts 1989, 44.

¹⁴⁵ Roberts 1989, 50–52.

Angilbertin hautapiirtokirjoitus, jonka neljä säettä on sommiteltu paaden ympärille kehykseksi. Esitän epitafin säkeet seuraavassa perätysten alkuperäisen muodon sijasta. Grammatiikkaa harjoiteltaessa laadittiin taivutusparadigmaa kertaavia, rakenteeltaan yksinkertaisia pikkurunoja, jotka keskittyivät samalla tavalla yhteen runon osaan. Oikeanpuoleinen runo on Seduliuksen parodia tällaisesta harjoitelmasta:

*Rex, requiem Angilberto da, pater atque pius rex
Lex, legum vitam aeternam illi da, quia tu lex
Lux, lucem semper concede illi, bona qui es lux
Pax, pacem illi perpetuam dona, es quoniam pax*

*Bonus vir est Robertus
Laudes gliscunt Roberti
Christo, fave Roberto
Longaevum fac Robertum...*¹⁴⁶

Ermolduksen eepoksessa kaavamaisuus näkyy siis selkeimmin koko teoksen mittakaavassa vertailtaessa samaa merkitseviä jaksoja ja fraaseja. Joskus toistoa on myös lähekkäisissä säkeissä, jolloin lyhyttä jaksoa hallitsee yksi säekaava samaan tapaan kuin ensimmäisen kirjan sotajaksoa (ks. edellä s. 32–34). Tällainen toisto ei näytä harkitulta tyylikeinolta kuten Angilbertin epitafissa, vaan osoittaa Ermolduksen kykenemättömyyttä monipuolisempaan ilmaisuun. Lähtökohtana alla olevassa katkelmassa 1,610–616 on säkeenalkuinen *misit*, konjunktio *et* sekä analyttinen lähettämisen kohdetta osoittava rakenne *ad sobolem*. Predikaatin tilalle tulee seuraavassa pentametrissä appositio, *laetus*, joka kuvaa Ludwigin Bigo-nimistä lähettä. Liikkeen kohde on Ludwigin poika kuningas Pippin. Tähän rakenteeseen sekoittuvat lisäksi säkeenalut *laudibus et donis* ja *fratribus ut ternis*.¹⁴⁷

1,610–616

*Misit et ad sobolem munera magna suam
Laudibus et donis pergit celeranter onustus
Laetus et ad regem pervenit ecce suum
Laetus ut exul eat Pippini in regna potentis,
Conferat altitonans, Caesar et ipse potens.
Laeticiae ergo libelle habeas sub nomine finem
Fatribus ut ternis consotiatu eas.*

Esimerkissä 2,457–475 Ermoldus varioi fraaseja *aurea/congrua dona dedit* ja *dona dat*. Katkelmassa 2,533–548 Ermoldus kertoo Benedictus Anianelaisesta, ”toisesta Benedictuksesta”. Benedictus, alkuperäiseltä nimeltään Witiza, oli hovin piirissä jo Kaarlen aikana ja sittemmin Ludwigin neuvonantaja uudistettaessa valtakunnan luostarilaitosta. Benedictus johti Aachenin vuoden 817 piispainkokousta, joka kodifioi

¹⁴⁶ Riché 1973. *Sedul. Scot. carm.* (MGH. Poet. III, s.215).

¹⁴⁷ Vrt. 2,48 *mittit et ad sobolem*, 3,501 *Laetus at inde redit*.

luostareita koskevaa säännöstöä (*Codex regularum*). Benedictusta esittelevässä katkelmassa toistuu *erat*, jonka Ermoldus sijoittaa tässä yhteydessä useimmiten toisen ja kolmannen metronin rajalle.

2,457–475

*Multaque praeterea cumulavit munera praesul
aurum seu vestes, quae sibi Roma dedit.
Dona dat Augusto, Augustae, sobolique venustae
et famulis tribuit ordine dona suo
Caesar ei grates sapiens persolvit opimas
muneribus Stephanum mox onerare iubet
Pocula bina dedit gemmis auroque polita
...
(467) Aurea dona ferunt, argentea vasa sequuntur
...
(472) Congrua dona dedit pro pietate sua
pallia tincta quidem, nec non et corporis apta
tegmina Francorum more peracta bono.
Donat equos varios praestantia colla ferentes*

2,533–548

*Vir Benedictus erat cognomine dignus eodem,
vir quoniam plures vexit ad astra viros.
Hic erat in Geticis regi prius agnitus arvis,
de cuius vita pauca referre libet.
Hic fuit Anianae merito praelatus ovili
pastor et abba, gregi regula blanda suo.
Regis ut almus amor complerat pectora sacri,
quo monachorum ordo vitaeque proficeret,
hic fuit adiutor, norma, exemplumque, magister,
quo faciente placent nunc pia castra Deo.
Moribus in sacris regnabat pulchra voluntas,
quantum homini licitum est, cernere sanctus erat.
Dulcis, amatus erat, blandus, placidusque, modestus,
regula cuius erat pectore fixa sacro.
Non solum monachis, sed cunctis proficiebat,
omnia factus erat, omnibus ipse pater.*

Keskiajan runouteen vaikutti myös puhutun ja kirjoitetun latinan eriytyminen kauemmas toisistaan, minkä seurauksena karolingit ryhtyivät uudistamaan tiedonvälitystä ja koulujärjestelmää ja eristivät siten kirjoitetun latinan vielä selkeämmin. Tässä reformissa keskeinen rooli oli anglosaksisilla oppineilla, erityisesti Alkuinilla. Insulaarinen kulttuuri antoi vaikutteita myös kirjallisuuteen Aldhelmin ja Egbertin runouden sekä Bedan manuaalin kautta.

Brittein saarilla germaanisen puhutun kielen ja koulussa opitun kirjakielen, latinan, välinen raja oli jyrkempi, mikä mahdollisesti selittää anglosaksien erityistä kiinnostusta kirjaimiin ja niiden äännevastineisiin latinan kielessä. Roger Wrightin mukaan kielen pintatasoon ja

ulkoisiin piirteisiin keskittymistä heijastavat kirjallisuudessa kuviorunot sekä romaaninen tavun ja sävelen vastaavuuteen perustuva sekvenssi, joka kehittyi tähän aikaan.¹⁴⁸ Samaa kiinnostusta ilmentää myös oppinut glossaarirunous (hispeerinen, hermeneuttinen tyyli), jota kirjoitettiin kokoamalla harvinaisia ja erikoisia sanoja.¹⁴⁹ Tätä tyyliä viljelivät erityisesti iirit. Edgar de Bruyne rinnastaa keskiajan estetiikan historiassaan leksikkorunouden iirien miniatyyreihin ja Lorschin Mikaelin-kappelin geometriseen koristeluun, jossa myös ihmis- ja eläinhahmot koostuvat yksinkertaisista muodoista. Tämä puoli karolingista kulttuuria edustaisi de Bruynen tulkinnan mukaan pohjoisia, germaanisia tyyli-ihanteita ja antiikin runomittaan kirjoitettu latinankielinen (plastinen) runous helleenistä virtausta.¹⁵⁰

Michael Lapidge korostaa Aldhelmin roolia keskiaikaisen ja varsinkin karolingisen runouden tyylillisenä esikuvana. Aldhelm saavutti aseman yhtenä 600-luvun keskeisistä kirkollisista vaikuttajista anglosaksien Englannissa hoitaen muun muassa Sherbornen piispan tointa. Hänen kirjallisista töistään merkittävimpiä ovat neitsyyden ja lukuisten pyhimysten ylistys *De Laude Virginitatis*, saman teoksen runomuotoinen lyhennelmä *De Virginitate* sekä Acirciukselle osoitettu kirje, joka sisältää muun muassa runo-oppaat *De metris* sekä *De pedum regulis*. Michael Lapidgen mukaan Aldhelm oli ensimmäinen muuta kuin romaanista kieltä äidinkielenä puhuva, joka kirjoitti latinankielistä runoutta laajassa mitassa, ja Aldhelmia pidetään ylipäänsäkin ensimmäisenä latinaksi runoilleena anglosaksina. Tämä selittäisi Aldhelmin runouden leimallisia piirteitä kuten runsaan allitteraation, yksinkertaisen säerakenteen ja kaavamaisuuden. Varsinkin formulaarisuus oli ominaista Aldhelmin tyylille, jossa säkeet koostuivat usein muutaman sanan mittaisista, metrisesti identtisistä jaksoista ja niiden muunnoksista. Lapidgen mukaan kristinuskoon liittyvät ilmaisut noudattavat kaavaa muita useammin.¹⁵¹ Näitä on valikoimassa alla:

Aldh. *Virg.*

182 *cuncta supernorum convincens astra polorum*
428 *alta supernorum patuerunt claustra polorum*
755 *summa supernorum conquirens regna polorum*
2160 *Aurea tum propere penetrarat regna polorum*
2862 *alta supernorum qui scandunt arva polorum*

¹⁴⁸ Wright 1982,133–134.

¹⁴⁹ Lapidge 1975,67–68.

¹⁵⁰ de Bruyne 1946,171–177 ja 181–182.

¹⁵¹ Lapidge 1979b,209–213, 225–230.

Valikoiman perusteella Aldhelm muuntelee säkeenosia samaan tapaan kuin Ermoldus. Tältä osin tarkempi määrällinen vertailu on kuitenkin vaikeaa johtuen ennen muuta kaavamaisten säkeiden määrittelyyn ja rajaamiseen liittyvistä ongelmista, joita olen esitellyt edellä.¹⁵² Säerakenteen vertailu sitä vastoin on mahdollista Lapidgen ja Isabella Ranierin laskelmien pohjalta.

Elision ja afereesin harvinaistuminen 800–1000 -lukujen runoudessa näkyy myös Ermolduksen ja Aldhelmin teoksissa. Ermoldus elidoi harvemmin kuin joka viidennessä säkeessä (täsmällinen osuus on 17,28% heksametrissä, 11,93% pentametrissä), Aldhelm ei niinkään usein (7%). Tässä suhteessa molemmat eroavat Vergiliuksesta (41%) varsin selkeästi. Lapidgen mukaan Aldhelmin yksipuolisuutta korostaa lisäksi elision esiintyminen ryppäinä, ikään kuin hän olisi ajoittain muistanut elision mutta jatkanut pian kirjoittamista tavanomaiseen säemuotoon.¹⁵³ Elisio ei kuitenkaan vähentynyt suoraviivaisesti, ja esimerkiksi Ovidius (11% ja 2%) häviää elisioiden määrässä sekä Theodulfukselle (28% ja 38%) että Venantiukselle (18% ja 6%).¹⁵⁴

Aldhelmin yleisimmät heksametrityypit voidaan kuvata luettelemalla neljä ensimmäistä metronia, koska hän ei käyttänyt lainkaan kultakauden runoudessa tunnettua spondeista heksametriä, jossa viidennen metronin daktyyli korvautuu spondeella. Aldhelmin säettyypit ovat täten DSSS (32%)¹⁵⁵, DDSS (19%), SDSS (12%) ja SSSS (13%). DSSS-kategorian 32% erottuu Ranierin seitsemää runoilijaa vertailevasta taulukosta selvästi korkeimpana arvona, jota lähinnä ovat Alkuinin DDSS (23%) ja Ermolduksen DSSS (19,1%). Runoilijoiden välistä vaihtelua kuvaa paremmin heksametrityyppien prosentuaalisten osuuksien keskihajonta (perusjoukosta, likimain). Laskemalla hajonta saadaan seuraavat vertailuluvut: Vergilius 3,6; Ovidius 4,8; Venantius 3,2; Aldhelm 8,9; Alkuin 5,4; Theodulfus 4,1; Ermoldus 5,2. Näiden lukuarvojen perusteella Aldhelm on

¹⁵² Hellegouarc'h (1984,177) siteeraa J.D. Minyardia (*Mode and Value in the "De rerum natura". A Study in Lucretius' Metrical Language*), jonka mukaan Lucretiuksen säkeistä 55,22% on jossain määrin kaavamaisia. Hellegouarc'h ei kuitenkaan esittele Minyardin metodia.

¹⁵³ Lapidge 1979b,217,n.21.

¹⁵⁴ Ranieri 1984,104–105. Tarkkuuseroa selittää, että Ranieri laskee muiden kuin Ermolduksen osuudet noin 100–200 säkeen mittaisen otteen perusteella.

¹⁵⁵ Prosentteina esitetyt osuudet ovat Ranierilta, joskin Lapidge antaa paikoin suunnilleen samoja tietoja lähtöjoukon arvoja kertomatta: tyyppi DSSS esimerkiksi esiintyy kerran 3,3 rivissä, *once every 3.3. lines* (s. 215).

monotonisuudessa omaa luokkaansa, joten tulos näyttäisi tukevan Lapidgen havaintoja.¹⁵⁶ Auktoreiden järjestys kuitenkin yllättää Theodulfuksen ohittaessa Ovidiuksen ja Venantiuksen paljastuessa säerakenteeltaan monipuolisimmaksi. Kiinnostava tulos on myös, että Ermoldus rinnastuu toiseksi korkeimmasta hajonta-arvosta huolimatta Ovidiukseen ja Alkuiniin eikä ole lähelläkään Aldhelmiä.

Aldhelmin heksametria leimaa myös säkeenloppujen yksipuolisuus. Lapidgen suppean otannan perusteella (100 säettä teoksen alusta) säännönmukainen tahti-iskun (*ictus*) ja sanapainon sijoittuminen samalle tavulle kahdessa viimeisessä metronissa toteutuu useimmiten (69/100) seuraavilla loppuyhdistelmillä: kolmitavuinen *antepaenultima* + kaksitavuinen sana (*lumina mentis/*) ja kaksitavuinen sana + kolmitavuinen *paenultima* (*tela parata/*). Tästä seuraa, että Aldhelm toisin kuin klassisen kauden runoilijat ei juuri yhdistä klausulaa muuhun säkeeseen esimerkiksi niin, että sana ulottuisi neljännessä viidenteen metroniin (esim. Erm. 1,43 *prodigium fuerat sic hunc voci|tasse pa|rentes*).¹⁵⁷ Ermoldus on myös tässä suhteessa selvästi monipuolisempi, sillä ensimmäisen kirjan 313 heksametrisäkeestä ainoastaan 105 edustaa mainittuja loppuyhdistelmiä (70 kpl tyyppiä *lumina mentis*; 35 tyyppiä *tela parata*). Ermoldus ohittaa klausuloiden variaatioissa myös Ovidiuksen ja Venantiuksen, joilta olen valinnut n. 600 säettä eli suunnilleen eepoksen ensimmäistä kirjaa vastaavan säemäärän. Ovidiuksen *Fasti*-teoksessa (1,1–616) lukuarvot ovat samassa järjestyksessä 92 ja 68 ja Venantiuksen runoissa (runot 2,16; 6,5 ja 10,9) 101 ja 62.¹⁵⁸

Laskin lisäksi Ermoldukselta seitsemän tavun mittaisia pentametrin puolikkaita (*hemiepes*), jotka rakentuvat nominista, pääsanasta ja sen määreestä. Nämä järjestyvät kahdeksi daktyyliksi ennen viimeiseen metroniin kuuluvaa lopputavua. Rakenne on siten *aurea frena simul* (1,540) (–UU:|–U:U|–) tai *castra vetata petunt* (1,488) (–U:U|–U:U|–). Keskeistä on kahden ensimmäisen sanan sidos, joka eristää lopukkeen muusta säkeestä semanttisesti ja rytmiltään. Kolmantena elementtinä on useimmiten verbi.

Säkeen lopussa sama rakenne tavataan eepoksen ensimmäisessä kirjassa 42 kertaa. Olettamukseni vastaisesti lopuke on tätäkin yleisempi verrattaessa edellä mainittuihin

¹⁵⁶ Myös Laistner (1931,20) pitää Aldhelmiä yksitoikkoisena: ...*they* (säkeet) *are monotonous because he has introduced so little variety in the matter of caesuras and pauses.*

¹⁵⁷ Lapidge 1979b,213–214.

¹⁵⁸ Venantiukselta valitsemisani runoissa on yhteensä 618 säettä.

Ovidiuksen ja Venantiuksen runoihin. Lukemat ovat *Fasti* 59 esiintymää ja Venantius-sikermä 51. Ero supistuu huomioitaessa säkeenalkuiset esiintymät sekä heksa- että pentametrissä – Ermoldus 10; Ovidius 2; Venantius 4 – mutta kokonaiskuva on sama, eikä Ermoldus tältä osin poikkea Venantiuksesta tai Ovidiukselta. Ermolduksen eepos on samaa luokkaa myös sanaston monipuolisuudessa, kun vertaillaan samaa sanaryhmää. Niitä on yhteensä 52, eli kolmas jäsen mukaan luettuna niissä on yhteensä 156 sanaa, joista 111 esiintyy taivutusmuotoineen ainoastaan kerran. Tästä saadaan prosenttiosuudeksi noin 71 %. Venantiuksella sama prosenttiluku on 76 (125/165) ja Ovidiuksella 77 (141/183).

4. Venantius-lainojen sijoittuminen ja muuntelu

4.1. Perättäiset lainat samasta runosta

4.1.1. *Aeneis*

Ermoldus käyttää muistumia vaihtelevasti muuntamalla niitä ja sommittelemalla eri runoilijoilta lainaamansa säkeet toistensa lomaan siten, ettei yhtenäisiä, samaan lähteeseen pohjaavia jaksoja muodostu. Tässä suhteessa eepos on säännönmukainen ja tyystin vailla laajaa jaksoittaista jäljittelyä. Myös tärkeimmästä lähteestä, *Aeneiksestä*, peräisin olevat säkeet tulevat lähes poikkeuksetta eri kohdista teosta, vaikka ne Ermolduksen eepoksessa usein ovat tiheässä.

Poikkeus tästä on neljännen kirjan kuvaus deenien kastetilaisuutta seuraavista juhlallisuuksista ja niiden valmisteluista. Jakso vertautuu troijalaisten tervetuliaisjuhlaan Karthagossa *Aeneiksen* ensimmäisessä kirjassa, jonka päättää sidos toisessa kirjassa alkavaan Aeneaan kertomukseen.¹⁵⁹ Edellä Cupido Ascaniukseksi naamioituneena kylvää tragedian alkusiemenen herättäessään Didon äidilliset tunteet ja sitä myötä tunteet Aeneasta kohtaan, ja Didon edesmennyt puoliso Sychaeus vaipuu vähin erin unohduksiin.

¹⁵⁹ Verg. *Aen.* 1,753–756 *'Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis/ insidias' inquit 'Danaum casusque tuorum/ erroresque tuos; nam te iam septima portat/ omnibus errantem terris et fluctibus aestas'*. *Aen.* 2,1–3 *Conticuere omnes intentique ora tenebant./ Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:/ 'Infandum regina iubes renovare dolorem, jne.*

Ermoldus on lainannut tästä jaksosta yhteensä neljä ilmaisua: *miratur, laticum honos, mantelia villis* ja *laetus + iussa*.¹⁶⁰ Ermolduksen säe 4,461 kuvaa vieraille ojennettuja villaisia käsiliinoja, jotka asetellaan karolingien juhlapöytään. Alkuperäisestä säkeestä säilyvät muuttumattomina kaksi viimeistä sanaa *mantelia villis*, ja lisäksi ”karvat” (*villis*) saavat adjektiiviattribuutin kuten Vergiliuksella. Erona on, että Vergilius kertoo liinujen karvoja kerityn (*tonsisque*), kun Ermoldus kuvaa niiden väriä (*niveis*). Vergiliuksen *tonsis* sopisi mittaan sanan *niveis* paikalle, joten sen säilyttäminen ei olisi ollut työlästä. Kaksi sanaa jäljittelyä onkin ehkä ollut kylliksi, tai sitten tässä kulkee Ermolduksen muistin raja. Kolmas vaihtoehto on, että Ermoldus pyrki välttämään sanaa ’keritä’. Lopputuloksena on säe, jossa liinujen valkoinen väri mainitaan kahdesti.

Myös muut perättäiset muistumat ovat lähes poikkeuksetta *Aeneiksestä*. Toisessa kirjassa Ermoldus kertoo kansan pyrkineen Ludwigin puheille sellaisella innolla, että venepaikkojen loppuessa osa ryhtyi ylittämään Loirea uimalla. Orleansin asukkaat naureskelivat uimareille ja kehottivat heitä pysymään rannalla. Tässä yhteydessä Ermoldus käyttää osia Vergiliuksen kahdesta säkeestä, jotka ovat tiivistyneet kohtuuteen kehottavaksi sananparreksi *litus ama, altum alii teneant*.¹⁶¹ Sanat oli alun perin osoitettu ruorimies Menoeteelle, jotta tämä ohjaisi laivan lähempää merkkikiveä *Aeneiksen* viidennen kirjan alussa kuvatussa, Anchiseen muistokisat avanneessa purjehduskilvassa. Menoeteen varovaisuuden vuoksi Cloanthuksen johtama *Scylla*-laiva pääsi tuntumaan ja ohi kääntöpaikalla, mistä tulistuneena kapteeni Gyas paiskasi ruorimiehensä yli laidan katsojien ja kilpailijoiden iloksi. Koominen Menoetes pääsi lopulta syövereistä kallion turvaan kuivattelemaan nuttuaan ja yskimään vettä keuhkoistaan. Toinen yhteys Ermolduksen eepokseen on uimarille naureskelu.¹⁶²

Muissa kohdissa ei ole yhtä selkeää asiayhteyttä. Bretagnen sodasta kertovassa jaksossa on kaksi muistumaa *Aeneiksen* ensimmäisen kirjan alusta, missä Junon järjestämä myrsky

¹⁶⁰ 4,437–439 *Miratur Herold, coniunx mirantur et omnes/ proles, et socii culmina tanta Dei./ mirantur clerum, mirantur denique templum, 456...laticum semper habebit honos./, 461 candida praepoonunt niveis mantelia villis/, 473–474 Discubuit laetus, lateri Iudith quoque pulchra/ iussa, sed et regis basiat ore genu. Verg. Aen. 1,701–702 Dant manibus famuli lymphas Cereremque canistris/ expediunt tonsisque ferunt mantelia villis, 707–709 Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes/ convenere, toris iussi discumbere pictis./ Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum, 736 Dixit et in mensam laticum libavit honorem.*

¹⁶¹ Stone 2005,55.

¹⁶² 2,131–134 *O quantos qualesque viros celsa de rupe videres/ absque rate in fluvium se dare praecipites!/ Aurelianenses illos risere natantes./ Turre vocant summa: litus amate viri!, Verg. Aen. 5,162–164 Quo tantum mihi dexter abis? Huc derige gressum;/ litus ama et laeva stringat sine palmula cautes./ Altum alii teneant...181–182 Illum et labentem Teuceri et risere natantem/ et salsos rident revomentem pectore fluctus.*

riepottaa Troijan-pakolaisia pitkin ulappaa, kunnes Neptunus puuttuu yritykseen tuhota laivasto.¹⁶³ Myöhemmin kolmannessa kirjassa on vielä kaksi perättäistä *Aeneis*-lainaa selostettaessa sodan loppuvaiheita, Murmanin kuoleman herättämää kiinnostusta frankkien leirissä ja kuolinduutisen vaikutusta bretoneihin. Vastaava kohta on *Aeneiksen* toisen kirjan alun Laokoon-jakso.¹⁶⁴

4.1.2. Aldhelm

Ermoldus otti mallia eepoksen heksametrimittaiseen prologiin Aldhelmin *Aenigmata*-kokoelman johdannosta. *Aenigmata* sisältää sata heksametrimittaista arvoitusta moninaisista aiheista kuten riikinkukosta, tähdistöistä, suolasta ja Minotauruksesta. Arvoitukset oli tarkoitettu Northumbrian kuninkaalle Eadfrithille, jolle Aldhelm kirjoitti myös tutkielman runomitoista (*de metris* ja *de pedum regulis*) sekä numerosta seitsemän (*de septenario*).¹⁶⁵ Sekä Aldhelmin että Ermolduksen saateruno on muodoltaan kunkin säkeen alku- ja loppukirjainta sitova akrostikon, johon syntyvästä virkkeestä Ermoldus lainaa kaksi ensimmäistä sanaa.¹⁶⁶ Sanallisia ja sisällöllisiä vaikutteita antoi myös saaterunon topos, jossa Aldhelm rukoilee inspiraatiota Jumalalta ja kieltää etsivänsä sitä Kastalian nymfeiltä tai Parnassoksen ja Kynthoksen huipulta.¹⁶⁷ Viimeinen yhtäläisyys on vanhatestamentillinen, ”lootuspuun alla, liejujen kätköissä” viihtyvä alkuhirviö Behemoth (Job 40,15–24). Aldhelmin johdannossa Behemothin tuhoaminen osoittaa Jumalan kaikkivoipaisuutta, kun Ermolduksella Behemoth on pakanakirjailijoita ahdistava demoni.¹⁶⁸

¹⁶³ 3,347–348 *Praedantur miseri hominesque pecusque iuveni/ res quoque nulla latet, nec latuere doli,* 3,355–356 *per dumosa procul, felicum per densa reposti/ apparent rari, proelia voce gerunt,* Verg. *Aen.* 1,118–119 *Apparent rari nantes in gurgite vasto/ arma virum tabulaeque et Troia gaza per undas,* 1,139 *Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.*

¹⁶⁴ 3,475–6 *Circumfusa ruit Francorum hinc inde caterva/ visendi studio laetificata satis,* 491 *Heu miseri cives concurrite,....,* Verg. *Aen.* 2,41–42 *Laocoon ardens summa decurrit ab arce/ et procul: ‘O miseri, quae tanta insania, cives?’,* 63–64 *Undique visendi studio Troiana iuventus/ circumfusa ruit certantque inludere capto.*

¹⁶⁵ Tutkielmat ja arvoitukset kuuluvat yhteen muodostaen kuninkaalle omistetun runokirjeen *Epistola ad Acircium*.

¹⁶⁶ *ERMOLDUS CECINIT HLUDOWICHI CAESARIS ARMA,* Aldh. *Aenigm.* *ALDHELMUS CECINIT MILLENIS VERSIBUS ODAS.*

¹⁶⁷ 11–14 *Carmine gesta loqui. Nymphas non deprecor istuc/ insani quondam ut prisce fecere periti./ nec rogo Pierides, nec Phoebi tramite limen/ ingredi ar capturus opem nec Apollinis almi,* Aldh. *Aenigm.* 10–13 *Castalidas nymphas non clamo cantibus istuc/ examen neque spargebat mihi nectar in ore/ Cynthi sic numquam perlustro cacumina sed nec/ in Parnasso procubui nec somnia vidi.*

¹⁶⁸ 15–16 *Talia cum facerent, quos vana peritia lusit/ horridus et teter depressit corda Vehemoth,* Aldh. *Aenigm.* 4–5 *Horrida nam mulctans torsisti membra Behemoth/ ex alta quondam rueret dum luridus arce.*

Kaksi perättäistä Aldhelm-muistumaa on vielä neljännessä kirjassa Ludwigin lähetyssanoissa Ebolle. Malli on *de octo principalibus vitiis* -niminen, allegorista taistelua Hyveiden ja Kuolemansyntien välillä kuvaava runo, joka liittyy *De virginitate* -teoksen loppuun itsenäisenä osana. Kuten edellä, yhtäläisyydet ulottuvat myös sisältöön Ludwigin selostaessa kristillisen maailmankuvan mukaiset historian käännekohdat ja Aldhelmin havainnollistaessa kuolemansyntien vaikutusta ja historiaa Raamatusta otettujen esimerkkien avulla. Tässä tarkoituksessa Aldhelm yhdistää ylensyönnin syntiinlankeemukseen, koska ruokakanavan osat toimivat rikkomuksen välikappaleena. Juoppouden seurauksia osoittaa tarina Nooan humaltumisesta (1. Moos. 9,18–29). Nooa aloitti viininviljelyn maan kuivuttua, juopui ensimmäisen sadon viinistä ja nukahti vaatteitta. Keskimäinen poika Haam näki isänsä alasti, mistä syystä Nooa kirosi Haamin ja tämän tulevan suvun: *Si (sic?) Bacchus valuit venerandum cogere vatem/ ut devoveraret sobolem, et genus omne nepotum/ dicens: sit famulus Chanaan maledictus in aevum* (Aldh. *de princ. vit.* 64–66). Ermolduksen ”koko sukukunta” tarkoittaa ihmiskuntaa Paratiisista karkottamisen ja perisyönnin jälkeen.¹⁶⁹

4.1.3. Venantius

Lainat, jotka ovat peräisin samasta Venantiuksen runosta ja sijaitsevat lähellä toisiaan, löytyvät Ermoldukselta ensimmäisen kirjan alkusanoista, toisen kirjan jaksosta, joka kertoo Kaarlen kuoleman ja vallanvaihdon jälkeisistä seremonioista ja Stefanuksen onnentoivotuksesta Ludwigitille ja keisarinna Irmingartille sekä neljännen kirjan humoristisesta kehotuksesta, jossa Ermoldus neuvoo Heroldusta sulattamaan epäjumalankuvat. Käsittelen ensimmäisen kirjan alun muistumia säerakenteen ja merkityksen osalta tarkemmin tuonnempana (ks. s. 76–77). Tässä yhteydessä on huomionarvoista, että Ermoldus lainaa Kilperikille omistettua ylistysrunoa (Ven. *Fort. carm.* 9,1), joka avaa yhdeksännen runokirjan ja on yksi keskeisimmistä runoista koko korpuksessa. Tärkeää on myös lainan sijoittuminen painokkaasti eepoksen alkuun, heti kolmanteen säkeeseen, mikä on säkeen asema myös lähderunossa. Alkuperäisellä säkeellä ja muunnelmalla on lisäksi sama merkitys ja tehtävä niiden ilmaistessa teoksen aihetta ja

¹⁶⁹ 4,39–40 *Sed quia peccavit, cecidit mox; inde nepotum/ daemonis invidia mox genus omne cadit...*43–44 *Diluvii hos rapidis sepelivit denique flustris/ ni pia quos paucos archa redimit aquis*, Aldh. *de princ. vit.* 37–39 *Sed plebs Aegypti rubro sub gurgite mersa,/ quae turmas flustris densas perdebat aquis/ ingluviem ventris juste signare potestur.*

käsittelytapaa (*praeconia*) sekä kirjoittajan nöyrää suhdetta ylistyksen kohteeseen (*parvolus/ promptulus*).

Eepoksen alussa on myös toinen laina Venantiuksen runosta 9,1. Lainasäe tarkoittaa *notatio*-trooppia, jossa analysoidaan ylistyksen kohteen nimeä. Ermoldus esittää kaksi tulkintaa Ludwigin nimen koostumuksesta.¹⁷⁰ Niistä ensimmäisen mukaan nimeen sisältyy latinan kielen sana *ludus*, joka viittaa rauhanajan saavutuksiin. Toisen tulkinnan mukaan nimestä löytyvät frankin kielen sanat *hluto* (*praeclarum*, ”loistava”) ja *Wicgch* (sic!), joka tarkoittaa sodanjumalaa (*Mars*). Venantiuksen mukaan nimi Kilperik merkitsi ”voimakasta auttajaa”, latinaksi *adiutor fortis*,¹⁷¹ joka esiintyy Ermolduksen eepoksen toisessa kirjassa paavin määreenä.¹⁷²

Venantius kirjoitti Kilperikiä ylistävän runonsa Berny-Riviéressä (*Brinnaco*) vuonna 580 pidettyä synodia varten tarkoituksenaan puolustaa ystäväänsä ja suojelijaansa Gregorius Toursilaista, jota vastaan esitettiin syytteitä kuningatar Fredegundaa koskevien huhujen levittämisestä. Syytösten taustalla oli toisaalta Gregoriuksen ja Toursin kreivin Leudastin, toisaalta Kilperikin ja tämän veljen välinen valtataistelu, joka oli jo kolme vuotta aiemmin johtanut tekaistuun oikeudenkäyntiin ja sen seurauksena Rouenin piispan Praetextatuksen eroon. Tässä tilanteessa Venantius esittää perinteisen ylistysrunon varjolla hienovaraisen uhkauksen kirkolliselta säädyltä Kilperikille ja painostaa tätä epäsuorasti luopumaan syytteistä maalaamalla kuvan rauhantahtoisesta ja hurskaasta kuninkaasta. Toisaalta Venantius antaa kunniallisen selityksen lähimenneisyyden tapahtumille siirtämällä vastuun väärinkäytöksistä ja julmuuksista kuninkaan sijasta kohtalolle ja ylipäänsä korkeammille voimille. Venantius ei kuitenkaan viittaa suoraan oikeudenkäynnin luonteeseen tai vetoa ystäväänsä puolesta, minkä vuoksi runoa on pidetty yksioikoisena liehakointina ja petoksena Gregoriusta kohtaan. Tätä tulkintaa ei kuitenkaan tue se, että Venantiuksen suhde Gregoriukseen näyttäisi pysyvän samana myös vuoden 580 jälkeen.¹⁷³

¹⁷⁰ 1,43–50 *Prodigium fuerat sic hunc vocitasse parentes/ quod foret insignis marte potensque pius./ Nam Hludowicus enim ludi de nomine dictus/ ludere subiectos pacificando monet./ Seu quis franciscam mavult reserare loquellam,/ nominis ut possit noscere notitiam:/ Nempe sonat Hluto praeclarum, Wicgch quoque Mars est,/ unde suum nomen composuisse patet.*

¹⁷¹ Ven. Fort. *carm.* 9,1,27-28 ...*si interpres barbarus extet/ 'adiutor fortis' hoc quoque nomen habes.*

¹⁷² 2,404 *Adiutor fortis esto beate mihi.*

¹⁷³ George 1992,48–57.

Käsi kirjoitustradition perusteella Gregoriuksen Frankkien historia – ja sitä myötä Kilperikin väitetyt konnuudet – tunnettiin 800-luvulla laajalti.¹⁷⁴ Onkin kiinnostavaa, että karolingiset runoilijat Ermoldusta lukuun ottamatta näyttävät välttäneen viittauksia Venantiuksen runoon 9,1. Manitiuksen listojen perusteella Alkuinin, Angilbertin, Theodulfuksen, Hrabanus Mauruksen tai Walafriid Strabon runoista ei löydy ainoatakaan muistumaa tästä runosta (yhteensä noin 240 muistuman joukosta).¹⁷⁵ Ero on merkillepantava, sillä Ermolduksen eepoksessa on alun yhtäläisyyksien lisäksi kolme lainaa tästä runosta (ks. liite) ja runokirjeissä Pippinille vielä kaksi muuta.¹⁷⁶

Seuraava Venantius-lainojen tihentymä on toisessa kirjassa (2,150–160). Ermoldus käyttää tässä jaksossa Venantiuksen runoa Medarduksesta (n. v. 457–545), joka oli Noyonin piispa ja kuningas Lothar I:n neuvonantaja ja jota kunnioitettiin sittemmin pyhimyksenä. Gregorius Toursilaisen mukaan Medardus nostettiin jalustalle pian kuolemansa jälkeen, kun Lothar järjesti hänen hautajaisensa ja aloitti hautapaikalla hänen nimikkokirkkonsa rakennustyöt, jotka saattoi loppuun seuraava hallitsija Sigebert. Gregorius kertoo myös, että pyhimyksen haudalla oli nähtävillä jalka- ja käsiraudat, jotka Medarduksen kuolinhetkellä katkesivat osiin vapauttaen kahlehditut.¹⁷⁷ Venantius kirjoittaa samasta ihmeestä verraten rautoja ”Libyan rannikoilla myrskyn pyörytyksessä makaavaan ankkuriin” ja kertoen, etteivät elefantinkaan voimat olisi riittäneet murtamaan kahleita.¹⁷⁸ Venantiuksen runossa Medardus suorittaa myös muita ihmeitä, kuten parantaa sairaita ja estää rikoksia. Eräässä tapauksessa varastettu lehmänkello alkoi soida paljastaen varkaan, vaikka tämä oli vaimentanut kellon heinätytteellä.¹⁷⁹

Näkyvin laina Medardus-runosta on retorinen kysymys, jolla Venantius vaihtaa aihetta siirtyen runon alun yleisluontoisesta hyveiden ja kieltäymysten ylistyksestä Medarduksen pyhyiden konkreettisiin ilmentymiin eli ihmetekoihin.¹⁸⁰ Kysymyksen toinen tehtävä on vaatimattomuuden topoksen mukaisesti mitätöidä runoilijaa ja korottaa runon aihetta.

¹⁷⁴ Krusch 1937,25.

¹⁷⁵ Maniti 1885,137–142.

¹⁷⁶ Erm. *Pipp.* 1,89 *Nota nimis Francis, Saxonibus atque Suebis, 2,39 muneris est cuius, regni quod scepra gubernas*, Ven. Fort. *carm.* 9,1,75 *terror es extremis Fresonibus atque Suebis*, 9,1,91 *quid? quoscumque etiam regni ditione gubernas*.

¹⁷⁷ Greg. Tur. *Franc.* 4,19.

¹⁷⁸ Ven. Fort. *carm.* 2,16,81–84.

¹⁷⁹ Ven. Fort. *carm.* 2,49–54.

¹⁸⁰ 2,155-156 *Quid prius incipiam? Cum, quae gerit omnia prima,/ constent atque micent gesta benigna viri*, Ven. Fort. *carm.* 2,16,25–26 *quae prius incipiam sacri miracula facti,/ cum quidquid facias omnia prima micent*.

Ermolduksen versio kysymyksestä on samanlainen molemmissa suhteissa. Se toimii siltana Kaarlen kuolinviestiä seuranneesta kuohunnasta Ludwigin hallinnon kuvaukseen. Tässä välissä Ermoldus rukoilee inspiraatiota yhdessä runottarensa kanssa ja ihmettelee tehtävän laajuutta. Medardus-runon lisäksi metatekstin lähteitä ovat Theodulfus ja Aldhelm.¹⁸¹

Medardus-runon säepari on myös eepoksen laajin Venantius-laina yhdessä toisen retorisen kysymyksen kanssa, joka sijaitsee myös toisessa kirjassa (2,61–62, ks. s. 75–76). Myös jälkimmäinen säepari ilmaisee Venantiuksella itseen kohdistuvaa vähättelyä mutta ei Ermolduksen muunnoksena, joka on osa Kaarlen puhetta Ludwigille. Medardus-runosta peräisin oleva säepari (2,155–156) on lähempänä alkuperäistä asuaan. Eepoksen sisältöä ajatellen siitä oli muutettava ensinnäkin *miracula*, jonka Ermoldus jättää kokonaan pois. Vaihdoksen myötä rytmi muuttuu kysymystä seuraavassa osassa *cum*-konjunktion jäädessä eri säkeeseen kuin muu virke. Lisäksi väliin tulee sivulause, johon on siirtynyt jälkimmäisestä säkeestä *omnia prima*. Näillä muutoksilla Ermoldus menettää lähderunon ajatuksen kaikkien Medarduksen tekojen ensiluokkaisuudesta, mikä on retorisen kysymyksen perusta: ihmetekoja ei ole mahdollista asettaa arvojärjestykseen eikä siten ole mahdollista valita aloituskohtaa. Ermolduksen säkeessä sivulause ylistää kaikkia Ludwigin tekoja, mutta kausaaliseen lauseeseen ei sisälly ideaa urotekojen yhdenvertaisuudesta. Faral ratkaisi ongelman erottamalla sivulauseesta säkeen viimeisen sanan (*cum, quae gerit omnia, prima*). Tässä muodossa säe on järkevempi mutta ontuu entistä pahemmin uuden säkeenloppuisen tauon vuoksi. Lopputulos ei ole kiitettävä ajatuksellisestikaan, sillä ensi sijalla olisivat tällä muotoilulla kaikki Ludwigin hyväntahtoiset tai anteliaat teot (*benigna*) erotuksena epäonnistumisista, jotka eivät ole kaikki yhtä ensiluokkaisia. Venantius kirjoittaa yksinkertaisemmin: kaikki mitä Medardus teki, loistaa hyvydessään yhtä kirkkaasti.

Muut tämän jakson Venantius-lainat ovat lyhyempiä, yhdestä kahteen sanan mittaisia säkeenosia. Edellä on yksi eepoksen viidestä Martinus-runon muistumasta.¹⁸² Säkeenalku on mahdollisesti perua neljännen kirjan lopusta, missä Venantius lopettelee kertomustaan puhuttelemalla kirjaa ja neuvomalla sille reitin Alppien yli Venantiuksen

¹⁸¹ Faral 1932,241. 2,153–154 *Eia Camena, Deum precibus pulsare supinis/ restat, quo nobis conferat eloquium*, Theodul. *In die resurrectionis* 1 *Eia Camena*, Aldh. *Miracula S. Cuthberti* 9,14 *precibus pulsare supinis*.

¹⁸² 2,143 *inde parisiacas properant cito visere sedes*, Ven. Fort. Mart. 4,636 *inde parisiacam placide properabis ad arcem*.

kotiseuduille nykyisen Veneton alueelle. Lopulta kirja päättyy erääseen kirkkoon Ravennassa (*culmen Pauli atque Iohanni*), Martinukselle omistetun pienen kappelin luo, missä Venantius sai nuoruudessaan näkönsä takaisin oltuaan silmänsairauden vuoksi jo lähestulkoon sokea. Selostaessaan reittiä Venantius luettelee kuhunkin paikkaan haudattuja pyhimyksiä alkaen Toursin Martinuksesta ja Pariisin nelikosta, Germanuksesta, Dionysiuksesta, Remediuksesta ja Medarduksesta. Ermoldus kuvaa samalla tavalla Ludwigin matkaa Orlèansista Pariisin kautta Aacheniin puhutellen ensiksi mainittujen kaupunkien pyhimyksiä. Kiinnostava yksityiskohta on, että sama Ermolduksen muistama säkeenalku löytyy lisäksi *De Virginitate* -runon pyhimysluettelosta.¹⁸³

Kolmas pari perättäisiä saman Venantiuksen runon muistumia on myös toisessa kirjassa.¹⁸⁴ Näiden säkeiden lähde ei ole samalla tavalla huomionarvoinen kuin edeltävät. Kyseessä on pienimuotoinen runo, joka on omistettu Pyhän Ristin luostarin – Venantiuksen kotipaikan – abbedissalle Agnesille.

Neljännessä kirjassa muistumapari sijoittuu deenien käännytystä ja kastetta kuvaavaan jaksoon. Kaste on juuri päättynyt, lahjat jaettu ja juhlaväki siirtynyt kirkkoon kulkeena, jonka järjestystä Ermoldus selostaa mainiten nimeltä useita hovimiehiä ja kirkollisen säädyn edustajia kuten esimerkiksi Lotharin apen, Toursin kreivi Hucin.¹⁸⁵ Kerronnan katkaisee Ermolduksen leikillinen kehotus Heroldukselle luopua epäjumalankuvista:

4,443–456

*Dic, Herolde, precor iam nunc, quam pluris amabis
 celse fidem regis, an tua sculpta nequam?
 Ferque fabrita focis auri argentique metalla,
 et tibi sive tuis inde paretur honos.
 Si ferrum fuerit, fortassis ad arva colenda
 sufficit, et cultros inde fabrire iube.
 Plus tibi vomer opes telluri infixus habebit,
 quam Deus ille tibi conferat arte sua.
 Hic Deus est verus, Franci quem Caesar et ipse
 rite colunt votis, hunc cole linque Iovem.
 De Iove fac ollas nigras furvosque lebetes,
 ignem semper ament, auctor et ipse suus.
 Neptuno fabricetur aquae gerulus tibi iure
 urceus, et laticum semper habebit honos!*

¹⁸³ Ven. Fort. *carm.* 8,3,159 *ipse Parisiaca properat Dionysius urbe.*

¹⁸⁴ 2,434 *Atque Maria Dei mater opima pii*, 2,455 *Sit tibi vita, salus longos distenta per annos*, Ven. Fort. *carm.* 11,3,1 *Mater opima decens voto laetare beato*, 11,3,11 *Gaudia distentos pariter celebretis in annos.*

¹⁸⁵ Pertzin Ermoldus-editio, s. 509, nootti 98.

Deenien ylijumala saa roomalaisittain nimen Juppiter ja vedenjumala vastaavasti nimen Neptunus. Ekskurssin huumori perustuu matalan tyylin arkiesineiden ja hengen maailmaan kuuluvien kulttikuvien väliseen vastakkaisuuteen, jonka avulla Ermoldus mitätöi deenien pyhät kuvat ja samalla niiden edustamat jumaluudet. Juppiterin kuva alennetaan tulen mustaamaksi pannuksi (*olla, lebes*) ja Neptunuksen kuva vesiruukuksi (*urceus*). Tätä jaksoa korostaa myös muusta eepoksesta poikkeava sanasto (esimerkiksi *culter, vomer* ja *lebes*), mikä lienee tarkoitettu antamaan eepistä väriä ja siten tehostamaan lopun vitsiä.

Olla nigra on luultavasti peräisin Venantiuksen pikkurunosta 11,10, joka maalaa kuvan herkutteluhetkestä vihannesten, kananpoikien, maidon ja omenien kera. Huumori tässä runossa, kuten useissa muissakin henkilökohtaisissa pikkurunoissa, muistuttaa etäisesti Ermolduksen jakson huumoria runoilijan esittäessä itsevarmasti gurmandin roolia ja alentaessa samalla itsensä, ”barbaarien sivistäjän, toisen Orfeuksen” mahansa orjaksi, joka ei välitä peitellä ihastustaan lihapatojen äärellä. Ermolduksen muistama tai löytämä ilmaus viittaa tässä Venantiuksen runossa mustaan ruukkuun (*olla nigella*), josta Venantiukselle tarjotaan maitoa (*candida pocula lactis*). Venantius korostaa tätä näköaistiin vetoavaa yksityiskohtaa mainitsemalla maidon itsestään selvän värin.

Tämä runo on antanut Ermolduksen eepokseen myös kaksi muuta ilmausta, jotka ovat metatekstiä seuraavassa jaksossa tarinan palatessa uomaansa. Venantiuksen runoon sopivasti lukija viedään tässä toviksi hovin keittiöön seuraamaan juhlaillallisen valmisteluja kellarimestari Oton,¹⁸⁶ ylikokki Gunzon ja leipurimestari Petruksen johdolla.¹⁸⁷ Gunzon vastuulla ovat liharuoat, mitä tarkoittava *carnea dona* on jatkoa runon 10,11 muistumille. Tämä sanapari välittää harvinaisen *carneus*-määreen.¹⁸⁸ Petrus ja Otto huolehtivat puolestaan leivästä (*hic Cererem solitus*) ja viinistä (*praeparat et Bacchi munera*). Ceres ja Bacchus esiintyvät metonyymisenä parina usein jo antiikin kirjallisuudessa Lucretiuksesta alkaen.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Faral 1932,179. Otto mainitaan eräässä asiakirjassa vuodelta 826 (*Responsa missis data*): *Odo buticularius de foreste sua interrogandus est*.

¹⁸⁷ 4,459 *Pistorum Petrus hinc princeps, hinc Gunzo coquorum...465 Nec minus Otho puer pincernis imperat ardens*.

¹⁸⁸ Meister 1906–1912 (*ThLL* 3,477,20-75).

¹⁸⁹ *Lucr.* 2,655-657 *Hic siquis mare Neptunum Cereremque vocare/ constituet fruges et Bacchi nomine abuti/ mavolt quam laticis proprium proferre vocamen*, *Verg. Aen.* 8,181, *georg.* 2,228-229; 4,129, *Sen. Phoen.* 602-608, *Val. Fl.* 2,69,70; 3,5; 4,532-533; 5,215-216, *Dion. Per.* 720 *Non Bacchi donum, Cereris nec munera norunt/ sed lac commixtum potant cum sanguine equino*, *Lucan.* 4,379-381, *Stat. Ach.* 2,101 *Haec mihi prima Ceres, haec laeti munera Bacchi*.

Tässä yhteydessä Ermoldus näyttäisi antavan klassisille jumaluuksille komediaroolin huumorin laadun pysyessä samana kuin edellä deenien jumaluuksista puhuttaessa. Muutoin keittiökohtaus on neutraali eikä yhteenkään mainituista hahmoista liity koomisia piirteitä. Mitään huvittavaa ei myöskään tapahdu. Kenties eniten huumoriarvoa on kohtauksen tapahtumapaikalla sinänsä, sillä keittiö oli keskiajan kirjallisuudessa tärkeä komiikan lähde. Tätä huumorin lajia viljelivät esimerkiksi Alkuin ja Theodulfus nimetessään Kaarlen hovimestarin Menalcaaksi erään Vergiliuksen paimenen mukaan.¹⁹⁰

Myös Venantius käytti samaa tehokeinoa ruokarunoissaan. Runossa 7,4 Venantius kiittää vatsa turpeana Sigebertin kenraalia Mummulenusta yltäkyläisestä tarjoilusta. Venantius vertaa itseään synnyttävään äitiin ja kertoo mahaa myllertävän, kuin ”Eurus ja Auster” kiertäisivät sisuksissa.¹⁹¹ Yksi vatsanväännteitä kuvaavista vertauksista on *Aeneiksen* viidennestä kirjasta, missä Venus muistuttaa Neptunusta Junon yrityksestä hukuttaa troijalaiset ”Libyan aaltoihin Aioloksen nostattaman myrskyn avulla”.¹⁹² *Waltharius*-eepoksessa sama fraasi esiintyy Attilan kuohuisan mielentilan ilmauksena Venantiuksen välittämässä muodossa vierellään useita suoraan Vergiliukselta otettuja lainoja (*Ac velut Aeolicis turbatur arena procellis/ sic intestinix rex fluctuat undique curis*). Tässä kohtauksessa Attila raivoaa repien puvun yltään sen jälkeen, kun hänelle on kerrottu Walthariuksen ja Hiltgundin paenneen hovista (säe 382). Peter Dronken mukaan viittaukset eeppiseen tyyliin oli tarkoitettu antamaan kohtaukselle koominen sävy, jota vahvisti yhteys Venantiuksen samanlaatuisen ruokarunoon.¹⁹³ Tuntuu mahdolliselta, että Ermoldus olisi käyttänyt Venantius-muistumia samassa mielessä viittauksena keittiöhumorin lajityyppiin, jonka heijastusta olisivat myös Heroldusta puhuttelevan osuuden tarvekalut, *olla* ja *lebes*.

¹⁹⁰ Curtius 1948,432. Menalcas esiintyy muun muassa kolmannessa eklogissa Damoeteen keskustelukumppanina. Theodulfuksen runosta löytyy myös sama *pistorum coquorum* -vastapari kuin Ermolduksella (ks. viite 185): Theodulf. *carm.* 10 *Quam saepe ingrediens, pistorum sive coquorum/ vallatus cuneis, ius synodale gerit.*

¹⁹¹ Ven. Fort. *carm.* 7,14,27–30 *mox quasi parturiens subito me ventre tetendi/ admirans uterum sic tumuisse meum./ Intus enim tonitrus vario rumore fremebat/ viscera conturbans Auster et Eurus erat.*

¹⁹² Verg. *Aen.* 5,789–792 *Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis/ quam molem subito excierit, maria omnia caelo/ miscuit, Aeoliis nequiquam freta procellis/ in regnis hoc ausa tuis.* Ven. Fort. *carm.* 7,14,31 *Non sic Aeoliis turbatur harena procellis.*

¹⁹³ Dronke 1971,159–164.

4.2. Lainojen lomittuminen

Suurimmassa osassa eeposta lainaamisen ja jäljittelyn kuva on sävykkäämpi, kun eri tyyllilajeja ja aikakausia edustavat runot antavat vuorollaan oman leimansa. Tyypillistä muistumien sijoittelussa on epäjohdonmukaisuus, joka koskee paitsi lähderunon valintaa myös muistumien laatua. Siten kristillisen runouden konventiot, klassiset Vergiliukselta ja Ovidiukselta periytyvät runokielen kliseet ja omaperäiset lainat lomittuvat keskenään ilman aiheen mukaista tai muutakaan jakoa. Tähän sopii, että lähekkäiset Venantius-muistumat ovat useimmiten peräisin tyyliltään täysin erilaisista runoista.

Muistumien epäyhtenäisyyttä havainnollistaa jakso 2,215–238, jossa Ermoldus kuvaa Ludwigin ja paavi Stefanuksen kohtaamista Reimsissä vuonna 816. Valmisteluina keisari on määrännyt maalliset ja kirkolliset ylimykset vierelleen arvonsa mukaiseen järjestykseen. Paavi saapuu ja tervehdysten jälkeen siirrytään katedraaliin ja sieltä edelleen juhlaillalliselle, jonka kuluessa ”maljat vaihtuvat tiheään ja Bacchus koskettaa innokkaita sydämiä”.¹⁹⁴ Juhlallisuuksien kuvaukseen punoutuu siis jälleen myös viinin jumaluus (ks. s. 57).

Seuraavana päivänä muodollisuudet seremoniallisine keskusteluineen jatkuvat. Vierailu huipentuu Stefanuksen voidellessa ja kruunatessa Ludwigin kuninkaaksi (2,447–450), mitä ennen on selostettu paavin vallan raamatulliset perustelut (2,291–380), vannottu uskollisuutta ja saneltu asiakirjoja (2,391–404). Episodia kehystää ja rajaa vielä perinteinen lahjojen vaihtoa kuvaava kohtaaminen, jossa luetellaan yleisellä tasolla eri henkilöiden saamia arvoesineitä kuten jalometalliset astiat, hevoset ja kallisarvoiset kankaat (2,457–476).

Seuraava ote on kyseisen jakson alusta. Siinä kuvataan, kuinka Ludwig ja Stefanus rientävät syleilemään toisiaan, kuningas polvistuu ja ylistää paavia, ja tämä nostaa Ludwigin jaloilleen. Seuraa yhteisrukous, jonka jälkeen siirrytään ruoan ja juoman ääreen:

2,215–238:

*At medius Caesar gemmis auroque refulgens,
Veste licet radiat plus pietate micat.
Conveniunt tandem diversis partibus ambo;
Ille gradu pollens, hic bonitate vigens.*

*Verg. Aen. 1,655 gemmis auroque coronam/
Ven. Fort. carm. 2,9,32 non de veste nitens, sed
pietate placens
Verg. Aen. 1,700 Conveniunt... 1,708, convenere*

¹⁹⁴ 2,277-278 *Pocula densa volant, tangitque volentia Bacchus/ corda...*

<i>Alter in alterius conspectum ut lumina fixit Currit in amplexus mox celerando pios. Rex tamen ante sagax flexato poplite adorat, Terque quaterque, Dei sive in honore Petri. Suspicit hunc supplex Stephanus, manibusque sacratis Sublevat a terra, basiat ore libens. Nunc oculos, nunc ora, caput nunc, pectora, colla Basiat alterutri rexque sacerque pius. Tum manibus palmas, digitos digitisque tenentes, Caesar cum Stephano candida tecta petit. Ecclesiam peragrant primo, precibusque Tonantem Compellant, grates votaue danda canunt; Mox aulam repetunt ad prandia magna volando, Considunt, manibus dant famuli latices. Prandia digna colunt, praegustant munera Bacchi, Et sermone pio iam super ora movent. "O sacer antestis, Romani pastor ovilis, qui vice apostolica pascis ovile Petri, quae te causa tulit (Caesar sic orsus) ad istam Francorum patriam? Redde responsa mihi."</i>	<i>Karol. et Leo 551 alter in alterius confingunt lumina vultus Ven. Fort. carm. 6,5,28 currit ad amplexus Verg. Aen.1,94 Terque quaterque Karol. et Leo 456 et supplex vulgus ter fusus adorat Verg. Aen.10,831 Terra sublevat Ov. met. 9,45 et digitos digitis...premebam/ Aldh. Virg. 31 precibus pulsare Tonantem¹⁹⁵/ Verg. Aen.1,701 Dant famuli manibus lymphas Ven. Fort. carm. 11,25,9 Hinc sacer antistes Ven. Fort. carm. 3,11,3 praecellens pastor ovili Verg. Aen.2,2 Aeneas sic orsus</i>
---	---

Oikeanpuoleisesta sarakkeesta näkyy, että *Karolus*-eepos on ollut mallina kahdesti, Venantius neljästi. Ovidiusta ja Aldhemia Ermoldus jäljittelee kertaalleen. Myös *Aeneiksen* perusteellinen vaikutus Ermolduksen kieleen on esillä, vaikka kyseessä on seremoniallinen jakso, jossa Vergiliukselta peräisin olevat ilmaukset eivät esiinny niin taajaan kuin esimerkiksi taistelukohtauksissa (ks. s. 32–34). Tässä katkelmassa Vergiliuksen perintöä ovat esimerkiksi *gemmis auroque, terque quaterque, alter in alterius* ja *sic orsus*, joita kaikkia käytettiin yleisesti hopeakauden, myöhäisantiikin ja edelleen karolingien runoudessa.¹⁹⁶

Kristillisen runouden perinteeseen kuuluvat puolestaan *sacer antestis/ antistes* ja *pastor ovile/-i/-is*. Näistä edellinen näyttäisi olleen tunnusomainen Venantiukselle mutta myöhemmässä runoudessa harvinaisuus, joka ei tullut laajemmin käyttöön. Jälkimmäinen oli sitä vastoin yleisempi, jaise tavataan useilla auktoreilla. Yhdessä nämä esiintyvät

¹⁹⁵ Schumann 1979–1983, 5,455.

¹⁹⁶ Schumann 1979–1983, 5,140; 2,410; 5,433–434; 1,70–71, Ranieri 1983. Verg. Aen. 1,655 *gemmis auroque coronam/*, 1,728 *Hic regina gravem gemmis auroque poposcit/*, Ov. epist. 5,143 *nec pretium stupri gemmas aurumque poposcit*, Coripp. Ioh. 4/5(4),521 *parte niger sonipes gemmis auroque superbus*, Aldh. Virg. 1288 *accipit ornatam gemmis auroque puellam*, Erm. 2,425 *tum iubet adferri gemmis auroque coronam*, 2,463 *pocula bina dedit gemmis auroque polita*.

Terque quaterque: Verg. georg. 2,399, Aen. 4,589; 12,155, Prop. 3,7,6, Ov. am. 3,1,32, met. 1,179; 2,49; 9,217; 12,288, Sen. epist. 67,8, Lucan. 5,497, Sil. 8,642; 9,159; 13,677.

Verg. Aen. 9,656 *Cetera parce puer Bello. Sic orsus Apollo*, Stat. Theb. 3,316 *nec fata vetant. Sic orsus aperto*, 8,517 *Cedo equidem veniamque precor. Sic orsus abibat*, Stat. Ach. 2,305 *quaesitus eo. Sic orsus et alno*.

Alterum in alterius, alteraque alterius ja vastaavia: Prop. 1,5,30, Verg. Aen. 2,667, Ov. met. 5,637, hal. 3,11, trist. 4,4,76, Manil. 1,886, Claud. carm. min. 17,24, Ven. Fort. carm. 3,10,13; 7,19,5; 4,26,61; 7,14,35; 2,14,12, Mart. 3,334, Cypr. Gall. Deut. 120, Bonif. Carm. 1,232, Theodulf. Carm. 47,29, Karol. et Leo 511; 283.

Venantiuksen lisäksi kuitenkin ainoastaan Ermolduksella.¹⁹⁷ Huomionarvoista on myös, että *pascis ovile* ja mainittu *sacer antestis* toistuvat – jälkimmäinen kahdesti – noin sata säettä myöhemmin samassa tarkoituksessa ja merkityksessä eli viittaamassa paaviin Ludwigin puheenvuoron aluksi.¹⁹⁸ Vaikutteiden lähde vaihtuu kuitenkin heti perään, ja puheenvuoron seuraavaan säkeeseen upotettu *Caesar sic orsus* -fraasi on jälleen Vergiliuksen perua.

Esimerkki perättäisistä Venantius-muistumista on hieman aikaisemmin toisessa kirjassa. Katkelmaa edeltävässä puheenvuorossa Kaarle julistaa Ludwigin hallitsijaksi asetettuaan sitä ennen kruunun hänen päähänsä. Kuvaus juhlista alkaa seuraavin sanoin:

2,75–80:

*Tum pater et suboles praestandi munere laeti,
Prandia magna colunt cum pietate Dei.
O festiva dies multos memoranda per annos!
Augustos geminos, Frantia terra, tenes.
Francia, plaude libens, plaudat simul aurea Roma,
Imperium spectant cetera regna tuum.*

Prandia magna säkeessä 76 on kenties peräisin laivamatkaa käsittelevästä pikkurunosta (Ven. Fort. *carm.* 10,9,70), jonka lopuksi kuninkaallinen seurue saapuu Andernachiin (*castellum Antonnacense*) syömään ja juomaan. Runo on ylistys Brunhilden ja Kildebertin rauhanomaiselle hallinnolle, jonka tuomaa hyvinvointia Moselin seudun kukoistavat kartanot ja viinitarhat osoittavat.¹⁹⁹ *Prandia magna colunt* tarkoittaa tässä yhteydessä samoin kuin Ermolduksella kuninkaan (tai keisarin) järjestämiä pitoja klassisen merkityksensä 'viettää juhliä, toimittaa pyhiä menoja' mukaisesti. Sama fraasi tavataan myöhemmin toisessa kirjassa lähes peräkkäisissä säkeissä, missä puolestaan on kyse syömisestä (2,231 *mox aulam repetunt ad prandia magna volando*, 2,233 *prandia digna*

¹⁹⁷ Schumann 1979–1983, 5,1, Ranieri 1983, Faral 1932. Esim. Ven. Fort. *carm.* 11,25,9 *Hinc sacer antistes rapuit me Domitianus*, 10,6,29 *O sacer antistes, meritis referende sub astris*, 5,9,3 *quo sacer antistes meritis Martinus opimis*.

Schumann 1979–1983, 4,142–143. Esim. Paul. Nol. *carm.* 15,169 *impavidus trepidum servabat pastor ovile*, Arator *act.* 1,1011 *pastor ovile*/, Ven. Fort. *Mart.* 1,420 *Turba adstante foris faceret quid pastor ovili*, Ven. Fort. *carm.* 3,11,3 *summus apostolico praeclens pastor ovili*, 5,8b,3 *Haec quoque quae pridem tribuisti pastor ovili*, Alcuin. *carm.* 9,299 *ut pius egregium conservet pastor ovile*, 45,57 *Grex est quippe tuus populus, tu pastor ovilis*, 45,27 *Tu pater es patriae, praeclari et pastor ovilis*, 101,1,9 *Tunc te sancte precor huius tu pastor ovilis*, 103,2,2 *Petrus apostolicus, princeps et pastor ovilis*.

¹⁹⁸ 2,379 *Tu sacer antestis*...382 *Quae sacer antestis*...382 *et vice partita pascis ovile suum*.

¹⁹⁹ George 1992,182–185.

colunt, praegustant munera Bacchi). Venantius-lainaa heijastaa myös *regia iussa colunt* -muunnos,²⁰⁰ jossa *colere* saa poikkeuksellisesti merkityksen 'noudattaa, seurata'.²⁰¹

Festivus sanan *dies* attribuuttina esiintyy Venantiuksen runoissa 7,21 ja 3,8²⁰² sekä esimerkiksi Alkuinilla.²⁰³ Antiikin ei-kristillisiltä auktoreilta tällaista yhdistelmää ei tunneta, vaan sitä näyttäisivät käyttäneen ainoastaan kristilliset kirjailijat. Alun perin merkitys lieneekin ollut 'kristillinen (tai kirkollinen) juhlapäivä' eli suppeampi kuin tässä kruunajaisiin liittyvien juhlallisuuksien yhteydessä.²⁰⁴ Runo 7,21 on pienimuotoinen kiitosviesti Sigibertin hovissa palvelleille Sigimundukselle ja Alagisilukselle, jotka kunnioittivat läsnäolollaan Venantiuksen tarkemmin määrittelemätöntä juhlapäivää. Venantius kertoo iloitsevansa heidän tulostaan, "kuin laiho virkistävän vesisateen saapuessa". Runon mukaan Sigimundus ja Alagisilus olivat Venantiukselle yhtä rakkaat kuin omat vanhemmat.²⁰⁵ Runo 3,8 kunnioittaa Nantesin piispa Felixin juhlaa, joka kenties oli hänen piispaksi vihkimisensä vuosipäivä, *natalicium*.²⁰⁶

Francia plaude libens on Venantiuksen runosta 3,7 samoin kuin kaksi muuta, neljännessä kirjassa esiintyvää lainaa (4,219 ja 4,705). Venantiuksen runo on kunnianosoitus Felixin rakennuttamalle Nantesin katedraalille. Runon alussa kerrotaan laajalti, kaavamaisesti ja värikkäin vertauksin Pietarin ja Paavalin merkityksestä kristikunnalle heidän esiintyessään muun muassa libanonilaisen kukan koristamina seetripuina, Jumalan maanpäällisen valtakunnan vartiotorneina ja Kristuksen silminä.²⁰⁷ Runon otsake (*in honore eorum quorum ibi reliquiae continentur*) viittaa kirkossa säilytettyihin pyhänjäännöksiin, jotka Venantius mainitsee lopuksi kuvattuaan monisanaisesti kirkon rakennetta ja loistokasta

²⁰⁰ 2,284 *Convocat, ast illi regia iussa colunt*.

²⁰¹ Pape 1999 (*MW* 2,876,15–877,64).

²⁰² Ven. Fort. *carm.* 3,8,1 *Inluxit festiva dies, me gaudia cogunt, 7,21,13 qui mihi festivae diei duplicastis honorem*.

²⁰³ Ranieri 1983. Alcuin. *carm.* 17,7 *festiva dies*. Schumann 1979–1983, 2,267, Alcuin. *carm.* 1,199 *Dum festiva dies inluxit temporis almi*.

²⁰⁴ Bauer 1912–1926 (*ThLL* VI:1,624,11–625,31). Don. Ter. Eun. 1048 *festivus dies, epist. Pontif.* 311 20,556b *diem domicum festivissimum esse*, Orient. *carm. app.* 1,2 *dies toto festivior anno, natalis quae lecta Deo*, Ps. Vict. Vit. *pass.* 11 *votiva...haec dies est et omni sollemnitate festivior*, *Mirac. Theclae* 2,p.171,4 *eius...diem festivum*.

BS 933. Alcuin. *Ep.* 74 *festivis diebus veniente ad ecclesiam populo*.

²⁰⁵ Ven. Fort. *carm.* 7,21,5–6 & 9 *...tantum mea vota iuvantur/ quantum fit florens laeta sub imbre seges/...post Italas terras mittis mihi, Rhene, parentes*.

²⁰⁶ George 1992,77–78.

²⁰⁷ 3,7,2 *a Libano gemini flore comante cedri/...19–22 a facie hostili duo propugnacula praesunt/ quos fidei turres urbs caput orbis habet/ hi radiant oculi pretioso in corpore Christi,/ lumine qui proprio cetera membra regunt*.

koristelua.²⁰⁸ Myöhemmin toisessa kirjassa (2,147) Ermoldus on sijoittanut paikannimen tilalle Vincentiukselle omistetun luostarin, myöhemmän Saint-Germain-des-Prés'n apotin Irminon:²⁰⁹ *Irmino plaude libens.*²¹⁰

4.3. Lainojen muuntelu

Muistumien jakautumisessa ilmenevä moni-ilmeisyys ja vaihtelu kuvaavat myös Ermolduksen tapaa muuntaa toisilta runoilijoilta otetut säkeet osaksi eeposta. Lainat ja muistumat esiintyvät kautta linjan alkuteoksesta poikkeavassa asussa niin, että aina osa säkeestä vaihtaa paikkaa tai saa eri muodon. Poikkeus ovat lyhyet, kahden tai kolmen sanan mittaiset fraasit, joita Ermoldus käyttää paikoin sellaisenaan. Tätä pidemmälle suora jäljittely ulottuu kuitenkin harvoin, eikä Ermoldus tällöinkään jäljennä koko säettä.

Lähimmäksi kopioimista tulee neljännen kirjan jakso 4,373–394, joka kuvaa frankkien deeneille antamia lahjoja. Arvoesineiden luettelossa on yhtymäkohtia Troijan aarteisiin, jotka Aeneas käskee pelastaa tuhoutuvasta kaupungista. Näitä ovat kultakoristeiden kangistama viitta, sahraminvärisiin akantinlehtikuvioiden kirjailtu huntu – Ledan lahjat Helenalle – sekä Priamoksen vanhimman tyttären Ilionaan valtikka, helmikaulakoru ja kruunu. Ermoldus toisintaa valtikkaa määrittävän relatiivilauseen sujuvasti Ludwigin miekkaa tarkoittavana muunnoksena (4,377). Toinen selkeä yhtäläisyys on koristeista jäykkä vaate, joka on Vergiliuksella *palla*, Ermolduksella karolinginaisen pitkähihaista aluspaitaa kuvaava *tunica*.²¹¹ Tämä muunnos istuu huonommin ja tarvitsee tuekseen selittävän adverbien (*scilicet*) ja turhan *ex*-preposition. *Aeneis*-jaksoa heijastavat lisäksi *gemmis* ja *auro* sekä säkeenloppuinen *corona/ coronat*.

Aen. 1,647–655:

*Munera praeterea Iliacis erepta ruinis
ferre iubet, pallam signis auroque rigentem
et circumtextum croceo velamen acantho
ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret inconcessosque, hymenaeos
extulerat, matris Ladae mirabile donum.*

²⁰⁸ Ven. Fort. *carm.* 3,7,51–55 Kirkon reliikit olivat muistona Hilaruksesta, Martinuksesta ja Ferreoluksesta.

²⁰⁹ Faral 1932,63.

²¹⁰ Idea on sama erääseen Glastonburyläiseen kirkkoon kaiverretussa epigrammissa, jossa myös esiintyy Ermolduksen lainaama säkeenalku muutettuna ensimmäisen sanan osalta: *Anglia plaude libens* (säe 13). Epigrammi löytyy William Malmesburyn *De Antiquitate Glastoniensis ecclesiae* -teoksesta (Lapidge 1979a,290–291).

²¹¹ Faral 1932,174–175.

*praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
maxima natarum Priamo colloque monile
bacatum et duplicem gemmis auroque coronam.*

Ausonius, *Cento nuptialis*, 5,1–10:

*Incedunt pueri pariterque ad ora parentum
dona ferunt pallam signis auroque rigentem
munera portantes aurique eborisque talenta
et sellam et pictum croceo velamen acantho
ingens argentum mensis colloque monile
bacatum et duplicem gemmis auroque coronam
Olli serva datur geminique sub ubere nati
quattuor huic iuvenes, totidem innuptaeque puellae
omnibus in morem tonsa coma pectore summo
flexilis obtorti per collum circulus auri.*

Erm. 4,373–394

*Caesar ei celsus praegrandia munera donat,
Qualia Francorum gignere rura valent,
Consertam clamidem gemmis seu murice rubro,
Aureus in gyro quam quoque limbus arat.
Dat lateri insignem Caesar, quam gesserat, ensem.
Aurea quem comunt cingula rite data.
Aurea mox geminos constringunt vincla lacertos,
Foemora gemmatus balteus eius obit.
Et caput insigni donatur rite corona,
Perstringuntque pedes aurea plectra suos.
Aurea per dorsum resplendent tegmina latum,
Ornanturque manus tegmine candidulo.
Munera praeterea matronae regia Iudith peracta
Congrua namque dedit, gratificumque decus,
Scilicet ex auro tunicam gemmisque rigentem,
Conficit ast qualem arte Minerva sua
Aurea vitta caput gemmis redimita coronat,
Atque munile tegit pectora grande nova.
Flexilis obtorti per collum it circulus auri,
Armillaeque tenent brachia femineae.
Foemora lenta tegunt auro gemmisque
Cingula, dorsa tegit aurea cappa suum.*

Lahjojen joukossa on myös kultainen *plectrum*, joka tässä sananmukaisesti sitoo jalat, eli sidotaan jalkoihin, eikä siis näyttäisi liittyvän kielisoittimiin tai ylipäänsä musiikkiin antiikin aikaisen merkityksensä mukaisesti (4,382). Muratori lainaa selityksessään lähdettä, jonka mukaan *plectrum* olisi tarkoittanut taistelukukon jalkoihin asennettavia pronssikannuksia. Toisena vaihtoehtona Muratori tarjoaa lukutapaa *plata*, joka merkitsisi frankkikuninkaiden kultaisia jalkineita.²¹²

²¹² Du Cange 6,366 (siteeraa Muratorin Ermoldus-editiota). *Plectrum, Sipontino teste, interdum est appellatum calcar aeneum, quod olim addebatur gallis gallinaceis inter se pugnaturis, qui mos apud Britannos viget. Num ergo calcaria heic innuuntur? An pro plectra legendum plata aut aliquid aliud? Calceamenta hic designari video, quae monachus Sangallensis lib. 1, cap. 36 Francorum regibus fuisse "forinsecus aurata" scribit.* Muratori tarkoittaa Notker Balbuluksen historiateosta *Gesta Caroli Magni*. Kenkien kuvaus on ensimmäisen kirjan kappaleessa 34.

Lahjalistalla on myös kaksi kaulakäätyä, jotka Judith lahjoittaa Herolduksen puolisolle (4,390–391). Faralin mukaan kyseessä saattaa olla sama kahden eripituisen kaulakorun – toinen lähellä kaulaa, toinen liki vyötäröä – muodostama asuste, joka nähdään frankkinaisen yllä eräässä 1000-luvun ilmestyskirjakäsikirjoituksen miniatyyrissä (l’Apocalypse de Valenciennes).²¹³ Alempana riippuvaa korua kuvaava säe on kiinnostava myös sikäli, että se on epätyypillisen suora Vergilius-laina lähteenään *Aeneiksen* viidennen kirjan hautajaiskisoja kuvaava jakso (ks. s. 50).²¹⁴ Ainoa ero on, että Ermoldus on tiivistänyt säettä upottamalla siihen elision avulla predikaatin [*coll(um) it*], joka Vergiliuksella on edellisen säkeen loppupuolella.

Vaikeus jäljitellä tätä Vergiliuksen säettä näkyy myös Ausoniuksen häärunossa, joka rakentuu osin samoista säkeistä kuin lahjoja kuvaava jakso. Ausoniuksen Vergilius-laina ulottuu myös edeltävään säkeeseen rajanaan toinen Vergilius-laina, jonka merkitys ei anna mahdollisuutta käyttää *it*-predikaattia. Syynä on, että Ausoniuksen lainaama toinen Vergiliuksen säe on elliptinen lause, jonka kanssa samalle riville tuotu predikaatti näyttäisi liittyvän subjektiin *coma* merkityksessä ”hiukset juoksivat” [esim. *ton|s(a) it coma| pectore| summo*].²¹⁵ Tällaisenaankin Ausoniuksen säe on vaikeaselkoinen *tonsa*-ablatiivin jäädessä ilman alkuperäistä pääsanaansa *corona*. Kun Vergilius kertoo Troijan nuorukaisia koristavista ”leikatuista sepeleistä”, siis lehtisepeleistä, Ausoniuksella on siis ainoastaan ”leikatut” ja ”hiukset”. Oli siis tarpeen muistaa Vergiliuksen säe loppua myöten, sillä *tonsa* merkitsee myös airoa.

Ausonius-katkelma havainnollistaa, kuinka Ermolduksen tapa käyttää muiden runoilijoiden säkeitä eroaa *cento*-tyylistä. Päällimmäinen huomio on, että Ermolduksen runossa lainoja on selkeästi harvemmassa ja että yhdennäköisyys lainattuihin säkeisiin on vähäisempi. Tästä syntyy vaikutelma, että Ermolduksen runossa muistumat ovat lisä eivätkä pääasia päinvastoin kuin Ausoniuksen *centossa*, joka nojaa toisenlaisiin esteettisiin näkemyksiin ja tavoitteisiin. Huomionarvoinen yhtäläisyys on samojen *Aeneiksen* kohtien käyttö lueteltaessa lahjoja, etenkin *Aeneiksen* viidennen kirjan, koska siinä Vergilius ei keskity kulkueen osanottajien varusteisiin tai muuhunkaan esineistöön. Vergilius mainitsee

²¹³ Faral 1932,174–175.

²¹⁴ Verg. *Aen.* 5,558–559 ...*it pectore summo/ flexilis obtorti per collum circulus auri.*

²¹⁵ Verg. *Aen.* 5,556 *Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.*

ainoastaan kultakoristeet ja lehtisepeleet sekä poikien kantamat keihäät ja nuolikotelot kahdessa säkeessä (5,557–558).

Valtaosassa Venantius-lainoja yhtäläisyys on laajuudeltaan kaksi yhteistä sanaa lähderunon kanssa, kun jätetään huomiotta sanojen keskinäinen järjestys, sijainti säkeessä sekä taivutusmuoto. Tähän ryhmään kuuluu hieman yli puolet lainoista, 43 lainaa 82:sta. Kolme yhteistä sanaa esiintyy 24 lainassa, neljä tai useampi sana 7 lainassa ja yksi sana 5 lainassa. Kun tutkitaan lainan sijoittumista säkeeseen sekä rajakohtaa lainattujen sanojen ja muun säkeen välillä ja toisaalta sellaisenaan lainattujen sanojen ja muutettujen tai taivutettujen sanojen välillä, suurin ryhmä ovat ne lainat, joiden ydin on mitaltaan kaksi metronia lisätynä pitkällä tavulla (39 kappaletta),²¹⁶ toisin sanottuna puolikas pentametriä (*hemiepes*) tai heksametrisäkeen alku kolmannen metronin alkutavun jälkeiseen kesuuraan (viisipuolikakesuura, *semiquinaria*, *penthemimeres*) saakka (–UU|–UU|–||). Laina vastaa siis usein pentametrin puolikkaan rakennetta, mikä näkyy myös heksametriin sijoittuvissa lainoissa, joista 13 on mitaltaan tällaisia. Luonnollista on, että ne lainat, jotka kuuluvat lähderunossa eri mittaa noudattavaan säkeeseen, ovat yleensä tämän kaavan mukaisia. Osuudet ovat 5/11 (heksametrisäkeestä pentametriin) ja 5/5 (pentametristä heksametriin).²¹⁷

Puolikkaan pentametrin mittaisessa lainassa on tyypillisesti kahdesta kolmeen sijainniltaan ja muodoltaan lähderunoon verrattuna identtistä sanaa ja näiden lisäksi yksi tai kaksi muokattua tai kokonaan vaihdettua sanaa, jotka muuttavat säkeenosan merkityksen uuteen ympäristöön sopivaksi (esim. Erm. 3,180 *frigida membra calent*/, 8,1,20 *frigida corda calent*/). Näitä lainasäkeitä on yhteensä 18. Huomionarvoista on, että eepoksen sisältö selittää lähes poikkeuksetta Venantiuksen säkeeseen tehdyt muutokset. Näin on esimerkiksi paikanmääreen vaihtuessa [Ven. Fort. *carm.* 9,3,178 *urbs patefacta poli* (Taivas) > Erm. 1,530 *urbs patefacta fuit* (Barcelona)] ja panegyriikasta otetuissa säkeissä, joissa oli muutettava persoonamuoto tai puhuteltavan titteli (Ven. Fort. *carm.* 2,9,36 *hic quia vera colit* > Erm. 2,268 *tu quia vera colis*/, Ven. Fort. *carm.* 3,19,2 *pastor opime gregis*/ > Erm. 1,28 *Caesar opime tuum*/).

²¹⁶ Säkeet 1,43; 1,55; 1,58; 1,86; 1,115; 1,134; 1,138, 1,160; 1,530; 1,584; 2,76; 2,79; 2,86; 2,143; 2,151; 2,172; 2,220; 2,235; 2,268; 2,292; 2,368; 2,404; 2,534; 2,600; 3,14; 3,44; 3,72; 3,114; 3,121; 3,135; 3,180; 3,309; 3,372; 3,435; 3,628; 4,50; 4,324; 4,579; 4,705.

²¹⁷ Säkeet heksametristä pentametriin ovat 1,160; 1,278; 1,584; 2,434; 3,44; 3,72; 3,114; 3,138; 4,404; 4,462; 4,732, säkeet toiseen suuntaan 1,55; 1,123; 3,75; 3,121; 3,135.

Poikkeus on säkeen 2,220 alku *currit in amplexus*, jossa on muutettu prepositio (Ven. Fort. *carm.* 6,5,28 *currit ad amplexus*) merkityksen pysyessä samana. Kokonaisuuden kannalta on samantekevää, antaako *in* jonkin lisävivahteen, onko se edellisen säkeenalun heijastumaa (2,219 *alter in alterius*), Ermolduksen käsikirjoituksessa esiintynyt variantti tai eeposta kopioitaessa tullut vaihdos. On joka tapauksessa epätodennäköistä, että vaihdos olisi ollut tarkoitettu peittämään säkeenosan alkuperä. Tätä vastaan puhuu erityisesti se, että Ermoldus lainaa yhdeksän kertaa säkeenpuolikkaan sellaisenaan.²¹⁸

Suuressa osassa *hemiepeksen* mittaisista lainoista myös säkeen toinen puoli muistuttaa lähdesäettä (19/39). Tällöin erona säkeenmittaiseen, osin muunneltuun lainaan on lähinnä se, että säkeenpuoliskot poikkeavat selkeästi toisistaan, kun suora laina kuuluu toiseen, vapaampi jäljittely toiseen puoliskoon. Vapaammin jäljitellyssä osassa konkreettinen yhteys on tyypillisesti yksi lähdesäkeen kanssa yhteinen sana.²¹⁹ Pienimuotoisin yhtäläisyys pintatasolla on säkeen alussa *conferat ad portum* (1,28), joka jäljittelee alkutavuiltaan Venantiuksen säkeen alkua *cultor agri pollens* (Ven. Fort. *carm.* 3,19,2). Varsinainen laina on kesuuran jälkeen (*pastor opime* > *Caesar opime*).

Ermoldus mukauttaa ja sijoittelee lähestulkoon kaikki Venantius-lainat ilman näkyviä semanttisia tai prosodisia ongelmia. Muutamassa vaikeuksia tuottaneessa säkeessä ratkaisu on täytesana, joka on kolmesti *nam*, kerran *vir*. Säkeessä 2,534 Ermoldus lainaa erästä Venantiuksen epitafia (*Epitaphium Exoci episcopi civitatis Limovecinae*) kertoakseen Benedictus Anianelaisen taanneen ikuisen elämän useille. Lainattu säkeenosa on *vexit ad astra*, jota seuraa säkeen lopussa objekti *viros* sanastollisena ja rakenteellisena poikkeamana alkuperäisestä säkeestä. Venantiuksella objekti on Exocus, joka pääsee taivaaseen ansioidensa vuoksi, ”uskonsa nostamana” (*hunc...vexit...fides*).²²⁰ Ermolduksen säe selittää Benedictuksen nimen alkuperää *quoniam*-konjunktiolla edelliseen säkeeseen liittyen (2,533 *Vir Benedictus erat cognomine dictus eodem*). Tätä perua on täytesana *vir*, joka sijoittuu kausaalisen konjunktion viereen, ikään kuin säkeenloppu selittäisi sukupuolta eikä lempinimeä (*vir erat...quoniam*).

²¹⁸ Suorat lainat ovat 1,86; 2,172; 2,235; 2,292; 2,404; 2,600; 3,309; 3,628; 4,50.

²¹⁹ Esim. 2,79 *Francia plaude libens, plaudat simul aurea Roma*, Ven. Fort. *carm.* 3,7,17 *Gallia plaude libens, mittit tibi Roma salutem*, 1,43 *prodigium fuerat sic hunc vocitasse parentes*, 9,1,29 *non fuit in vacuum sic te vocitare parentes*.

²²⁰ 2,534 *vir quoniam plures vexit ad astra viros*, Ven. Fort. *carm.* 4,6,6 *quod hunc pro meritis vexit ad astra fides*.

Säkeessä 2,569 täytesana *nam* on osa selittävää tai kausaalista sivulausetta (*quoniam tu nam ipse fateris/*) merkiten turhaan samaa kuin konjunktio (”koska sillä sinä itse sanot...”). Pintapuolisesti tällainen rakenne muistuttaa kysymyslausetta, jossa liitännäisvahvike *nam* (-han, -pa) on irrotettu pääsanastaan.²²¹ Tämän rakenteen erikoistapauksena sivulauseessa olisi enemmän mieltä (”sinähän”). Säkeessä 4,404 sama selitys ei käy, sillä kyseessä on tavallinen väitelause. Tässä yhteydessä toistuu paitsi *nam* myös enkliittinen *que* (*Levitaeque micant ordine namque pii*). Merkityksetön *nam* esiintyy lisäksi säkeessä 4,705.

Puolta säettä lyhyempi laina on tavallisesti pituudeltaan kaksi sanaa; näitä on yhteensä 13.²²² Vain kahdessa lainassa yhtäläisyys on ainoastaan yksi sana. Valtaosa kahden sanan lainoista sijoittuu mahdollisimman yksinkertaisesti säkeen alkuun tai loppuun perätysten. Lisäksi kolme sanaparia rajoittuu *semiquinaria*-kesuuraan kuten suurin osa pidemmistä lainoista (1,133; 1,278; 2,434). Yhden sanan lainat ovat ensimmäisessä (1,354 *bombica*) ja neljännessä (4,257 *fabrivit*) kirjassa. Jälkimmäisessä säkeessä sanastollinen, rakenteellinen ja sisällöllinen samankaltaisuus lähderunon kanssa on pienin Venantius-lainoista. Lisäksi sen läheisyydessä ei ole muita Venantius-lainoja.

Fabrivit kuuluu jaksoon, joka kuvaa Ingelheimin keisarillisen palatsin kuvaohjelmaa (4,245–282). Kuvastossa esitetään ”ihmiskunnan merkittävimmät saavutukset” (*maxima gesta virum*) täydennykseksi samassa kaupungissa sijainneen basilikan kuvaohjelmalle, joka kertoi Raamatun tarinaa, ”Jumalan loistavat teot” (*inclita gesta Dei*), alkaen syntiinlankeemuksesta ja päättyen ylösnousemukseen. Maallisen historian henkilögalleriaan kuuluvat järjestyksessä Kyyros, Falaris ja Perillos, Romulus ja Remus, Hannibal, Aleksanteri Suuri, Konstantinus Suuri, Theodosius, Kaarle Martel, Pipin Pieni ja Kaarle Suuri. Hahmot oli jaettu kahteen ryhmään siten, että kristilliset hallitsijat – Konstantinus ja häntä seuraavat – oli kuvattu eri osaan kattoa.²²³

Oletettavasti kuvat oli järjestetty edelleen pareiksi kunkin pakanallisen historian henkilön tai tapahtuman saadessa kristillisen vastineen temaattisen analogian nojalla. Tällä perusteella on pyritty myös rekonstruoimaan todellinen kuvaohjelma käyttäen pohjana

²²¹ Verg. *ecl.* 9,39 *Huc ades, o Galatea; quis est nam ludus in undis?*

²²² 1,123; 1,133; 1,278; 2,434; 3,75; 3,138; 3,161–162; 3,593; 4,179; 4,219; 4,453; 4,463; 4,732.

²²³ 4,267–270 *Parte alia tecti, mirantur gesta paternal/ atque piaie fidei proximiora magis./ Caesareis actis romanae sedis opimae/ iunguntur Franci, gestaue mira simul.*

Ermolduksen vajavaiseksi oletettua luetteloa. C. P. Bockin tulkinnan mukaan kuvaohjelma rakentui viiden toisiaan vastaavan alakategorian puitteille. Vastaavuudet ovat: Babylonia – Konstantinus, Persia – Theodosios, Kreikan ja Rooman varhempi historia – Kaarle Martel, Karthago – Pippin Pieni, Aleksanteri Suuri ja Augustus – Kaarle Suuri.²²⁴

Akragaan hallitsija Falaris (hallintovuodet 570–549), Bockin konstruktiossa Kaarle Martelin pari, oli tyranniuden ilmentymä, joka tarinoiden mukaan harrasti mielikuvituksellisia teloitus- ja kidutustapoja. Hän antoi Perilloksen tehtäväksi rakentaa pronssihärän, jonka sisään uhri lukittiin käristymään hengiltä härän vatsan alla poltetun nuotion korventamana. Lopulta myös Perillos tapettiin samalla tavalla. Ermoldus selostaa tarinaa yllättävän laajalti suhteessa kuvaohjelman muihin osiin (4,253–260).²²⁵ Keskeltä tätä episodtia löytyy verbi *fabrio*, jonka toinen tunnettu esiintymä on Venantiuksen runon 2,8 säkeessä 23.²²⁶ Runo on omistettu eräälle Launebodukselle ja tämän vaimolle Berethrudikselle. Nämä olivat ”barbaarisesta syntyperästään huolimatta” rakennuttaneet kirkon pyhälle Saturninukselle, ”missä tehtävässä yksikään roomalainen ei ollut onnistunut” (2,8,23–24 *quod nullus veniens Romana gente fabrivit/ hoc vir barbarica prole peregit opus*).

Tällä hankkeella tai Venantiuksen runolla ei ole tietenkään mitään tekemistä Falariin julmuuksien kanssa. Ermolduksen mallina näyttäisi sitä vastoin olleen Ovidiuksen toisinto Falariin tarinasta, joka mainitaan antiikin latinankielisessä kirjallisuudessa melko usein.²²⁷ Ovidius kertoo Perilluksesta *Ars amatoriassa*, *Ibiksessä* ja eräässä *Tristia*-kokoelman runossa. Ermolduksen kertomus muistuttaa näistä lähimmin *Ars amorian* versiota, jonka perua lienee moralisoiva loppukaneetti säkeessä 260.²²⁸

²²⁴ Ebenbauer 1978, 141–143. Ebenbauer siteeraa C.P. Bockin artikkelia ’Das Bildwerk der Pfalz Ludwigs des Frommen zu Ingelheim’ (*Niederreinisches Jahrbuch* 2, 1844, 241–300).

²²⁵ 4,253–260 *Impia nec Falaris reticentur gesta nafandi/ utque truces populos hic necat arte fera./ Ut Pyriulus ei quidam, faber aeris et auri/ iungitur, et Falari cum impietate miser/ aere celer taurum nimio fabrivit honore./ truderet et hominis quo pia membra ferus./ Moxque tyrannus eum tauri conclusit in alvo/ arsque dedit mortem ut artificique suo.*

²²⁶ Du Cange 3,387; Forcellini 1940, 2,401; Niermeyer 2002,1,528; Vetter 1912–1926 (*ThLL* VI:1,24,31–35).

²²⁷ Esim. Plin. *nat. hist.* 34,89,5,194,10. Cic. *Pis.* 42,431,4, *off.* 2,7,26,63,26; 3,6,29,94,4; 3,6,32,94,21, *Tusc.* 2,7,17,288,10; 2,7,18,288,24; 5,26,75,438,22, Sen. *Ben.* 7,19,5,1,198; 7,19,7,2,198, Claud., *In Gild.* 15,186, *In Ruf.* 3,253.

²²⁸ Ov. *amat.* 1,653–656 *Et Phalaris tauro violenti membra Perilli/ torruit: infelix imbuit auctor opus/ iustus uterque fuit: neque enim lex aequior ullast/ quam necis artifices arte perire sua;* Ov. *Ibis* 437–440 *aere Perilleo veros imitere iuencos/ ad formam tauri conveniente sono/ utque ferox Phalaris lingua prius ense resecta/ more bovis Paphio clausus in aere gemas; trist.* 5,1,53–54 *ipse Perilleo Phalaris permisit in aere/ edere mugitus et bovis ore queri.* Kolmannessa kirjassa Perillos ja Falaris esiintyvät jälleen, nyt seikkaperäisemmin kerrotussa ja dialogiksi dramatisoidussa versiossa (3,11,43–54).

Lähes yhtä harvinainen on *bombicus*. Tämä sana pohjautuu verbeihin *bombeo*, *bombilo*, *bombo*, *bombizo* ja myöhempiin, nähtävästi ainoastaan Venantiuksen käyttämään muotoon *bombico*, joilla tarkoitettiin alun perin mehiläisen ja toisinaan myös linnun, esimerkiksi kyyhkysen ääntä. Myös merkitys 'matala, kumea ääni, surina' tunnettiin. Ihmisääneen näillä sanoilla ei viitattu ennen kuin myöhäisantiikissa ja keskiajalla, jolloin sanaa käytettiin edelleen myös alkuperäisessä merkityksessä.²²⁹

Kaksi *bombicus*-adjektiivin kolmesta tunnetusta esiintymästä viittaa ihmisääneen. Yksi näistä on Venantiuksen Martinus-elämäkerran viimeisessä kirjassa ja toinen Ermolduksella ensimmäisen kirjan sotajaksossa. Venantiuksen runossa Martinus rauhoittelee seuraajaansa, tulevaa Toursin piispaa Briciota, joka syyttää herjauksia ja kirouksia Martinuksen niskaan. Venantius samoin kuin Sulpicius Severus (*Sulpic. dial.* 3,15,1) selittää raivokohtauksen parhain päin syyttäen siitä kahta demonia tai haamua, jotka lietsovat Bricion suuttumusta (*Ven. Fort. Mart.* 4,528 *Quid valet ira tumens? Eia te, Bricio, monstres!*). Gregorius Toursilaisen kertoman mukaan Bricio nimitti erään kerran Martinusta hulluksi ja suhtautui tähän yleensäkin halveksuen.²³⁰ Venantiuksen runossa Bricio esiintyy katkeroituneena paisutellen saavutuksiaan ja vähätellen Martinusta, mitä vasten *bombicus* näyttäisi saavan merkityksen 'pöyhkeilevä, ylimielinen' – jolloin tullaan varsin lähelle suomen kielen vierassanaa *bombastinen*.²³¹ Merkillepantavaa on, ettei konkreettinen, ääntä tarkoittava merkitys sovi tähän yhteyteen.

²²⁹ Payr 1967 (*MW* 1,1513,1–7;9–13;14;18;21–31;54–64, 1513,65–1514,24). Ermoldus 1,354, *Syll. Sangall.* 20,5,2, Arnold. Saxo *fin.* 2,6 p.63,3 *bombentia videntur alata*, *Carm. Bur.* B 132,2a,15 *apes bombilat*, Nivard. *Ysengr.* 5,855 *clanga...bombilat ingens et maior tonitrus altera more molit*, 5,1062 *bombilat hic grossum ventre lagena cavo*, Aldh. *ad Acirc.* 131 *apes ambizant vel bombizant*, Albert. M. *animal. quaest.* 1,13 *gallus cum debet supponere cantat et saltat et bombizat et similiter equus et alia*, Aldh. *Virg.* 1,20 *in cuius exortu aurea quadrupes bombosae vocis mugitum reboasse describitur*, 2,293 *pueros...sanctum qui carpere vatem...student bombosa voce frementes*, *Carm. var.* 2,10,2,8 *grandia iactanter bumbosa fauce cacinnas*, Walahfr. *carm.* 50,1,3 *si mihi millenis fluerent modulamina bombys*, *Syll. Sangal.* 23,3 *aurea iam resonent redimitis carmina bombis*, Aldh. *Virg.* 2,2789 *sicut...concisis...clamat barbata bombis*. Ihm. 1900–1901 (*ThLL* II,2068,68–69;74–76;77–82, 2069,28–61). *Ven. Fort. Mart.* 4,535, *Ven. carm. praef.* 5 *sola saepe bombicans barbaros leudos arpa relidens*, *Suet. fr.* p.254,1 *apum bombire vel bombilare*, *Carm. poet. min.* 5,61,36 *bombilat ore legens munera mellis apis*, *Mart. Cap.* 9,999 *ipsoque dudum bumbinatorum flosculo*, *Gloss.* 407,9 *bombos sonus tumidus, vox inepta*, 5,170,43 *imitatio vocis*, 4,593,41 *sonus tumidus, emitatio vocis vel crepitus*, 5,443,34 *sonus columbarum*, *Enn. fr. inc.* 50 *bombum pedum*, Varro *rust.* 3,16,32 *si intus faciunt bombum apes*, Catull. 64,263 *raucisonos efflabant cornua bombos*, Lucr. 4,544 *et reboat raucum regio cita barbara bombum*.

²³⁰ Greg. Tur. *Franc.* 2,1,10 *Cui Bricius: Si, inquit, delerum illum quaeris, prospice eminus: ecce! caelum solite sicut amens respicit...2,1,17, Sed et praesbiterii honore praeditus saepius beatum virum conviciis lacessivit*.

²³¹ *Ven. Fort. Mart.* 529–535 *hoc iterum repetunt, donec male Bricio motus/ inruptis foribus sancto convicia vergit/ iurgia multa vomens turbata mente satelles,/ se meriti melioris ovans quam sanctus haberet./ sic gestu*

Ermoldus käyttää adjektiivia episodissa, jossa Durzaz-niminen mauri saa surmansa piirittäjien ampumasta nuolesta (ks. s. 34). Tässäkin yhteydessä kävisi sama merkitys kuin Venantiuksen runossa, koska myös Durzaz puhuu uhoavaan sävyyn. Toisaalta merkitys 'kumea, kantava' tuntuu yhtä lailla järkevältä.²³² Muita viitteitä Martinus-elämäkertaan tai muihin Venantiuksen runoihin ei näy, ellei sellaiseksi lasketa säkeenalkua *voce cacinnosa* ("hohottavalla äänellä"), jonka voisi tulkita Venantiuksen säkeen 1,525 muistumaksi (*voce venenata*). Tämä säkeen alku, jota Ermoldus käyttää myös toisaalla ensimmäisessä kirjassa (1,234 *Voce cacinnosa dicta nefanda dabat*), näyttäisi kuitenkin viittaavan Juvencukseen tai Aldhelmiin paremmin kuin Venantiukseen.²³³

5. Venantius-lainojen tarkoitteet

5.1. Panegyriset lainat

Venantius-lainojen tarkoitteet ja tehtävät eepoksessa vaihtelevat suuresti ja eroavat lähes aina siitä, mitä lähdesäkeillä ymmärretään lähderunossa. Muistumasäkeitä ja niiden lähiympäristöä tutkimalla tutustuu lähes kaikkiin eepoksessa kuvattuihin tapahtumiin ja ympäristöihin Barcelonan muureilta eepin vertauksen nuotiotulille, Strasbourgin Marian kirkosta keisarin juhlapöytään ja bretonien hovista Jeesuksen ruumiin äärelle. Venantius-lainojen kolme keskeisintä temaattista ryhmää ovat panegyriset lainat, metatekstuaaliset lainat sekä lainat, jotka liittyvät hauta- ja lohdutusrunouden aihepiiriin eli kuolemaan. Yhdessä nämä ryhmät sisältävät 26 Venantius-lainaa 82:sta.

Kategoria panegyriset muistumat on vaikein rajata, koska yleensä ottaen kaikki eepoksessa kuvatut tapahtumat on kerrottu Ludwigin kunniaksi, kuten runon nimestäkin ilmenee. Tässä yhteydessä panegyriset viittaakin suppeammassa merkityksessä niihin säkeisiin, jotka sisältävät henkilöä tai tapahtumaa ylistäviä määreitä – varsinaiset korulauseet – tai joissa ylistettävää toimintaa korostetaan esittämällä se kuvaannollisesti.

rabidus neque se agnoscebat amarus,/ vitae gesta suae temerarius arbiter inflans,/ intolerabiliter pre inania bombica iactans.

²³² 1,353–358 *Tum Maurus Durzaz turri conclamat ab alta/ voce cacinnosa bombica dicta canens/ "O gens dura nimis, latum diffusa per orbem,/ cur pia castra quatis, inquietasque pios?/ Nonne putas subito has evertere funditus aedes,/ quas Romanum annis mille peregit opus?*

²³³ Faral 1932, Ranieri 1983. Iuv. *Historia evangelica* 4,698 *tali cum voce cachinnat*, Ald. *De Virg.* 2527 *cum voce cachinnans*, 1922 *cachinnatum...vocem*.

Rajatapaus ovat Venantiuksen runoihin pohjaavat lapsionnen ja pitkän iän toivotukset Ludwigille ja Irmingartille (2,441–442 ja 455). Nämä säkeet olen jättänyt pois tästä ryhmästä.

Luettelen panegyriset Venantius-lainat seuraavassa:

Erm. <i>carm.</i>	Ven. Fort.
1,58 <i>deque lupis torvis progeneravit oves</i>	5,5,114 <i>ac de stirpe lupi progenerantur oves</i>
1,134 <i>haustus consilii cuius ab ore fluit</i>	6,2,86 <i>pondera mox legum regis ab ore fluunt</i>
1,140 <i>qui meritis patres vincis et arte tuos</i>	4,1,8 <i>moribus ipse tamen vicit honore patres</i>
2,32 <i>ingenioque sagax et bonitate vigens</i>	7,14,12 <i>ingenio sollers et probitate sagax</i>
2,172 <i>unde sui fama nunc super astra manet</i>	4,2,6 <i>nobilior gestis nunc super astra manet</i>
2,216 <i>veste licet radiet, plus pietate micat</i>	2,9,32 <i>non de veste nitens, sed pietate placens</i>
2,235 <i>O sacer antestis, Romani pastor ovilis</i>	10,6,29 <i>O sacer antistes, meritis referende sub astris</i>
2,534 <i>vir quoniam plures vexit ad astra viros</i>	4,6,6 <i>quod hunc pro meritis vexit ad astra fides</i>
3,72 <i>vir bonus atque sagax et ratione capax</i>	Mart. 1,114 <i>vir pius ergo sagax fideique fidelis athleta</i>
3,189 <i>O rex atque decus Brittonum gentis opimae/</i>	6,1,70 <i>et reges geniturus eris, spes gentis opimae</i>
4,370 <i>abstrahis ore lupi quae facis esse Dei</i>	2,1,4 <i>traxit ab ore lupi qua sacer agnus oves</i>
4,404 <i>Levitaeque micant ordine namque pii</i>	2,9,21 <i>Inde sacerdotes, Leviticus hinc micat ordo</i>
4,532 <i>hunc patris virtus, nomen et ornat avi</i>	9,1,10 <i>tu genus ornasti, te genus ornat avi</i>
4,579 <i>...nimium, nec non largitor egentum</i>	4,10,13 <i>templorum cultor, tacitus largitor egentum</i>

Suurimmassa osassa panegyrisistä Venantius-lainoista tarkoitetaan Ludwigia, jonka lisäksi ne viittaavat Einhardiin (2,32), Stefanukseen (2,235), Benedictus Anianelaiseen (2,534), Withcariin (3,72), Murmaniin (3,189), papistoon (4,404) ja Kaarle Kaljupäähän (4,532). Lähderunon tarkoite vaihtelee samoin maallisista kirkollisiin vallanpitäjiin ilman johdonmukaisia viittaussuhteita. Huomionarvoista on, että Ludwigia merkitsevä ylistävä säe on peräisin merovingikuninkaille omistetusta panegyriikasta ainoastaan kerran, vaikka Ermoldus lainaa näitä runoja usein muussa tarkoituksessa (ks. s. 52–54 runon 9,1, käytöstä). Mikäli Ermoldus tarkoitti luoda mielikuvayhteyden Ludwigiin, vertailukohta olivat piispat, joita lähderuno keisaria ylistettäessä useimmiten koskee.²³⁴

Ermoldus kuvaa Ludwigin baskeista ottamia voittoja sudesta lampaaksi muuttumisen metaforalla, jolla oli keskeinen merkitys kristillisessä perinteessä ennen muuta paimenvertauksen myötä ja jota käytettiin yleisesti myös antiikin ei-kristillisessä

²³⁴ Ven. Fort. *carm.* 5,5 (*de Iudaeis conversis per Avitum episcopum Arvernum*); 4,2 (*Epitaphium domni (sic) Gregori episcopi civitatis Lingonicae*); 2,9 (*Ad clerum Parisiacum*, 2,9,27 *in medios Germanus adest antistes honore...31–32 ipse tamen sensim incedit velut alter Aaron/ non de veste nitens*: Germanus oli Pariisin piispa); 4,10 (*Epitaphium Leonti episcopi sequentis civitatis Burdegalensis*).

kirjallisuudessa.²³⁵ Venantiuksen runo kertoo 500 juutalaisen pakkokäännytyksestä Clermont-Ferrand’ssa vuoden 576 helluntaina. Venantius selostaa, kuinka ryhmien välinen jännite purkautui hyökkäyksenä synagogaa vastaan (5,5,29 *plebs armante fide Iudaica templa vellit*) ja kuinka Avitus yritti tämän jälkeen taivuttaa juutalaiset kasteeseen. Puheessaan juutalaisille Avitus korostaa kolminaisuuden yhteenkuuluvuutta sekä kristinuskon ja juutalaisuuden yhteistä vanhatestamentillista perustaa mainiten muun muassa kolme enkeliä, jotka ilmestyivät Aabrahamille ja Saaralle (1. Moos.18).²³⁶ Juutalaiset myöntyvät Avituksen tarjoukseen kyläläisten uhatessa väkivallalla, mitä seuraa juhla maidonvalkeiden kastemekkojen ja vahakynttilöiden hohteessa. Venantius maalaa kynttilöiden loisteesta kuvan suurelliseen tyyliin: ”Näytti kuin tähdet olisivat kulkeneet hiuksia perässään vetäen”.²³⁷ Eepoksessa vertaus keskeyttää mielikuvituksettoman ja hienouksitta etenevän, luettelomaisen esityksen Ludwigin teoista, joita olivat muun muassa valtakunnan laajentaminen ja kirkon rikastuttaminen. Tyyli ja sisältö poikkeavat siis lähderunosta lähes täydellisesti kuten useimpien lainojen kohdalla.

Ermoldus sijoittaa säkeissä 2,32 ja 3,72 adjektiivin *sagax/capax* samaan kohtaan kuin Venantiuksen säkeissä eli säkeen loppuun tai välittömästi pentametriä jakavan diereesin edelle, mikä heksametrisäkeessä tarkoittaa *semiquinaria*-kesuuraa. Tämä on sama jakolinja, johon suurin osa Venantius-lainoista rajautuu (ks. s. 66 ja 68). Näkyvimmit toisinnot ovat säkeissä 1,348 ja 2,221 (*sagax*), eikä myöskään *rapax* ole muodoltaan kaukana lähteestä (3,252; 3,433). Olen valinnut tähän joukkoon myös säkeitä, joissa yhtäläisyys on häivähdyksenomainen rajoittuen sanan asemaan ja loppukirjaimen (esim. 2,141 *Heburti felix*). Nämä säkeet ovat todennäköisesti sattuman ja tiedostamattoman jäljittelyn rajalla.

²³⁵ Lanciotti 1956–1979 (*ThLL* VII:2,1854,25–1857,2). Plaut. *Asin.* 495 *lupus est homo homini, non homo, quom qualis sit non novit*, Verg. *ecl.* 7,52 *Hic tantum Boreae curamus frigora quantum aut numerum lupus aut torrentia flumina ripas*. Verg. *ecl.* 8,97 *his herbis et venenis ego saepe lupum fieri et se condere silvis Moerim...vidi*, Prop. 4,5,14 *lena audax cantatae leges imponere lunae et sua nocturno fallere terga lupo*, Itala *Math.* 10,16 *ego mitto vos sicut oves in medio luporum*, Itala *gen.* 49,27 *Beniamin lupus rapax mane manducavit adhuc et ad vesperam dabit escam*, Rufin. *hist. mon.* 7p.415c *latro ille iam sanctus... , tamquam in agnum conversus ex lupo*, Itala *Math.* 7,15 *adtentate a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium ab intus autem sunt lupi rapaces*, Tert. *adv. Marc.* 5,1 *ex tribu...Beniamin oriturum Paulum providebat, lupum rapacem da matutinum comedentem* [Aug. *serm.* 168,4,4 *ibat lupus pastor futurus* (nim. Saul), 175,7,8 *ex lupo aries*].

²³⁶ Ven. Fort. *carm.* 5,5,47–48 *tres videt aequales, unum veneratus adorat/ unum voce rogat, tres quoque pelve lavat*.

²³⁷ Ven. Fort. *carm.* 5,5,117–120 *undique rapta manu lux cerea provocat astra/ credas ut stellas ire trahendo comas./ Lacteus hinc vestis color est, hinc lampade fulgor/ ducitur et vario lumine picta dies*.

Pentametrit:

- 1,220 *coniunctis sociis adparat ire sequax*
1,342 *baiulat haec iuuenis, hoc agit arte senex*
1,348 *portarum custos credulus atque sagax*
1,394 *victus, eat supplex ad mea iura celer*
1,584 *amplectens supplex sternitur atque solo*
2,260 *et populus felix, regna beata simul*
2,266 *his ego te supplex ausus adire fui*
2,438 *Pellite. Sit felix, sitque potensque diu*
3,252 *aequor arat late, ingrediturque rapax*
3,392 *Ebrius, infelix te Hludowice petens*
4,312 *persolvi supplex, et pia vota dedi*
4,522 *et cupit ire sequax, ut pater ipse solet*

Heksametrit:

- 1,359 *Aufuge France ferox, te aspectibus abstrahe nostris*
2,141 *Heburti felix, qui primo hanc perficis arcem*
2,221 *rex tamen ante sagax flexato peplite adorat*
2,223 *suspicit hunc supplex Stephanus, manibusque sacratis*
3,173 *Et petit infelix aures longaeque susurrat*
3,377 *scandit equum velox, stimulis praefigit acutis*
3,433 *qualiter ursa rapax catulos amissa novellos*
4,273 *Theodosius felix illuc depictus habetur*
4,469 *aureus et coniunx, proles, auratus et omnis*

5.2. Metatekstuaaliset lainat

Eepoksen metatekstiä ovat kunkin kirjan alku- ja loppusanat²³⁸ sekä kertojan itselleen tai lukijalle esittämät retoriset kysymykset, huudahdukset ja kommentit²³⁹, jotka jäsentävät ja rytmittävät kerrontaa. Olen lukenut tähän ryhmään mukaan myös ne jaksot, joissa Ermoldus pysäyttää tarinan kulun puhutellakseen jotain eepoksen henkilöä kuten esimerkiksi deenien kuningas Heroldusta neljännessä kirjassa (ks. s. 56–58). Metateksti kattaa yhteensä 126 säettä. Näistä valtaosa sijoittuu teoksen alkusanoihin (1,1–30) ja lopun armonpyyntöön (4,747–768), jossa Ermoldus vetoaa Ludwigin säälintunteisiin.

²³⁸ 1,615–616 *laetiae ergo libelle habeas sub nomine finem/ fratribus ut ternis consotiatas eas*; 2,601–602 *Siste Camena melos, celerans fratri ecce libellus/ consotiandus adest, fine iucunda suo*; 3,627–628 *Tertius in vestro finem tenet ecce libellus/ nomine ut Ermoldi sis memor alme tui*.

²³⁹ Esim. 2,51 *quid moror?...*; 2,98 *Quaeris?...*; 2,153 *Eia Camena...*

Metatekstiä merkitsevät lainasäkeet periytyvät enimmäkseen *Aeneiksestä*²⁴⁰ ja pienessä määrin lisäksi Seduliukselta, Theodulfukselta ja Aldhelmiltä.²⁴¹ Tähän ryhmään kuuluu yhteensä kahdeksan Venantius-lainaa²⁴² ja kolme sellaista säettä, jotka muistuttavat yhtäläillä Venantiuksen runoa ja muuta lähdettä.²⁴³ Ryhmä on epäyhtenäinen sekä lainojen sisällön että sijainnin suhteen. Ensimmäiset kaksi lainaa kuuluvat eepoksen johdantoon, sen alkusanoihin (1,3) ja merimiesmetaforaan (1,28), jolla Ermoldus vertaa runonkirjoittamista merimatkaan. Seuraavan kirjan lainat ovat retorisia kysymyksiä (2,61–62; 2,155–156) paitsi keskimmäinen (2,150), joka puhuttelee Pariisin suojeluspyhimystä, Pyhää Dionysiusta. Tämä laina sekä Medardus-runon retorinen kysymys (2,155–156) on käsitelty edellä perättäisten lainojen yhteydessä (ks. s. 54–55).

Medardus-runosta otetun lainan ohella retorinen kysymys säkeissä 2,61–62 kuuluu sanamäärältään laajimpiin Venantius-lainoihin. Lähde on Sigibertille ja tämän vaimolle Brunhildelle omistettu runo, joka juhlistaa kuninkaan sotilaallista menestystä ja Brunhilden kääntymistä areiolaisuudesta katoliseen uskoon (6,1a,3–4).²⁴⁴ Säepari sisältyy perinteiseen vaatimattomuuden ja itsensä alentamisen motiiviin, jonka jatkona Venantius nimeää kaksi tehtävään paremmin soveltuvaa runoilijaa, Vergiliuksen ja Homeroksen.²⁴⁵ Eepoksessa säepari kuuluu Kaarlen Suuren saatesanoihin Ludwigille, ennen kuin tämä kruunataan kanssahallitsijaksi. Yhteistä lähderunon kanssa on rakkauden vakuuttelu ja rakenteen tasolla relatiivilauseen – Venantiuksen kysymyslauseen – sijoittuminen säkeenalkuun. Asiayhteys vaati muuttamaan rakkauden vastaparin, joka Venantiuksella on *ingenium*, siis äly tai luomisvoima. Tilalla on suosiollisuus, suopeus (*favor*) ja ajattelemattomuus (*levitas humanae mentis*), jotka viittaavat Kaarlen rakkaudentunnustukseen Ludwigille sekä

²⁴⁰ Esim. 2,50–51 *ut supra cecini, regna tenebat ovans/ quid moror?*, *Aen.* 2,102 *quid moror?*: 1,521 *Quid facerent? Iam rex aberat, iam pugna tepebat*, *Aen.* 9,399–400 *Quid facerent? Qua vi iuvenum, quibus audeat armis/ eripere?*

²⁴¹ Faral 1932, *passim.* 2,153–154 *Eia Camena, Deum precibus pulsare supinis/ restat, quo nobis conferat eloquium*, Theodulf. *In Die resurrectionis* 1 *Eia Camena*, Aldh. *Miracula S. Cuthberti* 9,14 *precibus pulsare supinis*: 3,619–622 *O pietas immensa nimis, peccamina laxat/*, Sed. *Carm. pasch.* 5,250 *pietas immensa: 4,757–758 veridicis poteris forsan cognoscere verbis/ criminis obiecti me minus esse reum/*, Theodulfus, *Ad Aiulfum* 74 *me obiecti haudquaquam criminis esse reum.*

²⁴² Ermolduksen säkeet 1,3; 1,28; 2,61–62; 2,150; 2,155–156; 3,628; 4,370; 4,453.

²⁴³ 1,63 *Sunt mihi nota minus, vel si modo nota fuissent*, Ven. Fort. *carm.* 6,5,102 *nunc mihi nota prius*, esim. Theodulf. *carm.* 72,126 *sunt mihi nota minus* (ks. s. 41); 4,748 *Porrigit Ermoldus exul, egenus, inops*, Ven. Fort. *carm.* 3,15,29 *qui venit huc exul tristis defessus egenus*, esim. Theodulf. *carm.* 72,15 *exul inops pauper tristissimus anxius egens*; 4,762 *deprecor ut nostri sit memor exilii*; Ven. Fort. *carm.* 3,21,16 *ut Fortunati sis memor alme tui*; esim. Alcuin. *carm.* 52,20 *sis memor Alchuini.*

²⁴⁴ George 1992, 40–41.

²⁴⁵ Ven. Fort. *carm.* 6,1a,5–6 *Si nunc Vergilius, si forsitan esset Homerus/ nomine de vestro iam legeretur opus.*

tuntoon hauraudesta ja kuoleman läheisyydestä.²⁴⁶ *Urgeo*-verbin prefiksi (*adurget*) ja genetiivimääre *pietatis* täydentävät säkeet mittaan sopiviksi.

Kolmannen kirjan Venantius-lainalla lukijaa pyydetään muistamaan Ermoldusta tai tarkemmin sanottuna hänen nimeään (3,628 *nomine ut Ermoldi sis memor alme tui*). Kun nimessä Fortunatus on yksi pitkä tavu enemmän kuin Ermolduksen nimessä, on hän täydentänyt säkeeseen sanan *nomine*. Tämän säemuodon ja lukuisat samankaltaiset erottaa *alme*, joka esiintyy mainittujen lisäksi ainoastaan Eugenius Toledolaisen versiossa.²⁴⁷ Neljännessä kirjassa on vielä kaksi lainaa (4,370; 4,453). Näistä jälkimmäinen sisältyy humoristiseen välipuheeseen, jonka kuvitteellinen kuulija oli deenien kuningas Heroldus (ks. s. 56–58). Edeltävä Venantius-laina maalaa metaforisen kuvan, jossa paimen tai muu hyväntekijä pelastaa lampaat suden suusta (ks. s. 72–73). Vertaus tarkoittaa deenien käännytystä.

Tärkein metatekstuaalinen Venantius-laina on eepoksen kolmannessa säkeessä, joka jäljittelee Kilperikille omistetun runon alkusanoja (*carm.* 9,1, ks. s. 52–54). Laina jakautuu yhdenmukaisuudeltaan kahtia alkupuolen toistaessa lähderunoa uskollisemmin. Rajalinja on jälleen *semiquinaria*-kesuura (ks. s. 66 ja 68): 1,3 *principis opto loqui | praeconia promptulus almi*, Ven. Fort. *carm.* 9,1,3, *parvolus opto loqui | regis praeconia celsi*. Ermoldus on säilyttänyt Venantiuksen runoudelle tyypillisen sisäisen riimin, joka muodostuu kahdesta eri lauseenjäsenestä. Rakenteellinen ero koskee *praeconia*-sanan genetiivimääreitä, jotka sijoittuvat Ermolduksen säkeessä alkuun ja loppuun, Venantiuksen säkeessä pääsanansa viereen samalle puolelle kesuuraa. Klausulan osalta Ermolduksen säe on yksinkertaisempi, koska siitä puuttuu liitos viimeisen daktyyilisen metronin ja sitä edeltävän metronin väliltä (*prae|conia | promptulus | almi/ ~ re|gis prae|conia | celsi/*). Tämä sidos oli perinteinen tapa lisätä vaihtelua heksametrin klausulassa, jota toisaalta yksinkertaisti ja yhdenmukaisti säännön vaatima *ictuksen* ja sanapainon sijoittuminen

²⁴⁶ 2,55–58 *Nate, Deo care et patri populoque subacto/ quem mihi solamen cessit habere Deus, cernis et ipse meam senio properante senectam/ deficere, et tempus mortis inesse mihi.*

²⁴⁷ Schumann 1979–1983, 3,327 ja 5,191–193, Ranieri 1983. Ven. Fort. *carm.* 3,21,16 *ut Fortunati sis memor alme tui*, 5,19,8 *si Fortunati sis memor alme tui*, 5,2,60 *sed Fortunati sis memor alme tui*, 3,26,15 *Sed memor esto mei votumque repende petenti*, Eugen. Tol. *carm.* 97,22 *Hinc precor ut miseri sis memor alme tui*, 12,12 *Sic pater omnipotens sit memor ipse tui*, Alcuin. *carm.* 41,2 *in precibus fratris sis memor ipsa tui*, 8,26 *Sis memor Albini calidus caminator ad ignem*, 84,2 *Sis memor Albini per tempora longa magistri*, 51,3,4 *Sis memor Albini dulcis amice tui*, 16,2 *Sis memor et nostri te rogo sancte pater*, Hraban. *carm.* 92,4,5 *Tu memor esto mei cum vivas sanus in orbe*, Theodulf. *carm.* 26,30 *sis memor oro huius si Deus ipse tui*, 26,42 *oratu et precibus sis memor huius ave*, Walahfr. *carm.* 20,58 *Sis memor et cunctos hos voca in auxilium*, 34,7 *Sis memor in precibus reddis cum vota Tonanti.*

samalla tavulle. Oireellisesti tai sattumalta Ermolduksen säe havainnollistaa tämän rakenteen harvinaistumista ja toisaalta kahden viimeisen metronin eriytymistä muusta heksametristä.²⁴⁸

Merovingikuningas Kilperikiä tarkoittava *rex* vaihtuu asiayhteyden vuoksi titteliin *princeps*, jonka vaihtoehtoa *Caesar* Ermoldus käyttää lähellä viidennessä säkeessä.²⁴⁹ Muille vaihdoksille on vaikeampi keksiä sisällöllistä perustelua (*parvolus – promptulus: celsi – almi*)²⁵⁰, ja näyttääkin siltä, että niiden tarkoitus on tyyllillinen. Pyrkimys peittää säkeen alkuperä ei ole muutosten syy, sillä laina sijaitsee huomiota herättävästi eepoksen alussa ja sen lähderuno on yksi keskeisimmistä Venantiuksen runokorpukissa. Tätä tulkintaa tukee, että muutokset, joita Ermoldus teki Venantius-lainoihin, perustuvat kautta linjan eepoksen ja lähderunon sisältöeroon (ks. s. 66). Toinen peruste on, että ensimmäinen laina, joka usein esiintyi runon ensimmäisessä säkeessä, viittasi perinteisesti teoksen keskeiseen esikuvaan.²⁵¹ Tradition näkökulmasta tämä Venantius-laina voidaan tulkita avaimeksi eepoksen maailmaan, aiheen käsittelytapaan ja ehkä myös runoilijanrooliin, jota Ermoldus haluaa esittää. Varovaisen tulkinnan mukaan se on panegyriikan lajityypin merkki. Ohjelmallinen se on ainakin siinä mielessä, että se osoittaa, kuinka paljon ja minkälaista jäljittelyä eepoksessa esiintyy.

5.3. Kuolema-aiheiset lainat

Venantiuksen merkitystä keskiajan runoudelle osoittaa myös jäljittely lukuisissa hautapiirtokirjoituksissa, joiden kieleen vakiintui useita hänen ilmaisujaan kuten esimerkiksi *promptus ad omne bonum, egregium meritis, pontificalis apex* ja *nobilior merito*.²⁵² Venantiuksen arvostuksesta ja tärkeydestä kertoo, että hänen runonsa kelpasivat arvovaltaisimpienkin epitafien laatijoille. Esimerkiksi runon 4,11 (*Epitaphium Victoriani abbatis de monasterio Asanae*) avaussäe toistuu hieman muunneltuna Theodulfuksen hautarunossa paavi Hadrianukselle,²⁵³ runon 10,5 (*De oratorio Artannensi*) avaussäe

²⁴⁸ Lapidge 1979b,215–216.

²⁴⁹ 1,5 *Caesaris armigeri conor describere gesta*.

²⁵⁰ *Parvolus* on peräisin toisaalta samasta Venantiuksen runosta (Ven. Fort. *carm.* 9,1,139 *Parvolus opto tamen, sic prospera vota secundet*).

²⁵¹ Conte 1986,70.

²⁵² Favreau 1993,166–167.

²⁵³ Ven. Fort. *carm.* 4,11,1 *quisquis ab occasu properas huc, quisquis ab ortu > Quamvis ab occasu properans vel quisquis ab ortu*.

vastaavasti Benedictus III:n ja Nicolas I:n epitafissa.²⁵⁴ Ermoldus käyttää tämän säkeen alkusanoja maallisessa merkityksessä Barcelonan-sotaretkeä taustoittaessaan.²⁵⁵

Kuolemaan liittyviä Venantius-lainoja on yhteensä neljä, yhtä lukuun ottamatta kaikki toisessa kirjassa (1,73; 2,86; 2,110-112; 2,368). Säe 2,86 kuuluu neljän säkeen jaksoon, jossa kerrotaan lyhyesti Kaarle Suuren kuolleen ja tulleen haudatuksi Aacheniin (28.1. vuonna 814).²⁵⁶ Kertomus jatkuu kuvauksella kuolinsanomien vieneen Ramphon matkasta Aachenista Ludwigin luo Thedwatiin, nykyiseen Douéseeseen Layon-joen varrella (2,89–92).²⁵⁷ Ennen kuin Rampho on perillä, tarinan katkaisee vielä Thedwatin antimia, riistaa ja kalansaaliita, esittelevä neljän säkeen mittainen ekskurssi (2,93–96, ks. s. 37). Lopulta lähetti saapuu, ja suruviesti tavoittaa Ludwigin. Surun keskellä Rampholle lankeaa kuninkaan lohduttajan ja rohkaisijan rooli, joka tosin on pian näytelty, sillä siihen kuuluu ainoastaan yksi repliikki, lohdutussanat Ludwigitulle.

Rampho asettelee koruttomat sanansa lohdutusrunouden sääntöjen mukaisesti. Puhetta jäsentää kaksi tyypillistä tämän runoudenlajin aihetta, yhdenvertaisuus kuoleman edessä sekä kuoleman lopullisuus ja peruuttamattomuus, jotka Rampho mainitsee lyhyesti kehittelemättä kumpaakaan teemaa. Kieliasu vertautuu Venantiuksen runoon 9,2, Metamorfooseihin sekä Ovidiukselle attribuoituun, Augustuksen puolisolle Livialle omistettuun lohdutusrunoon (*Consolatio ad Liviam*):

Erm. 2,108–114

*Altera, sit, causa est nunc peragenda tibi.
Haec ut nota manent vestro sub pectore, princeps,
Humani generis sors tenet ista viros.
Nos omnes, fateor, porro properabimus illuc;
Non tamen ex illis quis repedare valet.
Surgite et ecclesiam cuncti properemus in almam;
Hymnica vota Deo psallere tempus adest*

Ven. Fort. *carm.* 9,2,1–2 & 63–64

Aspera condicio et sors irrevocabilis horae!

²⁵⁴ Favreau 1993,165–166. Ven. Fort. *carm.* 10,5,1 *Quisquis ad haec properas venerandi limina templi.* Benedictuksen epitafissa lukee *QUISQUIS HUC PROPERAS*, Nicolaksella *QUISQUIS AD HAEC PROPERAS*.

²⁵⁵ Ermoldus kertoo, kuinka rosvojoukot käyttivät Barcelonaa turvapaikkanaan: 1,71–74 *Haec Maurorum aderat semper tutela latronum,/ hostibus armigeris atque repleta satis./ Quisquis ab Hispanis veniens rediensque silenter/ hanc ingressus, erant omnia tuta sibi.*

²⁵⁶ 2,85–88 *Tempore non multo senio maturus et annis/ visitat antiquos funere Caesar avos./ Funera digna parant, mandantur membra sepulcro/ basilica in propria, quam sibi fecit Aquis.*

²⁵⁷ Faral 1932,59.

quod generi humano tristis origo dedit

...

*sed, nolo atque volo, migrabo cum omnibus illuc
ibimus hinc omnes, nemo nec inde redit*

Ovidius (pseudo), *Consolatio ad Liviam* 357–360

*fata manent omnis, omnis expectat avarus
portitor et turbae vix satis una ratis
tendimus huc omnes, metam properemus ad unam
omnia sub leges mors vocat atra suas.*

Ov. *met.* 10,32–35

*omnia debemur vobis paulumque morati
serius aut citius sedem properamus ad unam.
Tendimus huc omnes. Haec est domus ultima vosque
humani generis longissima regna tenetis.*

Otteista käy ilmi, että yhtäläisyydet Venantiukseen ovat säkeen 111 päättävää *illuc-*adverbia lukuun ottamatta temaattisia ja että sanatasolla puhe muistuttaa enemmän Ovidiuksen runoja. Ovidiukseen viittaavat etenkin säkeen 113 rakenne, Livian lohdutusrunon säettä 360 vastaava *sors tenet ista viros* -klausula sekä *properare*-verbi, joka kuuluu toisaalta eepoksessa yleisesti esiintyvään säetyyppiin (ks. s. 35–36).

Sisällön puolesta eepoksen ja Metamorfoosien jakso muistuttavat toisiaan tuskin lainkaan. Metamorfoosien kymmenes kirja kertoo Orfeuksen käynnistä manalassa. Katkelma on hänen Persefoneelle ja Haadekselle esittämästään ihmeellisestä laulusta, jota muutkin kuolleiden valtakunnan asukkaat pysähtyvät kuulemaan: Tantalos herkeää kauhomasta vettä, Iksionin pyörä pysähtyy, Sisyfos istuutuu kivelleen ja niin edelleen (*met.* 10,41–44). Venantiuksen runo oli tarkoitettu lohdutukseksi Kilperikille ja Fredegundalle, jotka menettivät yhteisen jälkikasvunsa, poikansa Klodobertin ja Dagobertin punatautiepidemiassa vuonna 580.

Eepoksen katkelma heijastaa myös muita runoja. Säkeen 111 *fateor* toisen ja kolmannen metronin rajalla juontuu Vergiliukselta.²⁵⁸ *Repedare valet* säkeessä 112 vertautuu puolestaan Theodulfuksen runoon 26²⁵⁹ sekä Venantiuksen Martinus-elämäkerran

²⁵⁸ Esim. *Aen.* 2,134 *eripui, fateor, leto me et vincula rupi*, Hor. *sat.* 2,3,305 *Stultum me fateor liceat concedere veris*. Vrt. myös Erm. 1,165 *Namque unum fateor cogor tibi dicere Vilhelm*.

²⁵⁹ von Moos 1971,86. Theodulf. *carm.* 26,36 *En est quod fuerat: pulvis de pulvere sumptus/, sed putres cineres tu reparare vales*.

avaussäkeeseen ja runoon 5,5.²⁶⁰ Theodulfuksen käyttämä klausula löytyy lähes identtisesti muodossa jo Lucretiukselta (1,630 *iam nihil ex illis eadem reparare valeret*).

Hauta- ja lohdutusrunojen tyypillisiä ilmauksia näkyy myös muualla Ermolduksen eepoksessa, joskaan ei samassa mitassa kuin Ramphon puheessa. Tähän ryhmään kuuluu esimerkiksi kolmannen kirjan säe 490, jonka jälkipuolisko muistuttaa läheisesti säettä 2,110 (3,490 *Voce tonat: Regem sors tulit atra nimis ~ 2,110 ...sors tenet ista viros/*). Vainaja on bretonien hallitsija Murman, jonka pää tuotiin frankkien leiriin tunnistettavaksi. Henkilöllisyyden varmistuttua huhu Murmanin kuolemasta saavuttaa myös bretonit lietsoen luovutusmielialaa. Tämä onkin sotaretken ratkaiseva käänne, jota seuraa enää vihollisuuksien päätös: antautuminen ja yleinen armahdus (3,498 *dat ius, datque fidem, pax requiesque datur*).

Säe 3,470 kommentoi moralisoivaan sävyyn sodan viimeistä taistelua, jonka aluksi Murman saa surmansa erään Coslus-nimisen frankin keihäästä (3,469–470 *quatuor hi campo certabant Marte superbo/ victori et victo sors fuit una quidem*).²⁶¹ Taistelukohtaus on teatraalinen: ensin Coslus surmaa Murmanin, eräs Murmanin asetoveri Cosluksen, Cosluksen poika kyseisen sotilaan, joka sulkee kuvion tappamalla viimeisillä voimillaan Cosluksen pojan, surmaajansa. Esikuvana näyttäisi olleen *Fasti*, jonka kohtaaus on huomattavasti yksinkertaisempi: Lynceus tappaa Castorin ja Pollux puolestaan Lynceuksen. Yhtäläisyyttä Ovidiukseen on myös sanatasolla.²⁶²

Kun Ermolduksen säkeiden loppuja vertaillaan rinnakkain, rakenteellinen ja sisällöllinen samankaltaisuus tulee paremmin esille. Puoliskot ovat *sors fuit una quidem* (3,470), *sors tulit atra nimis* (3,490) ja *sors tenet ista viros* (2,110), joihin rinnastuu myös Venantiuslaina toisessa kirjassa (2,368 *mors tulit atra quidem, nunc tenet aula Dei*). Kaava on monikäyttöinen, koska sen pohjalta on mahdollista laatia useita erilaisia säkeitä kuoleman

²⁶⁰ Schumann 1979–1983,4,508. Ven. Fort. Mart. 1,1 *Altithronus postquam repedavit ad aethera Christus*, Ven. Fort. *carm.* 5,5,31 *Tempore quo Christi repedavit ad alta potentas*.

²⁶¹ Faral 1932,129. Astronomuksen Ludwig-elämäkerran mukaan Coslus toimi tallimestarina (*custos equorum*).

²⁶² Faral 1932,245. 3,459 *tristis et invitus corpore pressat humum*, Ov. *fast.* 3,710 *non expectato volnere pressit humum*. Ermoldus käyttää tässä kohtauksessa myös Vergiliukselta peräisin olevia ilmauksia kuten *caput abstulit ense/* (461) ja *vitaque cum gemitu vox fugit acta procul* (462). Vrt. esim. Aen.12,382 *abstulit ense caput*, 11,831 *vitaque cum gemitu fugit*.

teemaan liittyen. Pelkästään edellä mainituista saadaan 18 varianttia – kaksi (*mors/sors*) kertaa kolme (*tulit/tenet/fuit*) kertaa kolme (*ista/atra/una*).

Kuolema-aiheen ulkopuolelta verkostoon kuuluu esimerkiksi *qui tenet alta poli* -klausula, joka tarkoittaa kuoleman jälkeistä elämää Taivaassa – Ermolduksella Jeesuksen (4,50), Venantiuksella Victor-nimisen marttyyrin (10,10,22)²⁶³ – samoin kuin yksimielisyyttä osoittava lopuke *mens erat una viris* (3,246). Jälkimmäinen on rakenteeltaan ja merkitykseltään lähellä säettä (2,135) *unus amor cunctis erat omnibus una voluntas*, jolla on lukuisia esikuvia varhemmassa runoudessa.²⁶⁴ Näyttääkin, että tämä säemuoto ei kuulunut yksinomaan hauta- ja lohdutusrunouteen.

6. Päätäntö

Carmen in honorem Hludowichi Caesaris on Ludwig Hurskaalle omistettu eepinen runoelma, joka kuvaa hänen hallintokauttaan alkaen 800-luvun alkuvuosista ja päättyen deenien eli tanskalaisten käännytykseen vuonna 826. Eepoksen kirjoitti Ermoldus Nigellus -niminen kirkonmies pyrkimyksensä saada vapautus maanpaosta Strasbourgista, minne hänet oli karkotettu Ludwigin pojan, Aquitanian kuninkaan Pippinin hovista. Ermolduksen kirjoituksista on säilynyt myös kaksi Pippinille osoitettua runokirjettä.

Ermolduksen tärkeimpiä malleja ja esikuvia olivat Vergiliuksen *Aeneis* ja Kaarle Suurelle omistettu, mahdollisesti Angilbertin kirjoittama *Karolus Magnus et Leo papa* –eepos, joista poiketen Ermoldus kirjoitti eepoksensa elegiseen distikoniin. Ermolduksen eepoksessa on lukuisia yhtymäkohtia myös myöhäisantiikin runouteen, etenkin Vettius Juvencuksen evankeliumiparafraasiin *Historia Evangelica* sekä *Carmen Paschale* -nimiseen toiseen evankeliumien mukaelmaan, jonka kirjoitti Coelius Sedulius. Yhtäläisyyksien lukumäärällä mitattuna eepoksen keskeisin myöhäisantiikkinen lähde olivat Venantius Fortunatuksen teokset, joita luettiin yleisesti vielä karolingiajalla. Venantius Fortunatus, joka vaikutti 500-luvun jälkipuolella Galliassa, tunnettiin ennen

²⁶³ Ranieri 1983.

²⁶⁴ Verg. *Aen.* 10,182 *mens omnibus una sequendil*, georg. 4,212 *mens omnibus una est*, Sil. 16,278-9 *mens omnibus una*, Stat. *Theb.* 3,385 *pectoribus mens una subit*, Namatianus *De reditu suo* 1,178 *corpore divisos mens tamen una tenet*.

Schumann 1979–1983. 4,46-48 *Anth.* 1,2 p.179 nr.716,3 *dispar vivendi ratio est, mors omnibus una*, Cypr. Gall. 292 *conduntur pelago, mors omnibus una est*, Ven. Fort. *carm.* 9,1,51 *diversa est merces funus tamen omnibus unum*.

Ranieri 1983. Ven. Fort. *carm.* 7,7,72 *consultum reliquis omnibus unus amor*, 8,2,9 *mens tenet una duos aequali calce viantes*.

muuta panegyrisistä ja uskonnollisista runoistaan, kuten merovingikuninkaita Sigebertiä, Karibertiä ja Kilperikiä ylistävistä runoista ja Jeesuksen ristinkappaleille omistetuista hymneistä *Pange lingua* ja *Vexilla regis prodeunt*.

Venantiuksen runojen ja Ermolduksen eepoksen väliset yhtäläisyydet ovat suurelta osaltaan runouden perinteisiä fraaseja, jotka periytyivät useimmiten Vergiliukselta ja pienemmässä määrin Ovidiukselta ja joita käytettiin yhtä lailla Augustuksen ajan, hopealatinan kauden, myöhäisantiikin ja varhemman karolingikauden runoudessa. Nämä samankaltaisuudet kuvaavat runokielen kerrostuneisuutta antiikista karolingiselle kaudelle ja antavat toisaalta viitteitä Venantiuksen roolista eri runoilijoilta periytyvien ilmausten välittäjänä. Muistumaketjujen perusteella Ermoldus sai Venantiuksen kautta epäsuoria vaikutteita Vergiliukselta yhtä paljon kuin Ovidiukselta ja varhemmasta kristillisestä runoudesta yhteensä. Suorat lainat sen sijaan ovat suhteessa selkeästi useammin Vergiliuksen perua. Yhtäläisyyksien attribuoimista hankaloittavat myös ne ilmaisut, jotka johtavat Venantiuksesta Ermoldukseen ja Ermolduksen mallinaan käyttämiin varhempiin karolingirunoilijoihin kuten Alkuiniin ja Theodulfukseen. Nämä tekstiyhteydet osoittavat Venantiuksen tunnettuutta karolingikaudella.

Työni pohjautuu varsinaisesti niille yhtäläisyyksille, joiden todennäköinen suora esikuva on sanallisen yhdennäköisyyden ja asiayhteyden perusteella yksi tai useampi Venantiuksen säe. Nämä samankaltaisuudet kuuluvat Venantius-muistumien joukkoon Venantius-lainat -nimisenä alakategoriana (yhteensä 82 kappaletta). Luettelo Venantius-lainoista ja lähdesäkeistä on liitteessä. Venantius-muistumien lähteet luettelen luvussa 2.2.

Venantius-lainan ja lähdesäkeen välinen yhdenmukaisuus on tavanomaisesti kahdesta neljään sanaa, joista yksi tai kaksi vastaa alkuperäistä säettä taivutusmuodoltaan ja sijainniltaan. Laajimmillaan Venantius-laina jatkuu seuraavaan säkeeseen, sisältää lukuisia lähdesäkeestä otettuja sanoja ja tarkoittaa samaa kuin Venantiuksen runossa. Toinen ääripää ovat lainat, joissa on yksi yhteinen harvinaisuudellaan erottuva sana. Huomionarvoista on, että hieman yli puolet Venantius-lainoista rajoittuu pentametrin diereesi-kohtaan, jota vastaa heksametrisäkeen yleisin kesuura, *semiquinaria* (-UU|-UU|-||). Tätä muotoa noudattava lainasäe rakentuu yleisimmin kahdesta lähdesäkeen kanssa identtisestä sanasta sekä kolmannelta sanasta, joka muuttaa säkeen Ermolduksen eepokseen sopivaksi. Muu osa säettä on tällöin Ermolduksen omaa työtä tai vapaampaa

Venantiuksen säkeen jäljittelyä. Lainatyyppin yleisyys johtuu siitä, että tämän mittainen säkeenosa on suhteellisen helppo siirtää pentametrisäkeen päästä toiseen sekä ennen kaikkea heksametrisäkeestä pentametrisäkeeseen ja toisin päin. Onkin luonnollista, että tätä kaavaa noudattavat etenkin heksametrisäkeestä pentametrisäkeeseen ja vastakkaiseen suuntaan siirretyt Venantius-lainat.

Muutokset, jotka Ermoldus teki Venantiukselta lainaamiinsa säkeisiin ja säkeenosiin, selittyvät lähes poikkeuksetta eepoksen ja lähderunon sisältöerolla. Vaihdos noudattaa usein alkuperäisen säkeen rakennetta ja sanajärjestystä esimerkiksi liittymällä kopioituun osaan – kuten sanapariin – samassa sijamuodossa kuin alkuperäinen sana. Ei ole harvinaista, että Ermoldus vaihtaa Venantiuksen säkeen subjektin tai paikanmääreen mutta säilyttää sijamuodon ja sanan sijainnin. Kekseliäisyyttä ja taitoa osoittavat kaksi Venantiukselta lainattua kahden säkeen mittaista retorista kysymystä, joiden sana- ja lausejärjestystä Ermoldus muuttaa säilyttäen kuitenkin molemmissa muunnelmissa olennaiset rakenteelliset piirteet ja alkuperäisen ajatuksen. Kaikkiaan Venantius-lainat nivoutuvat eepokseen ilman sekaannuksia merkityksen tai prosodian tasolla. Muutamassa ongelmakohdassa Ermoldus käyttää täytesanaa, joka on yleensä *nam*.

Jäljittelyn tyyllinen raja näkyy kenties siinä, että Ermoldus välttää johdonmukaisesti kokonaisen säkeen lainaamista sanasta sanaan, mikä koskee yhtäläisesti kaikkia lainoja. Tämä tuskin osoittaa pyrkimystä peittää lainojen alkuperää, koska Ermoldus lainaa yleensä runoutta, jota eniten luettiin. Myös lukuisat Venantiukselta lainatut säkeet ovat peräisin hänen keskeisimmistä runoistaan kuten esimerkiksi merovingikuninkaille osoitetusta panegyriikasta. Lainat eivät ole toisaalta myöskään korostetusti esillä, mikä näkyy siinä, ettei eepoksessa ole lainkaan jaksoja, joissa esiintyy useita lähekkäin sijoitettavia lainoja samasta Venantiuksen runosta tai ylipäänsä mistään runosta *Aeneis* mukaan luettuna. Todennäköistä onkin, etteivät lainat yleensä osoita eepoksen ja lähderunon välistä syvämerkityksellistä viittaussuhdetta.

Eepoksessa ei esiinny myöskään jaksoja, jotka pohjautuisivat ainoastaan yhteen lähteeseen. Eri runoilijoilta otetut ilmaukset sitä vastoin limittyvät keskenään ja seuraavat toisiaan ilman havaittavaa järjestystä tai muita tyyllisiä periaatteita. Sijoittelultaan kaikki lähderunot näyttävät olevan samanarvoisia, ja lomittuminen koskee lainoja Augustuksen ajan runoudesta ja Ermolduksen aikalaisilta kuten Theodulfukselta.

Poikkeus lainasäkeiden järjestelyyn ovat samasta lähteestä otetut sanaparit. Niitä on eepoksessa yhteensä kymmenen, joista neljä on Venantiukselta. Merkityksellisin sanapareista sijaitsee heti eepoksen alussa 3. ja 28. säkeessä, jotka viittaavat Venantiuksen Kilperikille omistamaan ylistysrunoon. Kolmas säe esittelee teoksen aiheen ja ilmaisee perinteisen alkusanojen motiivin mukaisesti runoilijan nöyrää asennoitumista tehtävään, mikä on lainan merkitys myös Venantiuksen runossa. Tämä säe on myös teoksen ensimmäinen laina, jolloin se saa erityisen painoarvon ja voidaan tulkita ohjelmalliseksi. Rinnastus ulottuu ainakin ylistysrunouden lajityyppiin, panegyriikkaan, mahdollisesti myös Venantiuksen runoilijakuvaan ja hänen tuotantoonsa liitettyihin muihin merkityksiin. Tärkeä yksityiskohta on, että Ermoldus viittaa rinnastuksen esilletuomiseksi Venantiuksen yhdeksännen kirjan avausrunoon, jonka lainaamista karolingirunoilijat kaihtoivat, vaikka Venantiuksen muuta panegyriikkaa käytettiin laajasti. Runon 9,1 välttely saattoi liittyä Kilperikin jälkimaineeseen, jota mustasi Gregorius Toursilaisen frankkien historiassa maalaama henkilökuva. Ei ole poissuljettua, että tämä runonalkuinen Venantius-laina ja viittaukset samaan runoon muualla eepoksessa herättivät mielikuvia, joita Ludwig ei halunnut itseensä liitettävän.

Viimeinen Venantius-lainoista muodostuva ryhmä (4,453; 4,462; 4,463) yhdistää erään eepoksen harvoista humoristisista jaksoista Venantiuksen runoon 11,10, jossa hän esittäytyy suursyömärinä itseään koomiseen sävyyn alentaen. Ermolduksen huumori mitätöi tässä jaksossa deenien sakraaliesineistöä rinnastamalla heidän ylijumalalle ja veden jumaluudelle pyhitetyt maljansa arkisiin talousesineisiin. Saman Venantiuksen runon laina löytyy läheisestä kohtauksesta, jonka näyttämö on keittiö, keskeinen karolingisen runouden huumorin lähde. Venantius-lainat ovat tässä yhteydessä ruoka- ja keittiöaiheisen huumorin merkki ja pidemmälle tulkittuna viittaus kyseisen komiikan lajin lähtökohtaan, eepoksen ja jokapäiväisen väliseen tyylieroon.

Pääosin Venantius-lainat saavat pienemmän painoarvon, ja Ermolduksen eepoksen yhtäläisyydet Venantiuksen runojen kanssa jäävät yleiselle tasolle. Näitä Venantius-lainoja selittää ennen kaikkea käytännön tarve löytää tai keksiä ilmaisu, jonka tarkoite oli muutettavissa eepokseen sopivaksi. Eepoksen aihepiirit ja osa-alueet, joiden esittämiseen Venantiuksen runous sopi, ovat ensiksi metateksti, eli runoilijan retoriset kommentit ja kysymykset, toiseksi kuolema, johon sisältyvät esimerkiksi lohduttavat ja suruviestit

merkitsevät säkeet, sekä kolmanneksi panegyriikka, joka tarkoittaa ylistäviä, korusanoja ja kuvaannollisia ilmaisuja sisältäviä säkeitä. Näihin teemoihin liittyy yhteensä noin kolmannes Venantius-lainoista.

Ermolduksen teokselle on luonteenomaista kaavamaisuus ja toisto, joka ilmenee paitsi sanatasolla myös laajempien kokonaisuuksien samankaltaisina piirteinä. Usein hän myös kierrättää lainaamiaan säkeitä ja niiden osia suorina toisintoina tai eriasteisina muunnoksina, jotka sekoittuvat keskenään tehden mahdottomaksi määrittää tarkasti ilmauksen lähtökohtaa. Tällä tavalla Ermoldus käyttää osaa Venantius-lainoistakin, etenkin kuolema-aiheisia säkeitä, jotka liittyvät Ovidiukselta peräisiin oleviin, lohdutusrunouden perinteisiin säemuotoihin.

Yhtäläisyydet Ermolduksen eepoksen ja Venantiuksen runojen välillä osoittavat, että Ermoldus tunsi perinpohjaisesti ja monipuolisesti Venantiuksen runoutta, jonka vaikutus näkyy paitsi suorissa lainoissa ja niiden heijastumisissa myös Venantiukselle tyypillisen sisäisen riimin käytössä lainojen yhteydessä. Venantius oli Ermolduksen tärkein esikuva myöhäisantiikin runoilijoista ja tulee kaikista runoilijoista toiseksi Vergiliuksen jälkeen. Yhtäläisyyksien laajuus ja laatu ilmentävät yleisemmin myös Venantiuksen runojen tunnettuutta karolingikaudella sekä havainnollistavat myöhäisantiikin runouden merkitystä karolingisen runokielen mallina.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Ermold le Noir, Poème sur Louis le Pieux et épîtres au roi Pépin, édités et traduits par Edmond Faral. Paris 1932 (Les classiques de l'histoire de France au moyen age, publiés sous la direction de Louis Halphen, 14ème volume).

Poetae Latini Aevi Caroli. Recensuit Ernestus Duemmler. Berolini MDCCCLXXXIV (MGH, Poetarum latinorum medii aevi tomus II).

Scriptores. Edidit Georgius Heinricus Pertz. Hannoverae MDCCCXXVIII (MGH, tomus II).

Venanti Honori Clementiani Presbyteri Italici Opera Poetica. Recensuit et emendavit Fridericus Leo. Berolini MDCCCLXXXI (MGH, Auctorum antiquissimorum tomi IV pars prior).

Lyhenteet

BS = *Dictionary of Medieval Latin from British Sources*. 1975–. Oxford University Press.

GL = *Grammatici Latini*. Vol. 1-7. Ed. H. Keil (vol. 2-3 ed. M. Hertz). Leipzig 1857-1880 (repr. Hildesheim 1961).

MGH = *Monumenta Germaniae Historica*, inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Edidit Societas aperiendis fontibus rerum germanicarum medii aevii.

MW = *Mittellateinisches Wörterbuch*, bis zum ausgehenden 13. Jahrhundert. Begründet von Paul Lehmann und Johannes Stroux, 1967–2007 (Bd. I–III). Verlag C. H. Beck, München.

RE = *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Wilhelm Kroll und Karl Mittelhaus 1893-1972. Stuttgart.

ThLL = *Thesaurus Linguae Latinae*. 1900-1992. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri.

Tutkimuskirjallisuus

Auerbach, E. 1958. *Literary Language and its Public in Late Latin Antiquity and in the Middle Ages*. Translated from German (*Literatursprache und Publikum in der lateinischen*

Spätantike und im Mittelalter) by Ralph Manheim, 1965. Princeton University Press (Bollingen Series 74).

Bezzola, R. 1958. *Les Origines et la formation de la littérature courtoise en Occident (500-1200). Première partie: La tradition impériale de la fin de l'antiquité au XIe siècle*. Librairie Honoré Champion, Paris (Le Fascicule no. 286 de l'École des Hautes Études).

Bischoff, B. 1965. 'The Court Library of Charlemagne'. *Manuscripts and Libraries in the Age of Charlemagne* ('Die Hofbibliothek Karls der Großen', *Karl der Große: Lebenswerk und Nachleben, II. Das geistige Leben*, 42–62), translated and edited by Michael Gorman, 56–75, Cambridge 1994 (Cambridge Studies in Paleography and Codicology 1).

Bischoff, B. 1972. 'Libraries and Schools in the Carolingian Revival of Learning'. *Manuscripts and Libraries in the Age of Charlemagne* ('Die Bibliothek im Dienste der Schule', *La scuola nell'Occidente latino dell'alto medioevo, Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto Medioevo* 19, 385–415), translated and edited by Michael Gorman, 93–114, Cambridge 1994 (Cambridge Studies in Paleography and Codicology 1).

Blomgren, S. 1944. 'De Venantio Fortunato Vergilii aliorumque poetarum priorum imitatore'. *Eranos* 42, 81–88.

Blomgren, S. 1950a. 'De P. Papinii Statii apud Venantium Fortunatum vestigiis'. *Eranos* 48, 57–65.

Blomgren, S. 1950b. 'De Venantio Fortunato Lucani Claudianique imitatore'. *Eranos* 48, 150–156.

Brunhölzl, F. 1975. *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Erster Band, Von Cassiodor bis zum Ausklang der karolingischen Erneuerung*. Wilhelm Flink Verlag, München.

de Bruyne, E. 1946. *Études d'esthétique médiévale, I. De Boèce a Jean Scot Erigène*. "De Tempel", Brugge (Rijksuniversiteit te Gent, Werken uitgegeven door de Faculteit van de Wijsbegeerte en Letteren, 97ème Aflevering).

Chatelain, E. 1883. 'Un gradus ad Parnassum de l'extrême décadence'. *Revue de philologie* 7, 65–77.

Conte, G. B. 1986. *The Rhetoric of imitation, Genre and Poetic Memory in Virgil and Other Latin Poets*. Translated from the Italian, edited and with foreword by Charles Segal (esseeet koottu teoksista *Memoria dei poeti e sistema letterario: Catullo, Virgilio, Ovidio, Lucano* (1974) ja *Il genere e i suoi confini: Cinque studi sulla poesia di Virgilio* (1980)). Cornell University Press, Ithaca and London.

Curtius, E. R. 1948. *European Literature and the Latin Middle Ages*. Translated from the German (*Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*) by Willard R.Trask, 1953. Princeton University Press (Bollingen Series 36).

Dronke E.P.M. 1971. 'Functions of Classical Borrowings in Medieval Latin Verse'. *Classical Influences on European Culture, Vol I, 500–1500*. Proceedings of an

international conference held at King's College, Cambridge, April 1969, ed. Bolgar R.R., Cambridge University Press, 159–164.

Du Cange 1883-1887. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, I–X, conditum a Carolo du Fresne domine Du Cange auctum a monachis ordinis S. Benedicti cum supplementis integris D. P. Carpenterii digessit G. A. L. Henschel. Editio nova aucta pluribus verbis aliorum scriptorum a Léopold Favre. Nachdruck 1954. Akademische Druck – U. Verlagsantalt, Graz.

Ebenbauer, A. 1978. *Carmen historicum: Untersuchungen zur historischen Dichtung im karolingischen Europe* (Philologica Germanica 4).

Faral, E. 1932. 'Introduction'. *Ermold le Noir...* (ks. alkuperäislähteet), v–xxxv.

Favreau, R. 1993. 'Fortunat et l'epigraphie'. *Venanzio Fortunato tra Italia e Francia, Atti del convegno internazionale di studi, Valdobbiadene 17 maggio 1990 – Treviso 18–19 maggio 1990*, Provincia di Treviso, 161–173.

Forcellini 1940. *Lexicon totius latinitatis* ab Aegidis Forcellini...lucubratum deinde a Iosepho Furlanetto...emendatum et auctum nunc vero curantibus Francisco Corradini et Iosepho Perin...melioeremque formam redactum. Secunda impressio 1965.

Fowler, D. 1997. 'On the Shoulders of Giants: Intertextuality and Classical Studies'. *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici*, 39, 13–34.

Gagliardi, D. 1981. 'Linee di sviluppo della poesia latina tardoantica'. *La poesia tardoantica: tra retorica, teologia e politica, Atti del V corso della scuola superiore di archeologia e civiltà medievali*, Messina, Centro di studi umanistici, 51–73.

Galinsky, K. 1992. 'Introduction: The Current State of the Interpretation of Roman Poetry and the Contemporary Critical Scene'. *The Interpretation of Roman Poetry: Empiricism or Hermeneutics?*, Germany, 1–39 (Studien zur klassischen Philologie, Band 67).

George, J. W. 1992. *Venantius Fortunatus, A Latin Poet in Merovingian Gaul*. Oxford University Press.

Glauche, G. 1971. 'Die Rolle der Schulautoren im Unterricht von 800 bis 1100'. *La scuola nell'occidente latino dell'alto medioevo*, Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo XIX, tomo secondo, in Spoleto presso la sede del centro, 617–636.

Godman, P. 1985. 'Louis 'the Pious' and his Poets'. *Frühmittelalterliche Studien* 19, 239–89.

Godman, P. 1990. 'The Poetic Hunt, From Saint Martin to Charlemagne's Heir'. *Charlemagne's Heir, New Perspectives on the Reign of Louis the Pious (814–840)*, ed. Peter Godman and Roger Collins, Clarendon Press, Oxford, 565–589.

Guerreau-Jalabert, A. 1981. 'La "Renaissance Carolingienne": modèles culturels, usages linguistiques et structures sociales'. *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, 139, 5–35.

- Hellegouarc'h, J. 1984. 'Fabricator poeta: Existe-t-il une poésie formulaire en latin?'. *Revue des études latines*, 62, 166–191.
- Hunt, R.W. 1979. 'Manuscript Evidence for Knowledge of the Poems of Venantius Fortunatus in Late Anglo-Saxon England'. *Anglo-Saxon England* 8, 279–287.
- Krusch, B. 1937. 'Praefatio'. *Gregorii episcopi Turonensis historiarum libri X (MGH, Scriptores rerum merovingicarum, Tom. I, P.I, Fasc. I)*, ix–xxxviii.
- Laistner, M.L.W. 1931. *Thought and Letters in Western Europe, A.D. 500–900*. Methuen & Co. Ltd., London.
- Lapidge, Michael. 1975. 'The hermeneutic style in the tenth-century Anglo-latin Literature'. *Anglo-Saxon England* 4, 67–111.
- Lapidge, M. 1979a. 'Appendix: Knowledge of the Poems in the earlier period'. *Anglo-Saxon England* 8, 287–295.
- Lapidge, M. 1979b. 'Aldhelm's Latin Poetry and Old English Verse'. *Comparative Literature* 31/3, 209–231.
- Leo, F. 1881. 'Prooemium'. *Venanti... Opera Poetica (MGH, Auctorum antiquissimorum tomi IV pars prior)*, v–xxv.
- Löfstedt, E. 1949. 'Reminiscence and Imitation. Some Problems in Latin Literature', *Eranos*, 47, 148–164.
- Manitius, M. 1911. *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters, Erster Teil: Von Justinian bis zur Mitte des zehnten Jahrhunderts*. C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.
- McKitteric, R. 1991. 'Latin and Romance: an historian's perspective'. *Latin and the Romance Languages in the Early Middle Ages* (repr. 1996), ed. Roger Wright, The Pennsylvania State University, 130–145.
- Meyers, J. 1986. *L'art de l'emprunt dans la poésie de Sedulius Scottus*. Société d'Édition "Les Belles Lettres" (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège 245).
- von Moos, P. 1971. *Consolatio, Studien zur mittellateinischen Trostliteratur über den Tod zum Problem der christlichen Trauer, Band 3/3, Testimonienband*. Wilhelm Fink Verlag, München (Münstersche Mittelalter-Schriften).
- Munk Olsen, B. 1980. 'Les classiques latins dans les florilèges médiévaux antérieurs au XIIIe siècle'. *Revue d'histoire des textes* 10, 115–164.
- Munk Olsen, B. 1991. 'L'étude des textes littéraires classiques dans les écoles pendant le haut moyen âge'. *Itinerari dei testi antichi*, a cura di Oronzo Pecere, 'L'Erma' di Bretschneider, 105–114 (Saggi di storia antica 3).

Niermeyer, J. F. 2002. *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*. J. F. Niermeyer & C. Van de Kieft, überarbeitet von J. W. J. Burgess (Erste Auflage 1976). Brill, Leiden.

Poupardin, R. 1922. 'Louis the Pious'. *The Cambridge Medieval History, Vol. III, Germany and the Western Empire*; ed. H. M. Gwatkin, J. P. Whitney, J. R. Tanner, C.W.Provité-Orton, Cambridge University Press, 15–18.

Quacquarelli, A. 1981. 'Poesia e retorica in Venanzio Fortunato'. *La poesia tardoantica: tra retorica, teologia e politica, Atti del V corso della scuola superiore di archeologia e civiltà medievali*, Messina, Centro di studi umanistici, 431–465.

Raby, F. J. E. 1957. *A History of Secular Latin Poetry in the Middle Ages, Volume I*. Second edition. Oxford University Press.

Ranieri, I. 1983. 'I Modelli formali del *Carmen in honorem Hludowici Caesaris* di Ermoldo Nigello'. *Acme, Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Milano*, 161–214.

Ranieri, I. 1984. 'La tecnica versificatoria nel "Carmen in honorem Hludowici Caesaris" di Ermoldo Nigello e la tradizione dattilica latina'. *Studi Medievali* 25, 93–114.

Reydellet, M. 1981. *La royauté dans la littérature latine de Sidoine Apollinaire à Isidore de Séville*. École française de Rome, Palais Farnèse (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, Fascicule deux cent quarante troisième).

Reydellet, M. 1993. 'Tradition et nouveauté dans les carmina de Fortunat', *Venanzio Fortunato tra Italia e Francia, Atti del convegno internazionale di studi Valdobbiadene 17 maggio 1990 – Treviso 18–19 maggio 1990*, Treviso, 81–97.

Riché, P. 1973. *La Vie Quotidienne dans L'Empire Carolingien*. Librairie Hachette, Paris.

Roberts, M. 1989. *The Jeweled Style: Poetry and Poetics in late Antiquity*. Cornell University Press, Ithaca and London.

Roberts, M. 2007. 'Bringing up the Rear: Continuity and Change in the Latin Poetry of late Antiquity'. *Latinitas perennis, Volume I, The Continuity of Latin Literature*, ed. Wim Verbaal, Yanick Maes, Jan Papy, Koninklijke Brill, 141–169 (Brill's Studies in Intellectual History).

Russell, D. A. 1979. 'De imitatione'. *Creative Imitation and Latin Literature*, ed. David West & Tony Woodman, Cambridge University Press, 1–16.

Sanford, E. M. 1924. 'Classical Latin Authors in the Libri Manuales'. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Volume LV, ed. Clarence P. Bill, 190–248.

Santini, C. 1995. 'Ermoldo Nigello e la duplice redazione dei Fasti'. *Aetates ovidianae, Lettori di Ovidio dall'Antichità al Rinascimento*, a cura di Italo Gallo e Luciano Nicastrì, Edizioni Scientifiche Italiane, 153–168 (Salerno sezione atti convegni miscellanee 43).

Schumann, O. 1979–1983. *Lateinisches Hexameterlexicon. Dichterisches Formelgut von Ennius bis zum Archipoeta*, 6 vol., München (MGH, Hilfsmittel IV, 1–6).

Schuster, M. 1955. 'Venantius Fortunatus'. *RE*, XV, 677–695.

Stella, F. 1993. *La poesia carolingia latina a tema biblico*. Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto (Bibliotheca di "medioevo latino" 9).

Stella, F. 2001. 'Venanzio Fortunato nella poesia mediolatina'. *Venanzio Fortunato e il suo tempo, convegno internazionale di studio, Valdobbiadene, Chiesa di S. Gregorio Magno, 29 Novembre 2001–Treviso, Casa dei Carraresi 30 novembre – 1 dicembre 2001*, Fondazione Cassamarca, punto dominorque Naoni on motto, 269–291.

Stone, J. R. 2005. *The Routledge Dictionary of Latin Quotations, The Illiterati's Guide to Latin Maxims, Mottoes, Proverbs and Sayings*. Routledge, New York.

Tardi, A. D. 1927. *Fortunat, Étude sur un dernier représentant de la poésie latine dans la Gaule mérovingienne*. Boivin & Cie, Paris.

Vinay, G. 1964. 'Orientamenti, Letteratura mediolatina, Metodi e problemi'. *Studi Medievali*, 5, 213–239.

Williams, G. 1968. *Tradition and Originality in Roman Poetry*. Oxford University Press.

Wright, Roger. 1982. *Late Latin and early Romance in Spain and Carolingian France*. Francis Cairns (Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 8).

Liite: Venantius Fortunatus -lainat Ermoldus Nigelluksen eepoksessa *Carmen in honorem Hludowichi Caesaris*

Olen koonnut luettelon Max Manitiuksen (1885), Edmond Faralin (1932) ja Isabella Ranierin (1983) laatimista katalogeista noudattaen periaatteita, jotka selostan toisessa luvussa. Lainat säikeissä 4,225 ja 4,462 löysin itse.

Erm. *carm.*

1,3 *principis opto loqui praeconia promptulus almi*
1,28 *conferat ad portum, Caesar opime, tuum.*
1,43 *prodigium fuerat sic hunc vocitasse parentes*
1,55 *ordine composito recreavit subdita regna*
1,58 *deque lupis torvis progeneravit oves*
1,73 *Quisquis ab Hispanis veniens rediensque silenter*

1,86 *et sata praeripiens munera vastat agri*
1,115 *occurrunt celeres primi, parentque volendo*
1,123 *ob hoc cuntipotens apicem concessit honoris*
1,133 *Rex censura tibi nobis parere necesse est*
1,134 *haustus consilii cuius ab ore fluit*
1,138 *poplite flexato lambit ore pedes*
1,140 *qui meritis patres vincis et arte tuos*
1,160 *Dux bone pro meritis semper habebis honos*
1,167 *Si mihi vita comes Domino tribuente supersit*
1,249 *Frendet enim infelix Datus pro funere matris*
1,278 *Francus, Wasco, Getha, sive Aquitana cohors*

1,354 *voce cacinnosa bombica dicta canens*
1,530 *quando prius Francis urbs patefacta fuit*
1,545 *Fama recens totam commiscuit ocuis aulam*
1,584 *Amplectens supplex sternitur atque solo*

2,32 *ingenioque sagax et bonitate vigens*
2,61–62 *Non favor aut levitas humanae mentis adurget,/
quae tibi, crede, loquor sed pietatis amor*
2,76 *Prandia magna colunt cum pietate Dei*
2,79 *Francia plaude libens, plaudat simul aurea Roma*
2,86 *Visitat antiquos funere Caesar avos*
2,110–112 *humani generis sors tenet ista viros/
Nos omnes, fateor, porro properabimus illuc/
Non tamen ex illis quis repedare valet*

2,143 *inde parisiacas properant cito visere sedes*

2,150 *quin adiens tibimet posceret auxilium*
2,151 *Hinc iter arripiunt Francorum regna peragrant*

2,155–156 *Quid prius incipiam? Cum, quae gerit omnia prima,/
constent atque micent gesta benigna viri*
2,160 *Pro mercede patris atque animae requie*
2,172 *unde sui fama nunc super astra manet*
2,174 *quorum vita proba sit, generosa fides*
2,187 *Belliger ipse pater cum regna adquireret armis*

2,216 *veste licet radiet, plus pietate micat*
2,220 *Currit in amplexus mox celerando pios*
2,235 *O sacer antestis, Romani pastor ovilis*
2,268 *ille umbram retinens, tu quia vera colis*
2,292 *Hoc commune bonum suscipite unanimes*

Ven. Fort. *carm. & Mart.*

9,1,3 *parvolus opto loqui regis praeconia celsi*
3,19,2 *cultor agri pollens, pastor opime gregis*
9,1,29 *non fuit in vacuum sic te vocitare parentes*
7,20,8 *ordine disposito cuncta requirit amor*
5,5,114 *ac de stirpe lupi progenerantur oves*
4,11,1 *Quisquis ab occasu properas huc, quisquis ab
ortu*
1,21,46 *indignatus iter munera vastat agri*
Mart. 3,143 *occurrunt celeres, inquirunt nomen euntis*
10,7,66 *et domini famulis sitis honoris apex*
6,1,96 *qui sibi censura est, reliquos bene lege coerces*
6,2,86 *pondera mox legum regis ab ore fluunt*
6,5,70 *quis colat affectu, lambiat ore caput*
4,1,8 *moribus ipse tamen vicit honore patres*
5,15,1 *Vir bone pro meritis adipiscens culmen honoris*
3,13,57 *haec tibi vita diu domino tribuente supersit*
4,26,59 *infaustis votis genitus de funere matris*
9,1,73 *quem Geta, Vasco tremunt, Danus, Euthio,
Saxo, Britannus*
4,535 *intolerabiliter per inania bombica iactans*
8,3,178 *excipit hos proceres urbs patefacta poli*
6,5,281 *Fama recens residis germanae perculit aures*
Mart. 1,340 *sternitur ipse solo qui sic pendebat in
ictum*
7,14,12 *ingenio sollers et probitate sagax*
6,1a,3–4 *Quis tibi digna ferat? Nam me vel dicere
paucal non trahit ingenium sed tuus urguet amor*
10,9,70 *ac mensae officio prandia festa colunt*
3,7,17 *Gallia plaude libens, mittit tibi Roma salutem*
4,6,16 *pergit ad antiquos plebe gemente patres*
9,2,1–2 *Aspera condicio et sors irrevocabilis
horae! quod generi humano tristis origo dedit*
9,2,63–64 *sed, nolo atque volo, migrabo cum
omnibus illuc/ ibimus hinc omnes, nemo nec inde redit*
Mart. 4,636 *inde parisiacam placide properabis ad
arcem*
2,16,166 *auxilium posco: da mihi vota precor*
6,5,125 *hinc iter arripiunt genetrix, nata, agmina
fletum*
2,16,25–26 *quae prius incipiam sacri miracula facti,/
cum quidquid facias omnia prima micent*
2,16,12 *atque cremans carnem das animae requiem*
4,2,6 *nobilior gestis nunc super astra manet*
8,13,2 *rite decus generis quo est generosa fides*
6,2,37–38 *illi auxere armis patriam, sed sanguine
fuso/ tu plus adquis qui sine clade regis*
2,9,32 *non de veste nitens, sed pietate placens*
6,5,28 *currit ad amplexus Goisuintha tuos*
10,6,29 *O sacer antistes, meritis referende sub astris*
2,9,36 *hic quia vera colit quo prius umbra fuit*
5,3,4 *hoc commune bonum praedicet omnis homo*

2,368 mors tulit atra quidem, nunc tenet aula Dei
2,404 Adiutor fortis esto beate mihi
2,434 Atque Maria Dei mater opima pii
2,441 Conferat omnipotens, auxilium qui semen Habrahae

2,442 ut videas natos, unde voceris avus
2,455 Sit tibi vita, salus longos distenta per annos
2,534 vir quoniam plures vexit ad astra viros
2,569 Altera causa monet, quoniam tu nam ipse fateris
2,600 ordinat et sumptus, munera larga parat
3,14 quos modo brittones francica lingua vocat
3,44 hactenus existit, et bonitate carens
3,72 vir bonus atque sagax et ratione capax
3,75 En mea rura colit late, quibus exul oberrans
3,121 En sua rura colis late, quibus exul et errans
3,114 vocibus alternis mutua verba sonant
3,135–136 Consule heu patriae, populo rogo consule cuncto/
consule seu prolii, coniugiumque thoro
3,138 avia curva petas tu populusque tuus
3,161–162 ille solo vultus iam dudum intentus et ora/
fixa boni
3,180 sidera pastorum frigida membra calent
3,189 O rex atque decus Brittonum gentis opimae
3,259 Conveniunt prisco Franci sub nomine primo

3,309 Caesar agens iterum solitae pietatis amore
3,372 illuc ire paro, concomitando viris
3,435 Coslus erat quidam Francisco germine natus
3,593 seu glatie stringente solum sub tempore brumae
3,628 nomine ut Ermoldi sis memor alme tui
4,50 consortem regni qui tenet alta poli
4,179 Engilin- ipse pius placido tunc tramite –Heim
4,219 Altera pars retinet Christi vitalia gesta
4,225 Notus, et e pannis volvitur utque Deus
4,257 aere celer taurum nimio fabrivit honore
4,324 de cuius latere sanguis et unda fluit
4,370 abstrahis ore lupi quae facis esse Dei
4,388 conficit ast qualem arte Minerva sua
4,404 Levitaeque micant ordine namque pii
4,453 De Iove fac ollas nigras furvosque lebetes
4,462 Marmoreo disco disposuere dapes
4,463 Hic Cererem solitus, hic carnea dona ministrat
4,532 hunc patris virtus, nomen et ornat avi
4,579 dives opum nimium, nec non largitor egentum
4,664 cum cuperet membra fessa locare thoro
4,705 Dexter a pars aedis Pauli nam munere gaudet
4,732 angelicus revehit quem quoque in aethra chorus

4,15,4 dum fruitur somno, mors rapit atra virum
9,1,28 'adiutor fortis' hoc quoque nomen habes
11,3,1 Mater opima decens voto laetare beato
9,2,131 est tamen omnipotens, Abrahae qui semen
adauxit
7,14,38 et de natorum prole voceris avus
11,3,11 Gaudia distentos pariter celebretis in annos
4,6,6 quod hunc pro meritis vexit ad astra fides
2,8,7 altera causa monet, quoniam succensus amore
6,8,44 ordinat et sumptus quos locus ipse dedit
1,9,10 quod quasi fanum ingens gallica lingua refert
5,9,11 vir bonitate placens et pastor pacis amator
Mart.1,114 vir pius ergo sagax fideique fidelis athleta
1,21,18 sedibus in propriis exul oberrat aquis
7,12,110 si tua rura colis, cur mea vota neges
8,3,7 alternis vocibus divina poemata psallunt
9,2,96 consuleas genitae, consuleas patriae

2,7,31 hinc ferus inpatiens mox curva per avia raptus
6,5,179 oscula sic rumpunt et fixa ori ora repellunt

8,1,20 dogmate ferventi frigida corda calent
6,1,70 et reges geniturus eris, spes gentis opimae
1,18,5 incola Bissonnum vocat hunc sub nomine
prisco
2,16,61 absolvis furem solitae pietatis amore
8,3,158 astris, Caesario concomitante suo
6,2,53 ante alios fratres regali germine natus
8,7,1 Frigoris hiberni glatie constringitur orbis
3,21,16 ut Fortunati sis memor alme tui
10,10,22 munere martyrii qui tenet alta poli
6,5,243 regnabat placido componens tramite vitam
3,7,55 Altera Ferreoli pars est qui vulnera ferri
2,2,14 membra pannis involuta virgo mater adligat
2,8,23 quod nullus veniens Romana gente fabrivit
2,2,20 mite corpus perforatur sanguis unda profluit
2,1,4 traxit ab ore lupi qua sacer agnus oves
4,28,8 arte Minerva fuit, victa decore Venus
2,9,21 Inde sacerdotes, Leviticus hinc micat ordo
11,10,11 olla nigella nimis dat candida pocula lactis
11,10,5 Marmoreus defert discus quod gignitur hortis
11,10,3 carnea dona tumens argentea gavata perfert
9,1,10 tu genus ornasti, te genus ornat avi
4,10,13 templorum cultor, tacitus largitor egentum
3,29,4 lassaque fecisset membra iacere thoro
3,7,51 dextera pars templi meritis prae fulget Hilari
Mart. 3,411 angelicusque chorus properabat ad ora
frequenter